

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙ-
ΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕ-
ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΕΤΟΣ 6'

ΑΘΗΝΑΙ ΜΑΪΟΣ 1946

ΑΡΙΘ. 57.

*Ελλης Τοπάλη

«Και ἐξηλθε νικῶν...»

(**182 κχι σελ. 162*)

Η ΜΕΓΑΛΗ ΩΡΑ

Και είδον, και ιδού ἵππος λευκός,
Και ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν ἔχων τόξον·
Και εἶδον αὐτὸν σταφάνος,
Και ἐξῆλθε νικῶν και ἵνα νικήσῃ,
Ἄποκλ. σ' 2.

Τὸν ἀδελφό μου τὸν Ἐσταυρωμένο
τὴ νόχτι ἐτούτῃ περιμένο.

Κι' ἔχω τοὺς φύλακες εἰδοποιήσει,
γι' Αὐτὸν ποὺ ἀπάψε θὰ γλυτοῖρήσει
σὰν ἴσκιος μέσα στὸ στρατιώπεδό μας,
πὺς εἶναι καί Αὐτὸς δικό μας.

Ἐμπρός! Ἐτοιμα εἶν' ὅλα κιὰ ἐδῶ κάτου
γ' ἀκούσσετε τὸ σὺνθημά του.

Κόττα πὺς ἔχουν ξαφνικά σοπιάσει
αὐτὸς ὁ ἀγέρας μὲς τὰ δάση
κι ἀκόμη τὰ πουλιά, πηδῶντας μόνο,
σιὰ σκοτεινά, κλῶνο μὲ κλῶνο.

Νά, τὸ φεγγάρι φεύγει πρὸς τὸ βάθος·
σὺ νᾶχει κάνει κάποιο λάθος.

Νύχτα τόσο παράξενη, σι' ἀλήθεια,
δὲν εἶδα οὔτε σιὰ παραμύθια.

Μῆτε τραγούδι ἀκούγεται και μῆτε
φονή. «Φύλακες γρηγορεῖτε!»

φρονάζουν οἱ σκοποὶ ὁ ἕνας σιὸν ἄλλο.
Αὐτὸ μονάχα· τίποτ' ἄλλο.

Σήκω, λοιπὸν, ψυχὴ μου ἀπὸ τὸν ὕπνο,
ναί, γιὰ τὸν Μυστικὸ σου Δεῖπνο,

γιὰ νᾶναι ἡ ὄρα ἡ καλὴ κι ἡ ὄρα
ἡ εὐλογημένη, μὲ τὰ δῶρα

ποὺ θὰ σοῦ φέρει Αὐτὸς ποὺ ὅλο σιμῶνει
μέσα σὲ σὺνγερα ἀπὸ σκόνη,

και ποὺ μαζί Του ἐπὶ δρόμο θὰ πάρεις,
Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Καβαλλάρης.

ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΑΡΑΣ

Νέε μου φίλε,

δέν θά μού φανεί περίεργο νά με ρωτήσεις άμέσως άπ' τήν πρώτη στιγμή: Είναι, λοιπόν, πρόβλημα ή χαρά;

Είμαι ύποχρεωμένος ν' άπαντήσω «ναί» σέ μιά τέτοια ερώτηση.

Τά κατάφερε περίφημα στή ζωή του ό σύγχρονος δυναμικός άνθρωπος, έτσι πού τά πιά άπλά και φυσικά πράγματα στόν κόσμο νά παίρνουνε τή μορφή αλγεβρικών προβλημάτων.

Η χαρά, πού είναι γιά τήν ψυχή μας ότι ή αναπνοή γιά τό σώμα, είναι δυστυχώς σήμερα «άγνωστη γή» γιά τούς πολλούς.

Μεγάλος θόρυβος γίνεται γύρω άπ' τ' όνομά της, μά ή χαρά εξαφανίστηκε σχεδόν άπ' τήν αγορά της ανθρωπότητας.

Είναι, όμως, ή χαρά ένα είδος πρώτης ανάγκης; ό οργανισμός μας δέν μπορεί νά κρατηθεί σέ ισορροπία χωρίς αύτήν, και γι' αύτό ό άνθρωποι του καιρού μας πληρώνουν δσα-δσα γιά μιά ελάχιστη ποσότητα χαράς, γιά ένα ψέγουλο χαράς.

Όρίστε μιά νέα «μαύρη αγορά», πού δέν είναι φαινόμενο του τελευταίου πολέμου, γιατί ή αρχή έγινε παλιά, πολύ παλιά, ίσως τή στιγμή πού ό άνθρωπος ύπ' αριθμόν 1 έχασε τόν παράδεισο.

Άπό τότε χρονολογείται ή δίψα γιά τή χαρά, περνώντας άπό πολλές εξελίξεις μέσα στός αιώνας, γιά νά φτάσει, στις ήμέρες μας, τήν οξύτητα ενός παγκόσμιου πυρετού, μιάς «μανίας».

Μέσα σ' αύτό τό πάθος γιά τήν από-

κτηση λίγης χαράς, ό άνθρωποι δέν προφταίνουν νά ρωτήσουν γιά τήν ποιότητα, δέν έχουν περιθώριο γιά νά ναι εκλεκτικοί, θέλουνε χαρά, κυνηγάνε τή χαρά, και βιάζονται νά τήν κάνουν δική τους, έτσι κι' αν τούς προσφέρουν κατ'ελάτεια.

Και πληρώνουν, πληρώνουν χωρίς δισταγμούς και παζαρεύματα' άδιαφορούν γιά τήν τιμή πού θά τούς ζητήσουν.

Γις περισσότερες φορές ή πληρωμή γίνεται με χρήμα, άλλοτε γίνεται ένα clearing, πού είναι τής μόδας τελευταία, κι' έτσι ό πελάτης πρέπει νά δώσει, γιά ένα κοματάκι χαράς τής χειρότερης ποιότητας, τά πιά πολύτιμα περιουσιακά στοιχεία της ψυχής του.

Νέοι άνθρωποι είναι τά θήματα, στό μεγαλύτερο ποσοστό, μέσα σ' ένα τρομαχτικό σπρόβιλο μιάς άρκετά άμφίβολης χαράς, πού διαλύεται, στό τέλος, καθώς όλοι ό ανεμοστρόβιλοι: σ' ένα σύμφεφο σκόνη και παληόχαρτα.

Άγνότητα, ψυχική και σωματική ύγεία, διανοητική ισορροπία είναι μερικά άπ' τά φριχτά ανταλλάγματα, πού αναγκάζεται νά προσφέρει ό σύγχρονος άνθρωπος γιά ν' αγοράσει δυό τρείς μετοχές της Α. Ε. «ΧΑΡΑ».

Νομίζουμε πώς ή χαρά είναι έμπόρευμα, κάτι πού θά μπορούσε νά ύπάρχει στά καλά κατωστήματα ή στά κίβνια, συσκευασμένο σέ ώραιο κουτί ή σέ κομπριμέ.

Όσοι σκέπτονται έτσι, σκέπτονται με άφέλεια κι' έπιπολαιότητα γιά τή χαρά.

Γιὰ νὰ μᾶς δοθεῖ, πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ τὴν ζητήσουμε. Καὶ τὸ ζήτημα ἀκριβῶς εἶναι, ποῦ θὰ ὑποβάλουμε αἴτησή γιὰ παραχώρη χαρᾶς, γιατί πίσω ἀπὸ κάθε πόρτα δὲν ὑπάρχει αὐτὸ πού θέλουμε.

Εἶναι πολὺ εὐκολο, στὸ ἀνοιγμὰ τῆς πόρτας, νὰ βρεθοῦμε σ' ἕνα χῶρο πού σὲ πιάνει ἀσφυξία ἀπὸ τὴν ἀναθυμιάσει.

Κι' ἐμεῖς πού τὰ θυσιάσαμε ὅλα, χωρὶς αἰδῶν καὶ περίσκεψη, γιὰ νὰ δοκιμάσουμε τὴν περιβόητη χαρὰ, θὰ πρέπει νὰ εἰσπράξουμε τότε τὰ «ὄψωνα τῆς ἀμνηστίας».

Σὲ ὠρισμένους περιπτώσεις, ἢ ὑποδοχὴ εἶναι κάπως ἀξιόλογη ἕνας μικρὸς γκροῦμ ἀνοίγει πρόθυμα τὴν πόρτα γιὰ νὰ παράσουμε στή μεγάλη αἴθουσα μὲ τὰ κόκκινα καὶ πράσινα φῶτα, ὅπου θὰ βροῦμε καλὴ κουζίνα, καλὴ μουσική, καλὴ συντροφιά, ἐκτός ἀπὸ κείνο πού εἶναι τ' ὄνειρό μας: τὴ χαρὰ.

Φίλε μου, ὁ κόσμος μᾶς εἶναι γεμάτος «παραδείσους», ὑπόγειους καὶ ὄχι, κι' ἐμεῖς οἱ ἀνόητοι καὶ βασανισμένοι ἄνθρωποι δὲν ἔχουμε ποτὲ τὸ νοῦ μας, ἐπιμένουμε διαρκῶς νὰ κάνουμε λάθος στὸν ἀριθμὸ, κι' ὅταν τὸ νιώσουμε πῶς ὁ ἐγκόσμος παράδεισος εἶτανε μὰ πρῶτης τάξεως κόλαση, ὦ, τότε, εἶναι ἀργά.

*

Ὁ πόλεμος πού μόλις τέλειωσε, οἱ στερήσεις, ὁ θάνατος πού εἶτανε διαρκῶς κοντὰ μᾶς αὐτὰ τὰ χρόνια, ὁ φόβος τοῦ θανάτου εἶναι ἐξαιρετικές ἀφορμὲς γιὰ νὰ παρουσιαστῇ σήμερα, σὲ ἀπίθανη ἔνταση, ἢ ἐπιθυμία γιὰ τὴ χαρὰ.

Ἀπὸ ἀντίδραση σὲ μὴ ἀθλιθερῆ ἐποχὴ, συνώνυμη μὲ τὸν θάνατο, ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ζήσει διπλά, νὰ καρδίσει τὰ χρόνια πού ἔχασε μέσα σὲ στενοχώριες καὶ σὲ μαρτυρία.

Πόλεμος δὲν ὑπάρχει: τώρα, παντοῦ ἀκούγεται «ἐπὶ γῆς εἰρήνη», μὰ ἡ «εὐδοκία» δὲν φαίνεται πούθενά ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ χαρὰ δὲν ἤρθε στὸ προσκλητήριο γιὰ μὰ καινούργια ζωή, νὰ φωνάξει «παρῶν», ἢ «παροῦσα», ἀν προτιμάτε.

Ἡ ἀνθρωπότητα ἐξακολουθεῖ νὰ βαδίζει τὴν «πεπατημένην», ὁ ἴδιος δρόμος καὶ πάλι, πού δὲν μπορεῖ παρά νὰ ὀδηγήσει: στὸ ἴδιο τέρμα.

Ἀναζητοῦμε τὴ χαρὰ στὰ πιὸ περιέργια περιβάλλοντα καὶ μέσα, κι' εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ δεχτοῦμε γιὰ χρυσάφι ὅχι μόνο καθετὶ πού γυαλίζει, ἀκόμη καὶ τοὺς σκουριασμένους τετακέδες πού δὲν γυαλίζουν καθόλου.

Ἄν αὐτὸ δὲν εἶναι κατάπτωση, φίλε μου, καὶ διαστροφή, θὰ σὲ παρακαλοῦσα πολὺ νὰ μοῦ πεις τί θὰ μπορούσε ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς παραπάνω ἔνοιες καλύτερα ἀπὸ τὸ σημερινὸ πανόραμα τοῦ κόσμου μᾶς.

Μιὰ ξέφρενη, λαχανιασμένη ἀνθρωπότητα, πού τρέχει σὺν τρέλλῃ πίσω ἀπὸ κάθε ὑπόνοια χαρᾶς, γιὰ ν' ἀνακαλύψει ἀργότερα τὸ λάθος τῆς ἢ γιὰ νὰ μὴν τὸ νιώσει ποτέ, πῶς πῆρε λάθος τὴ ζωὴ τῆς.

Ἡ ὑπόθεση ἄρχισε νὰ γίνεται κωμική στὴν τραγικότητά της, γιατί ἕκατομμύρια ἄνθρωποι, μεθυσιμένοι ἀπ' τὴ μαγικὴ λέξη «χαρὰ», ὀνειρεύονται μακρινὰ νησιά, ὅπου ἡ χαρὰ ἔχει κατασκηνώσει, κι' εἶναι πρόθυμοι νὰ ὀργανώσουν καινούργιες Σταυροφορίες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χαρᾶς.

Ἐσὺ, νέε μου φίλε, πρέπει νὰ τοὺς βλέπεις μὲ καλωσύνη αὐτοὺς τοὺς Δὸν Κιχῶτες, καὶ νὰ προσπαθεῖς νὰ τοὺς προσανατολίσεις μέσα στὴ θύελλα τῆς ζωῆς.

Ἡ γῆ εἶναι προετοιμασμένη γιὰ τὴ σπορά: ὁ πόνος ἔσκαψε βαθειὰ τὴν ψυχῆς.

Ἐμπρός, νὰ φανερώσεις τὴν Ἀλήθεια σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι τυφλοὶ χωρὶς νὰ χάσουν τὸ φῶς τους, ἢ ἔχουν ἀφτιά καὶ δὲν ἀκοῦνε.

*

Χαρὰ δὲν εἶναι ἡ δυναμικὴ καὶ ἡ ἀεθοδυναμικὴ ζωὴ, ὅπου ὅλα εἶναι θόρυθος, ματέρ, ταχύτης ἑκατὸν ὀδοῦντα χιλιόμετρα τὴν ὥρα ἢ συναλλαγὴ στὸ Χρηματιστήριο καὶ ἀστυνομικὰ φίλις μὲ αὐτόματα καὶ χειροβομβίδες.

Ποῖος θάχει τὸ θάρρος νὰ ὀνομάσει «χαρὰ» τὴν ἄρρωστη φυγὴ στὸ ἄγνωστο, ποὺ ἔπαψε πρὸ καιροῦ νὰ εἶναι «ἄγνωστο», γιατί εἶναι, ἀπλούστατα, μιὰ γνωστὴ κοινότητα ἱστορία, ἐλάχιστα ρωμαντικὴ, γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ τὸ νοῦμον κοινόν, σὲ τρεῖς ἢ λιγότερες πράξεις, πῶς μπορεῖ νὰ χαλάσει καὶ νὰ ξεδέψει μιὰ ὀλόκληρη ζωὴ σὲ βρώμικα λιμάνια στὶς Νότιες Θάλασσες, σὲ ὑποπτα καμπαρέ, ἀνάμεσα σὲ δυὸ γουίσκυ καὶ σὲ μιὰ ἐλαιοχρωματισμένη σειρήνα τῶν Ἰνδιάνων.

Μιὰ ψεύτικη χαρὰ, ἕνας ἀντικατοπτρισμὸς τῆς χαρᾶς, εἶναι καὶ τὸ σεξουαλικὸ παραλήρημα, ποὺ σημειώνει τόσο μεγάλη ἔνταση στὸν καιρὸ μας, ὅπου ὅλα ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν πολὺ εὐκολα.

Ἄς μείνουν οἱ εὐκόλες χαρὲς γιὰ τοὺς χαριτωμένους ἐκείνους Νεοέλληνες, ποὺ αὐτοτιτλοφοροῦνται «πνευματικοὶ ἄνθρωποι» καὶ «πρωτοποριακοὶ λογοτέχνες», ἐνῶ στὴν πραγματικότητά δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ περιοδεύοντες πλάσι κενθροδίνης.

Ἀκόμη δὲν εἶναι καθόλου «χαρὰ» ἡ γεμάτη μικροῦπολογισμὸ «ἀστικὴ» ἐπιτυχία στὴ ζωὴ, μιὰ περισσεία σὲ ἀκίνητα ἢ κινητὰ, ἕνα σπιτάκι στὴν ἐξοχή, καὶ τὰ παρόμοια.

Δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναπαύεται σὲ τόσο φτηνὲς δάφνες,

καὶ νὰ ὑψώσει τεῖχη γύρω ἀπ' τὸν ἑαυτοῦ του, γιὰ νὰ μὴν τὸν ἐνοχλεῖ τὸ παράπονο καὶ ἡ ἀγωνία μιᾶς ἀνθρωπότητος.

Μπορεῖ νὰ τὸ κάνει ἔτσι ὁ κύριος Βούδας ἀπ' τὶς Ἰνδίες, ποὺ τ' ἀρέσει νὰ σταυρώνει τὰ χέρια του στὴ φουσκωμένη του κοιλιὰ, καὶ ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλα.

Μὰ Ἐκεῖνος... ὁ Χριστὸς... Αὐτὸς ἐκύτταξε κατὰματα τὴ ζωὴ, ἔσκυψε πάνω στὴν ψυχὴ μας, ἐλευθέρωσε τὴν ψυχὴ μας, καὶ δημιουργήσε μιὰ καινούργια Ζωὴ ἡ.

«Χαίρετε», εἶναι ἡ λέξη-σύνθημα, ποὺ τὴν ἄκουσαν πολλοὶ ἀπ' τὰ χεῖλη Του, καὶ θὰ τὴν ἀκούσουν ἀκόμη περισσοτέροι, γιατί τὸ Εὐαγγέλιό Του, τὸ καλὸ Του Μήνυμα, εἶναι πλοῦσιο σὲ χαρούμενες λέξεις, πράξεις καὶ θανάτους.

*

Πόσοι θὰ μπορέσουν νὰ νιώσουν τὴν χαρὰ τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀληθινὴν χαρὰ; Ἰδοὺ ἡ ἀπορία!...

Ἄς ἀφήσουμε τίς στατιστικὲς γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες καὶ γιὰ τίς Κρατικὲς ὑπηρεσίες; δὲν ὀφείλει σὲ τίποτε νὰ ὑπολογίζουμε μὲ τὸ ὑποδεκάμετρο τὴ ζωὴ.

Τὸ χρέος μας εἶναι νὰ προσκαλέσουμε στὴν χαρὰ μας τοὺς βασανισμένους ἀνθρώπους, ποὺ βρίσκονται σ' ἀδιέξοδο γύρω μας.

Ὁ Κύριος μᾶς ἔδωσε τὴν χαρὰ Του, ὅπως ἡ βροχὴ ἔρχεται σὰν εὐλογία σὲ χόμα: γιὰ τὴν καρποφορίαν.

Ἐλθετε νὰ μεταλάβουμε ἀπὸ τὴν χαρὰ αὐτὴ, ἀγαπητοὶ ἄνθρωποι τοῦ κακοῦ αἰῶνα.

Χαρὰ μας εἶναι ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν χαρὰ, ποὺ συνοδεύεται ἀπ' τὴν πίστη στὸν Χριστὸ καὶ στὸ εὐτυχημένο ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνα.

Χαρὰ μας εἶναι ἡ μεγάλη μάχη μὲ

τὸν ἑαυτὸ μας, γιὰ νὰ γίνουμε τέλειοι στὴν ἐπιστήμη τῆς Ἀγάπης.

Βέβαια, ἡ χαρὰ μας πηγάζει πρὸς τὰ μέσα, σὲ βάθος, ὄχι γιὰ νὰ διασκεδάσει τὸν ἐγωισμό μας, ἀλλὰ γιὰ νὰ ξεπηδήσει σὲ λίγο σὰν ἕνας πίδακας, ποὺ θὰ δροσίσει πολλές διψασμένες ψυχές.

Παντοῦ ἔξω εἶναι ἡ χαρὰ, ὅταν ὁ Χριστὸς εἶναι μέσα μας.

Ὁ Πόνος, κι' αὐτὸς εἶναι τότε χαρὰ, νές μου φίλε, ὁ πόνος στὶς τρεῖς ἔννοιες τῆς λέξης.

Σὰν ἀγωνία καὶ κακοπάθημα τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος, τὸ ἄλγος, ποὺ ἐρχεται νὰ μᾶς ἀνοίξει τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἀπολύτρωση.

Ἰσπερ, σὰν Ἀγάπη, καλωσύνη, συμπόνια γιὰ τὶς ἀνθρώπινες δυστυχίες καὶ γιὰ τοὺς δυστυχισμένους ἀνθρώπους.

Στὸ τέλος, σὰν σωματικὸς ἢ ψυχικὸς κόπος, συστηματικὴ καὶ πειθαρχημένη προσπάθεια. Γιατί ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι μιὰ λέξη μόνο, γιὰ νὰ τὴν βάλεις βαθειὰ μέσα σου ἢ νὰ τὴν ψιθυρίσεις στὸ δωμάτιό σου, ἐνώπιος ἐνωπίω μὲ τὸν Θεό, κι' ἔπειτα νὰ πεῖς «ὄν ἀπολόγισ». Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἐπιστρέψει στὸν Χριστό, καὶ στὴ χαρὰ Του, ἀρχίζει τὴν ἱστορία του ἀπ' τὴ Στιγμὴ τῆς Ἐπιστροφῆς.

Καὶ πρέπει ἀμέσως νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴ νέα ζωὴ, νὰ κοπιᾷ γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὸν Λόγο στὴν ψυχὴ του καὶ στὶς ἄλλες ψυχές, καὶ νὰ μὴν ἀποκάμει ποτέ.

Ὁ κύριος τοῦ ἀμπελώνος μπορεῖ ν' ἀργήσει, μὰ θὰ γυρίσει κάποτε, «αὐτὸς

ἤξει καὶ οὐ χρονεῖ», καὶ θὰ ζητήσει τὸν ἀπολογισμό καὶ τὴν «ἐκθεσὴ τῶν πεπραγμένων».

*

Νές μου φίλε,

Ἐξω ἀπὸ τὸν Χριστό, ἡ ζωὴ μας εἶναι μιὰ ζωὴ χωρὶς χαρὰ.

Ἄς εἶσαι εὐλογημένος ποὺ ἀνακάλυψες τὸ μυστικὸ τῆς χαρᾶς, ὅσο ἀκόμη εἴτανε καιρὸς.

Καὶ δύο φορές ἄς εἶσαι εὐλογημένος, γιατί θὰ ὀδηγήσεις πολλοὺς στὸν δρόμο πρὸς τὸν ἥλιο, τὸν ἥλιο τῆς χαρᾶς.

Ἐπὶ τέλους, ἡ χαρὰ μας εἶναι ἡ γνήσια χαρὰ, εἶναι μιὰ χαρούμενη χαρὰ, καὶ τί μπορούμε νὰ φοβηθοῦμε ἐμεῖς;

Ὁ φόβος θὰ περισσέψει γιὰ τοὺς ψεύτικους θεοὺς, καὶ γιὰ τοὺς ψεύτικους ἀνθρώπους, γιατί μιὰ χαρὰ ἐρζάτε, σὰν τὴ δική τους, εἶναι τίποτε.

Προσοχή, λοιπόν, στὶς ἀπομιμήσεις, φίλε μου. Ὁ Χριστὸς εἶναι χαρὰ. Ἡ χαρὰ εἶναι ὁ Χριστός.

Ἔτσι, θὰ μπορούμε νὰ μιλάμε καὶ νὰ γράφουμε γιὰ τὴ χαρὰ, καὶ τὸ δικαίωμα γι' αὐτὸ θὰ μᾶς τὸ δώσει ὁ Νομοθέτης τῆς Ζωῆς.

Γιὰ νὰ μὴ μοιάσουμε, δηλαδή, μὲ κείνους τοὺς φαρμακοποιούς ποὺ ρεκλαμάρουν στοὺς πελάτες τους ἕνα θαυματουργὸ φάρμακο γιὰ τὴ φαλάκρα, κι' ὅμως εἶναι οἱ ἴδιοι ἐντελῶς φαλακροί, χωρὶς μιὰ τρίχα στὸ κεφάλι τους, χωρὶς μιὰ τρίχα ἀλήθειας καὶ χαρᾶς στὴν ψυχὴ τους.

Η ΝΕΑ ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ

Τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως συνδέθη, ἀπ' αὐτῆς τῆς χαρμυγῆς τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως, μὲ τὸ ζήτημα τῶν περὶ τοῦ κόσμου ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐξ ὕλιστικῶν προϋποθέσεων ὀρμηθέντες φιλόσοφοι ὑπεστήριξαν—καὶ εὗρον συμφώνους φυσικά καὶ ἐκπροσώπους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν—ὅτι μέσα εἰς τὴν φύσιν δὲν ὑπάρχει καμμία οὐσιώδης διαφορά μεταξὺ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ ἢ ψυχικοῦ κόσμου. Αὐτοὶ ἐδέχθησαν ἐκ προτέρου ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ἡ μόνη πραγματικότης, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος· πραγματικότης ποῦ διέπεται ἀπὸ αὐστηροῦς νόμους, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὰ πάντα μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν. Οἱ ἄλλοι, ποὺ ἐδέχοντο καὶ πραγματικότητας ἀνεξαρτήτους τοῦ ὕλικου κόσμου, ὑπεστήριξαν τὴν ἄποψιν ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι δὲν ρυθμίζουν τὰ πνευματικὰ φαινόμενα, διότι ταῦτα ὑπόκεινται εἰς ἄλλους νόμους.

Καὶ ἡ πάλῃ αὐτὴ φαίνεται ἔντονος μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. «Ἀμφότεροι, γράφει ὁ καθηγητὴς Arthur H. Compton, ὁ ὕλιστὴς καὶ ὁ θεϊστὴς, μέσα εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐπέεσθησαν πολὺ διὰ νὰ εὗρουν οἰωνόηποτε λογικὴν βᾶσιν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας». Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Δημοκρίτου καὶ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Berkeley σημειοῦται διαρκὴς ἐναλλαγὴ ἀπόψεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Καθ' ὅλον τὸν παρασπόμενον αἰῶνα, ἐφάνητο ὡς αὐτονόητον ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς ὅλας τὰς

σκέψεις καὶ ἀποφάσεις ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης ἢ τῆς αἰτιότητος. Ἐθεωροῦτο ὡς αὐτονόητον ὅτι κάθε βουλητικὴ πράξις ὑπόκειται εἰς τὸν αὐστηρὸν νόμον τῆς αἰτίας, διέπεται δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν τίποτε δὲν συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν αἰτίαν του, τὰ αὐτὰ δὲ αἰτία ἐνεργῶντα ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας φέρουν πάντοτε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα. Μὲ ἄλλους λόγους ὑπάρχει μία ἄλλυσις μεταξὺ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ποῦ δὲν ἔχει καμμίαν διακοπήν, ἀφοῦ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος «δεχόμεθα» σιωπηρῶς ὅτι ἐφαρμόζεται παντοῦ, μὲ ἄκραν αὐστηρότητα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπεκράτει γενικῶς ἡ ἀντιλήψις ὅτι, ἐφ' ὅσον εἰς κάθε ἐπιστημονικὴν ἔρευναν προϋπόθεσις, ἔδγηγξ καὶ τέριμα ἡτὸ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος, ὁ νόμος αὐτὸς ἐφαρμόζεται πάντοτε καὶ πάντοτε. Καὶ ἐπομένως οἰαδὴποτε ἐκδὴλῶσις εἰς τὸν κόσμον πρέπει νὰ κρίνεται μὲ βᾶσιν τὸ κριτήριον τοῦτο.

Ο ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΑΙΤΙΟΤΗΤΟΣ

Ἄς ἴδωμεν, ἐν πρώτοις, ποίαν ἔνοιαν ἔχει καὶ ποίαν ἀξίαν λαμβάνει, μέσα εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος.

Ὁ Planck τὸ 1923 ἐχαρκτηρίξε τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος ὡς κατηγορίαν, ἐνῶ τὸ 1932 ἔδιδε τὸν ἀκόλουθον ὀρισμόν: «Ἐνα γεγονός τότε εἶναι αἰτιωδῶς ἐξηγητημένον, εταν ἡμπορῇ κανεὶς νὰ τὸ προεἰπῇ μετὰ βεβαιότητος».

Καὶ ὁ Schlick θέτει ὡς ἀσφαλές κριτήριον τῆς αἰτιότητος, τὴν πρόβλεψιν τῶν γεγονότων. Ἡ πραγματικοποίησις τῶν προλεγομένων, γράφει, εἶναι τὸ μόνον κριτήριον τῆς αἰτιότητος. Μόνον δ' αὐτοῦ ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς ἡ πραγματικότης. Ἡ δημιουργία τῶν νόμων καὶ τῶν τύπων εἶναι καθαρῶς ἀνθρώπινον ἔργον».

Ἀλλὰ ποῦς εἶναι ὁ ἀκριβέστερος καὶ γενικώτερος ὀρισμὸς τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος; Ἰδοὺ αὐτός, εἰς γλωσσᾶν μαθηματικὴν: «Ὅταν γνωρίζωμεν μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν τὴν κατάστασιν ἑνὸς συστήματος εἰς μίαν δεδομένην στιγμήν τὴν ὅποιαν θεωροῦμεν ὡς ἀρχικὴν, ἢ κατάστασιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἰς κάθε μεταγενεστέραν στιγμήν εἶναι τελείως καθορισμένη ἐκ τῶν προτέρων, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν νόμων τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Μηχανικῆς». Κατὰ ταῦτα, ἢ γνώσις τῶν συνθηκῶν εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκειται ἓνα φυσικὸν γεγονός, μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ προείπωμεν τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν αὐτοῦ, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀλληλουχίαν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν. Καὶ μέχρι τῶρα ἐδεχόμεθα ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι εἰς ὀλόκληρον τὸν φυσικὸν κόσμον ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἢ ὁποία μάλιστα καὶ μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ θέτωμεν τάξιν ἐκεῖ πού ἐφαίνετο ὅτι ἐπεκράτει ἡ ἀταξία καὶ ἡ σύγχυσις. Ἐλαμβάνομεν δηλαδὴ ὡς δεδομένον ὅτι παντοῦ βασιλεύει αὐστηρὰ φυσικὴ νομοτέλεια. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ παραδοχὴ ὡς κριτηρίου τῆς φυσικῆς νομοτελείας, τῆς δυνατότητος τῆς προγνώσεως, εἶναι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς συνδεδεμένη πάντοτε μὲ τὴν πιθανότητα καὶ ὄχι μὲ τὴν βεβαιότητα. Ἐπάρχει δὲ βασικὴ δι-αφορὰ μεταξύ μεγάλης πιθανότητος καὶ βεβαιότητος.

Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὴν κλασικὴν Φυσικὴν, μέχρις ὅτου, τὸ

1917, ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ἀπηνήθη παραδεδομένης ἀρχῆς καὶ δοξασίας καὶ ἔθεσε κατὰ μέρος τὴν Μηχανικὴν τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Γαλιλαίου. Τότε ἐδόθησαν αἱ πρώται νόξεις διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς παραδεδομένης Φυσικῆς. Ἡ θεωρία αὕτη, γράφει ὁ Jeans, ἐφαίνετο νὰ κληροδοτῇ συνεπείας πολὺ περισσότερον ἀνατρεπτικὰς ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἀσυνέχειαν. Ἐφαίνετο νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος ἀπὸ τὴν θέσιν πού καταῖχεν ἄλλοτε ὡς ὀδηγὸς τῆς πορείας τοῦ φυσικοῦ κόσμου» (1).

Ἀλλὰ τὰ περισσότερα κυτήματα κατὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος ἐδόθησαν ἀπὸ ἄλλας κατευθύνσεις. Ἡ μελέτη πολλῶν φαινομένων τῆς ἀτομικῆς Φυσικῆς ἔδειξε φαινόμενα, τὰ ὅποια δὲν φαίνεται νὰ ὑπακούουν εἰς ὀρισμένους νόμους καὶ οὕτως εἰπεῖν παρυσιαῶν ἓνα εἶδος «ἐλευθερίας» ἢ «προτιμήσεως» τῆς μιᾶς καταστάσεως ἢ τῆς ἄλλης. Ὅταν π. χ. ἓνα φωτόνιον μιᾶς φωτεινῆς ἀκτίνος τρέχον μὲ μεγάλην ταχύτητα προσπίπτῃ ἐπὶ τοῦ πρίσματος Nicols, δὲν εἴμεθα βέβαιοι ἂν τὸ φωτόνιον αὐτὸ θὰ ἀνακλασθῇ ἢ θὰ διέλθῃ διὰ τοῦ πρίσματος τούτου. Ἐπίσης ὅταν ζητοῦμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν διάσπασιν ἑνὸς ραδιενεργοῦ στοιχείου, εἶναι ἀδύνατον νὰ προῖδωμεν τὴν πορεῖαν τῆς διασπάσεως τῶν μεμονωμένων ἀτόμων. Δὲν δυνάμεθα λ. χ. νὰ προείπωμεν πότε θὰ διασπασθῇ ὀρισμένον ἄτομον ὑπερανίου. Πιθανὸν νὰ διασπασθῇ εἰς τὸ ἑνὸν ἡμιόριον λεπτόν ἢ μετὰ ἑκατομύρια ἔτη.

Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ προσπάθειαι τῶν Bohr, Schrödinger καὶ

(1) J. Jeans: The Mysterious Universe, Pelican Books, 8η ἐκδ. London 1938, p. 32 καὶ ἑλληνιστί: Τὸ μυστηριώδες Σύμπαν, μετάφρ. Α. Λυώκη, Ἀθήναι 1945 σελ. 25.

De Broglie, ὅπως ἐρμηνεύσουν τὰς κινήσεις τῶν ἠλεκτρονίων εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα τοῦ συγκροτήματος τοῦ ἀτόμου καὶ γεφυρώσουν τὸ χάσμα ποῦ ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς θεωρίας τῶν Quanta, ἐστηρίχοντο ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ἐπὶ τῶν φαινόμενων τοῦ μικροκόσμου ἰσχύουν οἱ νόμοι τῆς κλασικῆς Φυσικῆς καὶ πρωτίστως ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος. Δὲν ἤμπορεσαν ὁμως νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ ἀτόμικα φαινόμενα, διότι ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης προϋποθέσεως ὅτι αὐτὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς νόμους τῆς κλασικῆς Φυσικῆς. Καὶ ἀκόμη διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Ἐστηρίχθησαν ἐπὶ τῆς ἀναποδείκτου ἀρχῆς ὅτι «εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς κινήσεις τῶν ἠλεκτρονίων μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πειραματικῶν μας ὀργάνων, χωρὶς ἢ παρουσία αὐτῶν καὶ ἡμῶν νὰ ἐπιδρῶ ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν φαινόμενων κατὰ τὴν ὄραν τῆς παρατηρήσεως».

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΟΣ

Ὁ Heisenberg ὁμως, μελετήσας βαθύτερον τὰ πειραματικὰ δεδομένα, ἔχων δὲ περὶ ὀφθαλμῶν τὰς ἀποτυχούσας προσπάθειάς τῶν προαναφερθέντων φυσικῶν, ἐσκέφθη ὅτι διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀτομικὰ φαινόμενα, ἔπρεπε νὰ ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῶν μέχρι τότε παραδεγμένων ἀπόψεων τῆς Φυσικῆς. Καὶ ὑπῆρξεν ἀληθῶς ριζοσπαστικός. Ὅχι ἀπλῶς ἠμφεσθῆτησεν, ἀλλ' ἢ ρ ν ἢ θ ἢ τὴν καθολικὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος ἐπὶ τοῦ μικροκόσμου καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἰσήγαγε τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικῆς ἀβεβαιότητος ἢ τοῦ ἀπροσδιορίστου. Ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπῆρξατο τελεῖα ἀνατροπὴ εἰς ὀλόκληρον τὸν φυσικὸν κόσμον, ἐφ' ὅσον ἀπεμακρύνετο ἀπὸ αὐτὸν ὁ τόσο ἐπιωφελῆς ἀποδειχθεὶς νόμος τῆς αἰτίας.

Οἱ De Broglie καὶ Schrödinger εἰς

τὰς ἐργασίας τῶν ἐβασίζοντο ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων τῶν συστατικῶν τοῦ ἀτόμου, τὰ ὅποια δὲν εἶναι προσιτὰ εἰς τὸν ἕλεγχον τῆς παρατηρήσεως. Ὑπέθετον, δηλαδή, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορίσωμεν συγχρόνως τὴν θέσιν καὶ τὴν ταχύτητα τοῦ ἠλεκτρονίου μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν, ὅπως κάμνομεν προκειμένου νὰ ὑπολογίσωμεν ἐκ προτέρου τὰς θέσεις τῶν πλανητῶν τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος. Ἀλλ' ὁ Heisenberg ἠμφεσθῆτησεν κατ' ἀρχὴν τὴν δυνατότητα τοῦ τοιοῦτου προσδιορισμοῦ. Ὑπεστήριξεν ὅτι, ὅσον μεγαλυτέραν προσπάθειαν καὶ προσοχὴν καταβάλλομεν διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν π. χ. τὴν θέσιν τοῦ ἠλεκτρονίου καὶ τὴν ὀρίσωμεν ἐπακριδῶς, τόσο ἀυξάνει ἢ ἀβεβαιότης περὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ταχύτητος τοῦ ἰδίου σωματίου.

Ἐξηγήσωμεθα μὲ ἓνα παράδειγμα. Ζητοῦμεν λ. χ. νὰ εὕρωμεν τὴν θέσιν καὶ τὴν ταχύτητα ἐνὸς ἠλεκτρονίου. Θεωρητικῶς, ἠμποροῦμεν νὰ εὕρωμεν τὴν θέσιν του κάμνοντες σφάλμα ἐνὸς χιλιοστοῦ τοῦ χιλιοστομέτρου, τὴν δὲ ταχύτητα αὐτοῦ μὲ σφάλμα 1 χλμ. κατὰ 1δ. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ μετρήσωμεν τὴν θέσιν μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν, ἦτοι νὰ ἐλαττώσωμεν τὸ σφάλμα ὥστε, ἀντὶ 1 χιλιοστὸν τοῦ χιλιοστοῦ, νὰ γίνῃ ἓνα δεκάκις χιλιοστὸν τοῦ χιλιοστοῦ, τότε τὸ σφάλμα τῆς ἀνὰ δευτερόλεπτον ταχύτητός του, ἀντὶ νὰ εἶναι 1 χλμ., θὰ γίνῃ 10 χιλιομέτρα. Ἡ φύσις, γράφει σχετικῶς ὁ Eddington, ἀνέχεται τὴν διεϊσόδου τὴν ὅποιαν ἐπιχειροῦμεν εἰς τὰ μυστικά της, μόνον μὲ μίαν συμφωνίαν. Ὅσον περισσότερο ἀποκαλύπτομεν τὸ μυστικὸν τῆς θέσεως, τόσο βαθυτέρον καλύπτεται τὸ μυστικὸν τῆς ταχύτητος.

Ἐπομένως ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος ἢ τοῦ ἀπροσδιορίστου, ἠμπορεῖ μὲ κάποιον ἀπλοῦν μαθηματικὸν ἔνδυμα, νὰ

διατυπωθῆ ὡς ἐξῆς: «Ἀνεξαρτήτως τῶν τυχαίων σφαλμάτων πού ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀτέλειαν τῶν μετρήσεών μας, δὲν ἔμπορεῖ ὁ παρατηρητὴς ἐπὶ τῆ βάρσει θεμελιώδους νόμου τῆς Φυσικῆς νὰ καθορίσῃ συγχρόνως μὲ πλήρη ἀκρίβειαν τὴν θέσιν καὶ τὴν ταχύτητα ἐνὸς σωματίου».

Διατὶ συμβαίνει αὐτό; Ὁ Heisenberg ἀπέδειξεν ὅτι προκειμένου νὰ ἐπαληθεύσωμεν πειραματικῶς ἓνα νόμον, κατὰ τὸν πειραματισμὸν προκαλοῦνται ἀλλοιώσεις εἰς τὸ ὑπὸ μέτρησιν μέγεθος, λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ παρατηρητοῦ καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται, καὶ ἐπομένως, αἱ ἀνακρίβειαι εἰς τὰς μετρήσεις αὐξάνουσι, ὅσον τὸ ἐξεταζόμενον ἀντικείμενον γίνεται μικροσκοπικώτερον. Καὶ δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῶν σφαλμάτων πού ὀφείλονται εἰς τὰς φυσικὰς ἀτελείας τοῦ παρατηρητοῦ καὶ εἰς τὰ ὄργανά του, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐκείνων πού ἀναφέρονται εἰς αὐτὴν αὐτὴν τὴν παρουσίαν τοῦ πειραματιστοῦ. Ἄς φέρωμεν ἓνα παράδειγμα. Ὅταν ζητοῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν ἐνὸς ἠλεκτρονίου μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν, χρησιμοποιοῦμεν ἰσχυρότερον φῶς διὰ νὰ ὀξύνωμεν τὴν δρασίν μας. Τότε ὅμως, τὰ μεγαλυτέρας συχνότητος φωτόνια πού χρησιμοποιοῦμεν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἔχουσι ὡς ἀποτέλεσμα, ὅπως ἔδειξεν ὁ Einstein, ν' αὐξήσουσι τὴν ταχύτητα τοῦ ἠλεκτρονίου καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ αὐξηθῆ τὸ σφάλμα κατὰ τὸν ταυτόχρονον προσδιορισμὸν τῆς ταχύτητος αὐτοῦ. Ἀντιθέτως δέ, ὅταν χρησιμοποιήσωμεν φῶς μεγαλυτέρου μήκους κύματος διὰ νὰ φωτίσωμεν τὸ ἠλεκτρόνιον, θὰ μετρήσωμεν μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν τὴν ταχύτητα του, ἀλλ' ἀναποφεύκτως θὰ αὐξηθῆ τὸ σφάλμα κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ ἠλεκτρονίου.

Ἔτσι, εἰς τὴν περίφημον ἐργασίαν

πού ἐδημοσίευσεν τὸ 1927 ὁ Heisenberg (εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν!), διὰ τὴν ὁποίαν ἐτιμήθη μὲ τὸ βραβεῖον Νόμπελ, συνδυάζων τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀδεσδιαιότητος, συνεπέρανε τὰ ἐξῆς: «Ἡ σφῆς διατύπωσις τοῦ νόμου τῆς αἰτίας εἶναι ἡ ἀκόλουθος: «Ἐὰν γνωρίζωμεν ἐπακριβῶς τὸ παρὸν, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι ἡ ἀπόδοσις ἐσφαλμένη, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις. Δὲν δυνάμεθα κατ' ἀρχὴν νὰ γνωρίσωμεν τὸ παρὸν εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη». Καὶ καταλήγει ἐπιγραμματικώτατα: «Ἐπειδὴ ὅλα τὰ πειράματα ὑπόκεινται εἰς τοὺς νόμους τῆς καθαντομηχανικῆς, διὰ τοῦτο, ἡ μὴ ἰσχύς τοῦ νόμου τῆς αἰτίας, ἀπεδείχθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς Μηχανικῆς τῶν Κβάντα» (2).

Ἡ ἀπλὴ αὕτη διαπίστωσις τοῦ Heisenberg ἐξεργάγη ὡς κεραυνὸς ἐν αἰθρία καὶ συνεκλόνησεν ἐκ θεμελίων τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς φυσικῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ κῆρος τῆς κλασικῆς Φυσικῆς, ἡ ὁποία τὸν νόμον τῆς αὐστηρᾶς αἰτιότητος ἐθεώρει ὡς ἀναμφισβήτητον δεδομένον.

Τὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἀρθρου τοῦτου δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ἐξετάσωμεν ἓνα ἄλλο ζήτημα, πού ἔγινεν ἀντικείμενον εὐρείας κριτικῆς καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν καὶ ἀποτελεῖ τὴν καθ' αὐτὸ πέτραν τοῦ σκανδάλου, ἡ ὁποία ἀπὸ μακροῦ χρόνου χωρίζει τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς φυσικοὺς εἰς τὰς δύο ἀντιμαχομένας τάξεις τῶν αὐταρχικῶν καὶ ἑτεραρχικῶν. Καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Ποία ἡ

(2) W. Heisenberg: Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik Zeitschr. f. Physik. B. 43 (1927). S. 197.

βαθύτερα οὐσία καὶ ἔννοια τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητας, ποία ἡ ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ ποία ἡ μεταξὺ τούτων ὑφισταμένη σχέσηις. Ἰδού ἓνα πρόβλημα πού ἀντιμετώπισε σοβαρῶς ἡ νεωτέρη ἐπιστήμη.

ΦΥΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΟΤΗΣ

Ἀσφαλῶς θέν δυνάμεθα νά ταυτίσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητας πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους. Διότι οἱ νόμοι (3), ὅπως τοὺς δέχεται ἡ πλειονότης τῶν ἐπιστημόνων εἶναι ἐμπειρικοὶ κανόνες, (ἐξιδανικευμένη ἐμπειρία κατὰ τὸν Nernst), ἐνῶ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτίας εἶναι κάτι τὸ ἰδιαίτερον, τὸ ὅποιον πιθανόν νά συναγεται ἐκ τῶν φυσικῶν νόμων ἢ καὶ νά τοὺς χαρακτηρίξῃ, θέν ἀποκλείεται ὁμως καὶ νά τίθεται ὡς ὑπόθεσις ἰσχύουσα πρὸ τῆς διατυπώσεως τῶν νόμων.

Αἱ γνώμαι τῶν ἐδικῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητας διίστανται. Ὁ Καρτέσιος π. χ. τὴν κατατάσσει μεταξὺ «τῶν αἰωνίων ἀληθειῶν αἰτινες ἔχουν τὴν ἔδραν τῶν εἰς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα». Ὁ Leibniz τὴν θεωρεῖ ὡς προϋπόθεσιν τῆς δυνατότητος τῆς ἐμπειρίας, ὁ Helmholtz ὡς προϋπόθεσιν τῆς νομοτελείας τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὁ Nernst ὡς ἀρχικὴν συνθήκην, ὁ Driesch ὡς μίαν ἔννοιαν τῆς ἀρχικῆς τάξεως, ὁ δὲ Windelband ὡς μορφήν τοῦ σκέπτεσθαι ἢ ὡς κατηγορίαν τῆς μεταβολῆς. Ἐξ ἄλλου ὁ Bohr συμφωνεῖ μὲ τὸν Νεύτωνα εἰς τὸ ὅτι «τὸ κύριον θεμέλιον τῆς ἐπιστήμης βασιζέται εἰς τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ φύσις, ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, δίδει πάντοτε τὴν αὐτὴν νομοτέλειαν», ἐνῶ ἄλλοι δέχονται τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητας ὡς αἴτημα

(Postulat). Ὁ Einstein τὴν θεωρεῖ ὡς μίαν ἀρχὴν τοῦ θεωρητικοῦ συστήματός, ἐφ' ὅσον ἔχασε πλέον τὴν ἀξίαν τῆς ὡς ἐμπειρικῆς πρότασις. Ὁ Nernst λέγει: ὅτι «ἐάν προϋποθέσωμεν ὡς ἀσφαλῆ τὴν ὑπαρξίν αὐστηρῶν φυσικῶν νόμων, ὅπως μέχρι τοῦδε γενικῶς ἔγινεν, τότε προκύπτει ὡς ἀναγκαία συνέπεια ἡ καλούμενη ἀρχὴ τῆς αἰτιότητας». Προσθέτει ὁμως ὅτι «μέχρι τοῦδε ἡ ἀνθρωπίνη ἔρευνα δέν ἐπέτυχε ν' ἀνακαλύψῃ οὔτε καὶ ἓνα μόνον αὐστηρῶν νόμων, ἐγκαταλείπομεν δὲ τὸ ἔδαφος τῆς πείρας, ὅταν δεχόμεθα ἄνευ ἐτέρας διαδικασίας τὴν ὑπαρξίν τελείως αὐστηρῶν φυσικῶν νόμων, ὅπως ἔκχαιεν ὁ Laplace». Τέλος ὁ Eddington λέγει: ὅτι ὁ συνήθης νοητὸς σύνδεσμος αἰτίων καὶ αἰτιατῶν εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐμπειρίας, ὁ δὲ νόμος τῆς αἰτιότητας εἶναι μία ἄκρα γενίκευσις ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἐμπειρίας ταύτης, ἀλλὰ προσθέτει, ὅτι τοιαῦτα γενικεύσεις εἶναι πάντοτε παράτολμοι.

Ἐάν, ἐξ ἄλλου, ἀποπειραθῶμεν διὰ τῆς λογικῆς νά θεμελιώσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητας, θά ἴδομεν ὅτι αὐτὴ δέν ἔμπορεῖ νά κατοχυρωθῆ λογικῶς, μόνον δὲ ἡ ἐμπειρία εἶναι εἰς θέσιν νά τὴν ἐπιβεβαιώσῃ. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ αἰτιότης, οὔτε ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ἐμπειρίας, οὔτε ἀντιτίθεται πρὸς αὐτήν. Τὰ πειραματικὰ δεδομένα γράφει ὁ Compton μᾶς ἄγουν «πρὸς μίαν ἀρχὴν τῆς Φυσικῆς, πού μᾶς λέγει: ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητας πρέπει νά ἐγκαταλειφθῆ. Ὁ φιλόσοφος, προσθέτει, ἔμπορεῖ, ἐάν τοῦ ἀρέσῃ, νά κρατήσῃ τὴν ἰδέαν ἐνὸς ἀνευδότου νόμου ἐφαρμοζομένου εἰς τὸ «πράγμα καθ' ἑαυτό» ἀλλὰ δέν ἔμπορεῖ, διὰ τὴν ἐπαλήθευσίν του, νά ἐπικαλεσθῆ τὸ πείραμα» (4). Ἐντεῦθεν ἐπε-

(3) Βλέπε καὶ ἄρθρον ὑπὸ Δ. Κ. : «Ἡ ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου» Ἀκτίνες 1945 σ. 70-76.

(4) A. H. Compton: The Human

ται, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσουν ὅλοι οἱ φυσικοὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς περιοχῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ τῶν πεδίων ἀπὸ τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἀποδληθῇ.

Εἶναι πλέον προφανές ὅτι αἱ δύο ἔννοιαι, τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου, δὲν δύνανται νὰ ταυτισθοῦν, ἐγκαταλείπομεν δὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἐμπειρίας, ὅταν μελετῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας καὶ ζητοῦμεν νὰ γενικεύσωμεν τοὺς νόμους εἰς ὀλόκληρον τὸ σύμπαν. Τότε εἰσερχόμεθα εἰς σφαίρας αἱ ὅποιαι, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς των, δὲν ὑπόκεινται εἰς τὸν πειραματικὸν ἔλεγχον.

Καὶ διὰ νὰ συνοψίσωμεν τὰ ἀνωτέρω ἢ ἀ ἠμπορούσαμεν νὰ εἰπομεν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσα ἀντίληψις, ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος εἶναι καθολικῆς ἰσχύος, καθορίζων τὴν πορείαν ὅλων τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων, με ἀκραν αὐστηρότητα, κατέπεσε. Δὲν δεχόμεθα μὲν τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ἐπαυσα ἐντελῶς ἰσχύουσα εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὅτι ταῦτα διαδέχονται ἀλληλα χωρὶς κανένα συνειρημόν, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ἀκάμπτου ντετερμινισμοῦ ἐκλονίσθη ἀπὸ τὴν νεωτέραν Φυσικὴν.

β) Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος φαίνεται ὅτι μελετᾷ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικῶς τὰ φαινόμενα τοῦ μικροκόσμου.

γ) Ἡ αἰτιότης εἶναι κατὰ τὸ ἐντελῶς διάφορον τῶν φυσικῶν νόμων, διαστελλομένη αὐτῶν, κατὰ τὸ ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας. Οἱ νόμοι εἶναι γενικαὶ ἀρχαὶ πού προκύπτουν ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ συνδέουν αἷτιον καὶ ἀποτέλεσμα, προϋποθέτουν ὅμως τὴν ἀρχὴν τῆς αἰ-

τιότητος ἢ ὁποία ἐνυπάρχει ἐν ἡμῖν, πρὸ πάσης ἐμπειρίας ὡς ἓνα «λογικὸν σχῆμα».

δ) Ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῶν ἀνωτέρω εἶναι τοῦτο: Αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστήμαι, μὴ δυνάμεναι νὰ θέσουν ὡς βάσιν διατάξεως ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ μικροκόσμου καὶ μακροκόσμου τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, δὲν ἠμποροῦν αὐθαίρετως νὰ ἐπεκτείνουν ταύτην καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν φαινομένων, ἐφ' ὅσον μία σοβαρὰ καὶ πολυάριθμος μερὶς φυσικῶν ἀρνεῖται τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας καὶ εἰς περιοχὰς ἀκόμη τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

ΑΙΤΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ποῖαν θέσιν λαμβάνει, κατόπιν τῶν διαπιστώσεων τούτων; Προφανῶς οἱ φυσικομαθηματικοὶ ἠμποροῦν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος τούτου μόνον ἀπὸ γνωσιολογικῆς ἀπόψεως καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των.

Ἡ καθ' αὐτὸ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐγκτεται εἰς τὸ ὅτι, ἀντικειμενικῶς ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος, ὁ ἀνθρώπος ἐκλέγειν μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων περιπτώσεων, ἠμπορεῖ πολλακτικῶς νὰ προτιμᾷ ἢ ν' ἀκολουθῇ τὰ ἐλαττήρια, τὰ ὅποια θέλει, ἀφαιρῶν οὕτω δύναμιν ἀπὸ ἄλλα, ἢ λειτουργία δὲ αὕτη δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα δράσεως οἰωνόδηποτε ὕλικῶν παραγόντων, ἀλλὰ γίνεται κατ' ἀνεξήγητον φυσικῶς τρόπον. Μὲ ἄλλους λόγους ἢ βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι, ὅδηποτε ἐκλέγοντος, δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος.

Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται ἤδη ἡ καθ' ἀρχὴν ἀνικανότης τῶν καθαρῶς μηχανοκρατικῶν-αἰτιῶδων μεθόδων νὰ ρυθμίσουν ἢ ἐρμηνεύσουν καὶ πολλὰ ἀκόμη ἐκ τῶν φαινομένων τῆς νεκρᾶς φύσεως, δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς σῆ-

μερον ἐν ὀνόματι τῆς θετικῆς ἐπιστήμης νὰ ἀπορρίπτη γεγονότα καὶ πραγματικότητας ποῦ ἐξελίσσονται εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι θὲν ὑπακούουν εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος. Οἱ μηχανοκράται καὶ οἱ θετικισταὶ δι' ἄσχυρίζοντο ὅτι παντοῦ βασιλεύει αὐστηρὰ ἑτεροαρχία καὶ ἄλλα ρυθμίζονται ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εὐθύνεται διὰ τὰς πράξεις του, λέγουν, «διότι ἐνεργεῖ τυφλῶς βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας» καὶ ὅτι τὸ θαῦμα εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν φύσιν «διότι οἱ νόμοι εἶναι ἀπαράβιαστοι καὶ ἀκαίμπτοι».

Αἱ αὐθαιρέσιαι ὁμῶς αὐταί, σήμερον στεροῦνται κάθε ἐπιστημονικοῦ ἐρείσματος. «Αἱ σημεριναὶ δυσκολαὶ ποῦ παρουσιάζονται εἰς τὴν Κβαντομηχανικὴν, λέγει ὁ Pauli (βραβεῖον Νόμπελ 1945), κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ παρακαμφθοῦν δι' ἐπιστροφῆς ἡμῶν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος τῶν «κλασικῶν θεωριῶν», τὴν αἰτιότητα δὲ αὐτὴν τὴν ἀποκαλεῖ «ἀπολεσθέντα παράδεισον», ὁ δὲ H. Weyl προσθέτει ὅτι «ἡ παλαιὰ κλασικὴ αἰτιοκρατία τοῦ Hobbes καὶ τοῦ Laplace δὲν χρειάζεται τώρα πλέον νὰ μᾶς κατατυραννῆ». Ὁ Boutaric ἐξ ἄλλου γράφει: «Νομίζω ὅτι ἡ πραγματικὴ στάσις τῆς ἐπιστήμης ἔναντι τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ὅπως καὶ ἀπέναντι τοῦ θαύματος, καθωρίσθη ἐπακριδῶς ὑπὸ τοῦ Emille Meyerson. Ἡ ἐπιστήμη, κατ' αὐτόν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ τὴν ὑπαρξίν τοῦ θαύματος. Ἄλλὰ τὸ θαῦμα, ὅπως ἀκριδῶς καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἡ ὁποία εἶναι καὶ αὐτὴ ἓνα θαῦμα ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, διαφεύγει τὸ πεδῖον τῆς ἐπιστήμης»⁽⁵⁾.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν φυσικῶν καὶ

τῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὸν ἐπιάλτην τῆς αὐστηρᾶς αἰτιοκρατίας καὶ τοῦ πλήρους προκαθορισμοῦ ἄφησεν ἐλεύθερον τὸν δρόμον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Ἐπιστήμονες τῆς ἀξίας τοῦ Compton, τοῦ Eddington, τοῦ Jeans, τοῦ Planck, τοῦ M. Hartmann ὑπεραμύνονται τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεωροῦν τὸν νόμον τῆς αἰτιοκρατίας ὡς μὴ ἔχοντα γενικὴν καὶ καθολικὴν ἰσχύν. Δὲν παρασύρονται ὁμῶς εἰς ὑπερβολάς, οὔτε ἐκδιόχουν τὰ φυσικὰ γεγονότα διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὰ συμπεράσματά των. Διότι τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τὴν ἐντάσσουν εἰς γενικώτερον πλαίσιον, εἰς τὸ ὅποτον συνδυάζεται πλήρως ἡ ἀνθρωπίνῃ ἐλευθερίᾳ μὲ τὸ σχέδιον μιᾶς Ὑπεράτης Διανοίας, ἐνὸς Ἰδεώδους Πνεύματος, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν φράσιν τοῦ Planck. Ὁ Eddington τονίζει ὅτι ἡ σημερινὴ τάσις τῆς φυσικῆς, εἶναι εὐμενὴς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. «Δὲν δι' ἄσχυρίσθη, γράφει, ὅτι ἡ θρησκεία ἢ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως συνάγονται ἐκ τῆς σημερινῆς φυσικῆς. Περιωρίσθη νὰ δείξω, ὅτι παρεμείρισθησαν ὄρισμένοι δυσκολαὶ ποῦ ἠμποδοῦν τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτῶν μετὰ τῆς φυσικῆς»⁽⁶⁾.

Καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ αὐτὴ τῆς Φυσικῆς μετὰ τῆς Μεταφυσικῆς, εἶναι ἴσως τὸ μεγαλύτερον ἀπόκνημα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν θεωροῦνται σήμερον ἀνταγωνιστρικαί, διότι ἑκατέρω ἀναγνωρίζει τὸν ρόλον ποῦ ἠμπορεῖ νὰ παίξῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἀνοίγεται ἤδη ὁ δρόμος διὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν δρᾷ καὶ ἐνεργῇ ὡς πνευματικὴ προσωπικότης.

Δ Κ

(5) A. Boutaric: Les conceptions actuelles de la physique, Paris 1935, 225.

(6) A. S. Eddington: New Pathways in Science, Cambridge 1934, p. 291.

ΕΝΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μείνῃ ἀκατηγόρητος ὁ Χριστιανισμὸς καὶ στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης, ἐφ' ὅσον δὲν ἔμεινε καιμιά πλευρὰ του, ποὺ νὰ μὴν προσπάθεισ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀποστασίας νὰ τὴν παραποιήσῃ καὶ νὰ τὴν διαστρεβλώσῃ. Μὲ μιὰ μονοκοτυλιά—χωρὶς νὰ δέχεται ἀντίρρηση—κηρύχθηκε ὁ Χριστιανισμὸς ἐχθρὸς, ἄσπονδος μάλιστα, τῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐμφανίστηκε ὡς σήμερα.

Χρόνια καλλιτεχνικὰ ἄκαρπα, χρόνια ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ κάθε καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, χαρακτηρίσθηκαν εἰδικότερα τὰ χρόνια τῆς βυζαντινῆς περιόδου... Ἡ βυζαντινὴ τέχνη μὲ τὴν ἀπόμυρῃ φρονὴ τῆς τὴν γεμάτῃ λιτότητα καὶ συστολή, δὲν μπόρεσε νὰ συμβάλῃ στὴ γένεση τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρώπου· ἔγραψε κάποιος τῶρα τελευταία πάλι. Καὶ συμπληρώνει: «Γραμικὰ παράξενος ἦταν λοιπὸν στὴν τέχνη ὁ ὀβλός, ποὺ ἔπαυσε τὸ Βυζάντιο». Καταδικάστηκε τὸ Βυζάντιο ἐρήμην σὲ πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ θάνατο. Σὲ θάνατο, ποὺ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ τὸ καταδικάζουν νεώτεροι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, παρ' ὅλες τὶς ἀνατριπτικὰς καὶ καταπληκτικὰς ἀποκαλύψεις τῆς νεώτερης ἀληθινῆς ἐπιστήμης ἀπὸ δικούς καὶ ξένους εὐσυνειδητοὺς ἐπιστήμονες.

Ὁ Χριστιανισμὸς κατέστρεψε τὴν τέχνη!... Μὰ ποὺ τὴν βρῆκε, λοιπὸν, τὴν τέχνη, γιὰ νὰ τὴν καταστρέψῃ; Ὑπῆρχε κἀν καλλιτεχνικὴ κίνησι, ὅταν ἐμφανίστηκε ὁ Χριστιανισμὸς;

Ἄς κυττάξουμε σύντομα τὰ πράγματα ὅπως ἔχουν στὴν ἱστορικὴ τους πραγματικότητά.

Ὅταν τὸ 146 π. Χ. οἱ φλόγες κατέστρεφαν τὴν Κόρινθο ἔσβυνε μαζί της καὶ κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κατάπτωση τῆς τέχνης εἶχε ἀρχίσει πολὺ ἐνωρίτερα, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνα καὶ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου προχωροῦσε πρὸς τὴ μεγαλύτερη παρακμῆ. Εἶναι κ' ἀπὸ τὴν ἱστορία διαπιστωμένο, ὅτι κ' ἡ ἀσκητὴς τῆς τέχνης συμβαδίζει μὲ τὴν ὅλη ἀνθήσι τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν παραγόντων. Καὶ οἶν καθαρὴ δημιουργία τοῦ πνεύματος συμβαδίζει κυρίως μὲ τὴν ἀξία, ποὺ κατέχει σὲ μιὰ ἐποχὴ ἢ θρησκεία. Ὅταν τὸν δὸν αἰῶνα π. Χ. τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἦταν ζωντανό, ὁ ἄνθρωπος δημιούργησε τὸν Παρθενῶνα. Κι' ὅταν αὐτὸ ἀργότερα ἄρχισε νὰ παγώνῃ, αὐτόματα κ' ἡ τέχνη ἀκολούθησε τυφλὰ τὸν δρόμο τῆς παρακμῆς. Στερημένη ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ἀπὸ κάθε ἀνώτερη πνοή, ἀπὸ κάθε θρησκευτικὴ ἐμπνευσι, ὑπῆρξε τὸν κατωτέρων ὁρῶσεων τοῦ ἀνθρώπου, πτωχόταν κ' ἀσφρακτισθεσ ἀπὸ τὴν ἔλευση τοῦ πνευματικοῦ ὄξυγόνου. Ἀργά, ἀλλὰ σταθερά ἡ τέχνη στὴν Ἑλλάδα βιάδιζε πρὸς τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀποσύνθεσι. Ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησι τὸ 146 π. Χ. τῆς ἔδωσε τὸ θανατηφόρο χτέπημα.

Τὰ περφημότερα καλλιτεχνήματά της—ὅσα διασώθηκαν—στόλισαν τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς κήπους τῆς Ρώμης. Ὁ Ἕλληνας καλλιτέχνης, ἀχμαλώτος

στήν ρωμαϊκή αυτοκρατορία, δεσποτής σὲ ώρισμένους κρατικούς καὶ ατομικιστικούς σκοπούς—πὺ ἐξυπηρετοῦσαν προσωπικὲς φιλοδοξίες—δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ δημιουργήσῃ. Δὲν ἐμπνέουν πιά τὸν καλλιτέχνη ἀνώτερα ἰδιαιτικά, δὲν τὸν ἐμπνέει τὸ θεῖον, πὺ θὰ τοῦ ἔδινε τὴν δύναμη νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Νέα καλλιτεχνικά πνευματικά δημιουργήματα, δὲν ἔχουν νὰ μᾶς παρουσιάσουν τὰ χρόνια αὐτὰ καὶ σχεδὸν καὶ οἱ τρεῖς πρώτοι μ. Χ. αἰῶνες. Ἄρκοῦνται στὸ νὰ συλλέγουν τὰ παλαιά, νὰ τὰ ἐρημεύουν καὶ νὰ τὰ ἀντιγράφουν.

*

Σὲ μιὰ τέτοια πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κατάπτωση βρήκε τὸν κόσμο ὁ Χριστιανισμός. "Ένα ἀπὸ τὰ πρῶτα μεγάλα κέντρα, πὺ διαδόθηκε ἦταν καὶ ἡ Ρώμη. Μὰ οἱ ἐχθροὶ τῆς θέλησαν νὰ πνίξουν τὴ νέα θεοσκεία ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα μέσα στὸ αἷμα τῆς. Οἱ χριστιανοὶ ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν καταφύγιο καὶ ἡσυχία στὸ σκοτάδι, μέσα στὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Μακρὰ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους 10 καὶ 20 καὶ 25 μέτρα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες κατακόμβες. Καὶ μέσα στοὺς πολυδαίδαλους σκοτεινοὺς διαδρόμους τῶν κοιμητηρίων ἄρχισε σιγά-σιγά νὰ γεννιέται ἡ πρωτόγονη παλααιοχριστιανικὴ τέχνη.

Καὶ ὅμως! Ἡ πρωτόγονη αὐτὴ καὶ ἀπλοῦν τέχνη τῶν κατακόμβων, πὺ ἀναπτύχθηκε μέσα στὸ σκοτάδι μὲ τόσο δυσμενεῖς συνθήκες πρὸς τὴν ἐλευθερία τῆς τέχνης, κλείνει μέσα τῆς ὅλα τὰ γόνιμα καὶ δημιουργικά σπέρματα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἀληθινᾶς μεγάλης τέχνης. Ἡ ἀπλότης τῶν μορφῶν καὶ τῶν συλλήψεων καὶ σήμερον ἀκόμη συγκινοῦν καὶ προκαλοῦν τὸν θαυμασμό ἐκείνου,

πὺν θὰ κατέβῃ στὶς αἰῶνες αὐτὲς παρακαταθήκης τῆς πρώτης χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐλπίδας.

"Αν καὶ ὁ χριστιανὸς καλλιτέχνης, κατατρεγμένος ἀδικία ἀπ' τὸν ρωμαῖο αὐτοκράτορα, μὲ τὴν διαρκῆ ἀπειλὴ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ θανάτου, δὲν εἶναι ἐλεύθερος στὶς δημιουργίες του, ἀγγίζει ὅμως συχνὰ τὰ ὅρια τῆς μεγάλης τέχνης.

"Ἄλλωστε ὁ ἀπέριττος καὶ ἀπλὸς βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν δὲν ζητοῦσε λαμπρότερη καὶ πολυτελέστερη τέχνη, ἀπ' ἐκείνη, πὺν βλέπομε μέσα στὶς κατακόμβες. Ἀπασχολημένοι μὲ ἓνα συνεχῆ κατατρεγμὸ δὲν μποροῦσαν νὰ σκεφτοῦν καν καὶ γιὰ μιὰ καλύτερη καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Ἀκόμη περισσότερο ἀδύνατη ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὰ χρόνια αὐτὰ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶχαν ἀρχίσει νὰ χτίζονται καὶ μεγάλοι χριστιανικοὶ ναοί, ὅπως στὴν Νικομήδεια καὶ ἄλλου.

"Ὅταν ὅμως τὸ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων ἔβαζε τέρμα στοὺς αἱματηροὺς διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν, τότε ἔσπασαν καὶ τὰ δεσμά, πὺν κρατοῦσαν ἀλυσοδεμένη τὴν τέχνη καὶ ἀνοῖξαν νέους δρόμους στὴν χριστιανικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Μιὰ θαυμαστὴ καλλιτεχνικὴ χριστιανικὴ παραγωγή σημειώθηκε σὰν ἀναπόφευκτὸ ἀποτέλεσμα. Κι' ἦταν φυσικό: Γιὰ τὴν θεοσκεία, πὺν κέρδιζε τὴ νίκη καὶ τὸν θρίαμβο, μὲ τὸ καλύτερο αἷμα τῶν μαρτύρων τῆς, ἔσπασαν καὶ ἀνάλογοί τόποι λατρείας. Ἀπὸ τὴ μιὰν ἀκοή τῆς αυτοκρατορίας στὴν ἄλλη ἀναπτύχθηκε μιὰ οἰκοδομικὴ ἀνθήση, πὺν συνδέεται ἄμεσα ἢ ἕμμεσα μὲ τὴ λατρεία. Τὸ θεοσευτικὸ συνάστημα, ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ, πὺν ἐνοσκόπηθη καὶ ἡ ἀσιγήλητη σὲ μεγαλεῖο θυσία του, ὅλες οἱ ἀνώτερες πνευματικὲς ἀξίες, ἄρχισαν πάλι νὰ ἐμπνέουν στὸν

καλλιτέχνη νέες καλλιτεχνικές συλλήψεις.

Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ σὲ ρυθμὸ βασιλικῆς κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους στὴ Ρώμη, στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὴν Ἀντιόχεια καὶ σὲ ἄλλα κέντρα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ Κράτους στὶς ὄχθες τοῦ Βοσπόρου, ἦταν ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἔνδοξης σταδιοδρομίας μὲ σημαντικό σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς τέχνης.

Οἱ μεγάλες πολιτικὲς μεταβολὲς κάθε ἄλλο παρὰ δυσμενεῖς ὑπῆρξαν στὴν Ἀνατολὴ γιὰ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἀναγέννηση. Ἐδῶ ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς δὲν ἐξαφανίστηκε, ἀλλὰ ἀναπτύχθηκε μὲ μιὰ ἐντελῶς νέα κατεύθυνση. Ἡ τέχνη τῶν χριστιανῶν μπαίνει τώρα σὸ ἔργο μιᾶς Ἐκκλησίας, πού ἡ διδασκαλία τῆς ἀποκτᾶ ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη περισσότερο τὸν τύπο ἑνὸς συστήματος ἰδρυμένου ἐπάνω σὲ ἀκλόνητη βάση. Ὁ συμβολισμὸς τῶν κατακομβῶν μπαίνει σὲ δευτέρη μοῖρα καὶ ἡ τέχνη τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας, πού ψάλλει τὰ ἐπιόνια γίνεται ἱστορικὴ καὶ δογματικὴ.

Στὴν Ἀντιόχεια καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου συγκεντρώθηκε στὴν ἀρχὴ ἡ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκδηλώθηκε πρὸ ἔντονη τὰ πρῶτα χρόνια καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς τέχνης. Στὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὴ μητέρα του Ἑλένη, ὀφείλεται ἡ σύλληψη καὶ ἡ πραγματοποίηση τῆς ιδέας νὰ κοσμήσῃ μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα τοὺς Ἁγίους τόπους. Μιὰ μεγάλη βασιλικὴ τῆς Γεννήσεως χτίζεται στὴ Βηθλέεμ καὶ ἕνας ὠραῖος συνδυασμὸς βασιλικῆς καὶ στρογγυλοῦ ρυθμοῦ (rotonde) πάνω ἀπ' τὸν τάφο τοῦ Σωτῆρος στὴν Ἱερουσαλήμ.

Χάρη στὴ μεγάλη αὐτὴ οἰκοδομικὴ προσπάθεια ἡ χριστιανικὴ τέχνη διαμόρφωσε πολλοὺς τύπους συχνὰ πρωτότυπους, πού ἔμελλαν νὰ ἐξασκήσουν μιὰ

βαθεῖα ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξη τῆς θρησκευτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Κι' ἔτσι ἡ χριστιανικὴ τέχνη μέσα ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους τῶν κατακομβῶν, ἐπιταὰ ἀπὸ πέντε αἰῶνων σταθερὴ ἐξέλιξη, ξαναζωντάνεψε πάλι τὴν παρηγιασμένη ἔννοια τῆς τέχνης καὶ τὸν βον αἰῶνα στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὠρμη πιά καὶ ἀνδρομένη, φτάνει σὸ κορυφώμα τῆς καὶ πραγματοποιεῖ ἕνα καλλιτεχνικὸ σταθμὸ χωρὶς προηγούμενο.

*

Ὁ 6ος αἰὼν μ. Χ. ἔχει ὀνομασθῆ—πολὺ σωστά—ὁ «χρυσοῦς αἰὼν» τοῦ Βυζαντίου. Καὶ πραγματικὰ σὲ κανένα ἄλλον αἰῶνα δὲν ἐμφανίζεται ἡ οἰκοδομικὴ ἀνθήση καὶ ἀραιὴ τῆς τέχνης σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ, ὅσο στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Μέσα στὴ μεγάλη Κωνσταντινούπολη, τὴν προωρισμένη καὶ ἀπ' τὴ θέση τῆς μονάχα, νὰ παίξῃ στὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας, τὸ σημαντικώτατο ρόλο, πού ἔπαιξε, πλουτισμένη μὲ τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαιότητος, πού τραβοῦσε μὲ τὸ μεγαλεῖο τῆς ὅλα τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου, ἐρχόταν σὰν ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνθήση ἑνὸς ἀνώγειου καλλιτεχνικοῦ κινήματος. «Ἡ βυζαντινὴ τέχνη—γράφει ὁ Strzygowski—μονάχα στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν βον καὶ βον αἰῶνα πήρε τὴν τελεία τῆς ἀνάπτυξη καὶ βρῆκε τὴν ἐνότητά τῆς. Κι' ἀπὸ ἐκεῖ μονάχα, ἐπέτυχε νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ὑπεροχὴ τῆς σ' ὀλόκληρο τὸν πολιτισμένο κόσμον».

Τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα δέχτηκε εὐχαρίστως τὶς ξένες ἐπιδράσεις, κάθε χροῖσμο καὶ καλὸ στοιχεῖο, πού τοῦ ἐρχόταν ἀπὸ ἄλλους πολιτισμοὺς, ἀλλὰ ἔβαλε πάνω σ' ὅλα αὐτὰ τὴ σφραγίδα τῆς μεγαλοφύας του. Τὰ ἀφομοιώνει σύμφωνα μὲ τὶς δικές του πνευματικὲς ἀπαιτήσεις,

τὰ ἐξεργεῖ καὶ προσθέτει τὸ δικό του ἐκλεπτυσμένο γούστο, ὥστε ἡ βυζαντινὴ τέχνη νὰ ἐμφανίζεται ἀληθινὴ δημιουργία.

Μὲ τις ἀκούραστες προσπάθειες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ πρωτεύουσα καὶ ὁλόκληρη ἡ αὐτοκρατορία ἄλλασαν μορφή μ' ἓνα πλήθος οἰκοδομημάτων: Ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια, ἀνάκτορα καὶ φρούρια, λουτρά καὶ νοσοκομεῖα, γέφυρες καὶ ὄδραγωγεῖα, πὺν ἡ περιγραφή τους ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ «Περὶ κτισμάτων» βιβλίου τοῦ σύγχρονου ἱστορικοῦ Προκοπίου⁽¹⁾.

Τὰ ἔργα ταῦτα σκορπισμένα ἀπὸ τὴς ὄχθες τοῦ Δούναβι ὡς τὸν Εὐφράτη καὶ τὴς στήλες τοῦ Ἡρακλέους, πιστοποιοῦν τὴ μεγάλη οἰκοδομικὴ δραστηριότητα τῆς ἐποχῆς⁽²⁾.

Ποτὲ ἄλλοτε ἡ τέχνη δὲν ἐμφανίζεται μὲ τόση ποικιλία, μὰ καὶ μὲ τόση ἐλευθερία καὶ ἀνεση στὴ διάπλαση τῶν τύπων, τόσο συγκεραττημένη μὰ καὶ τόσο τολμηρὴ σὲ συλλήψεις, ὅσο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁽³⁾.

Καὶ στὴν ἀνθήση αὐτὴ συνετέλεσαν, βέβαια, καὶ οἱ ὕλκοι παράγοντες, ὅπως τὸ τεράστιον ἐμπόριον καὶ ἡ κοσμικὴ δύναμις τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ στὸ σπουδαιότερον τμήμα τῆς: τὸ τμήμα, πὺν εἶναι ἀφιερωμένον στὴ θρησκεία καὶ πὺν εἶναι ἐκεῖνο, πὺν ὀνομάζομε βυζαντινὴ τέχνη, τὰ κίνητρα καὶ οἱ κύριοι παράγοντες τῆς καταληκτικῆς ἀκμῆς εἶναι πάνω ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς ὕλης: οἱ πνευματικοί. Ἡ τέχνη ἐκεῖ εἶναι ὄργανον ἐνὸς ὀρισμένου σκοποῦ: τοῦ πνευματικοῦ. Ὅλα γύρω ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἔνδυμα καλλιτεχνικὸ μὲ περιεχόμενον δογματικὸ ἢ ἠθικόν. Στὸ Βυζάντιον

δὲν ἰσχύει τὸ δόγμα: ἡ τέχνη γὰρ τὴν τέχνη. Ἀλλὰ τὸ δόγμα: ἡ τέχνη στὴν ὑπηρεσίαν πνευματικῶν σκοπῶν. Καὶ γι' αὐτὸ μεγαλοφυεῖ. Οἱ βυζαντινοὶ τεχνίτες εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον χριστιανοὶ καὶ κατὰ δεύτερον καλλιτέχνες. Σαράντα μέρους ἐντατικὴ πνευματικὴ προπαρασκευὴ προηγεῖτο καθὲ καλλιτεχνικῆς τους δημιουργίας.

Ἡ παραγωγή τέτοιων καλλιτεχνημάτων, ἡ καλλιτεχνικὴ ἔκφρασις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, πὺν ἐκφράζεται μὲ τὴν τέχνη, προκαλοῦσαν ἀνάλογα συνασθήματα στὸν θεατὴν. Τὰ συνασθήματα αὐτὰ τὸν συνελαίρουν τὸν κανόνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὕλην καὶ τὰ γήϊνα, τὸν ἀνεβάξουν σὲ μιὰ ἀνώτερον ψυχολογικὴ ἀτμόσφαιρα, πλησιάζουν τὸ δημιούργημα στὸ Δημιουργό του. «Οἱ θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτέλων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν» καὶ «πρὸς μίμησιν τῶν ἁγίων ἔργων» σχολιάζει ὁ σχολιαστὴς τῆς Ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Μέσα στὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐπιβλητικὰ ἐκκλησιαστικὰ μνημεῖα—ἁγ. Ἐσθήνη, ἁγ. Ἀπόστολοι, ἁγιοὶ Σέργιος καὶ Βάκχος, ἁγ. Βιτάλιος (Ραβέννα), ἁγ. Σοφία⁽⁴⁾ καὶ σ' ἓνα πλήθος ἄλλων—ὅπου θαυμαστὴ ἀποτυπώνεται ἡ ἀνθρώπινη μεγαλοφυΐα κτηνοκόρου: ἔρρευσεν ἡ βυζαντινὴ εὐλάβεια.

Ἡ μεγάλη θέση πὺν κατεῖχε ἡ θρησκεία ὄχι μονάχα στὴς τάξεις τοῦ λαοῦ, μὰ καὶ στὸ ἐπίσημον Κράτος, βρῆκε διέξοδο καὶ τὴ ζωντανὴ ἔκφρασίς της στὴν καλλιτεχνικὴ καταληκτικὴ σύλληψη καὶ δημιουργία.

ΑΓΓΕΛΙΝΑ ΛΕΚΑΠΗΝΟΥ

(1) Βλ. ἔκδοσις Βόννης, 1835, σ. 170-344.

(2) Ch. Diehl, Manuel d' art Byzantin, 1910, σελ. 156.

(3) Ch. Diehl, Manuel d' art Byzantin, σελ. 157.

(4) Ἐδῶ ἐνώνονται σὲ μιὰ θαυμαστὴ ἀρμονία καὶ τελειότητα ἡ βυζαντινὴ πίστις καὶ ἡ ἀνθρώπινη δημιουργικὴ μεγαλοφυΐα. Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ ἑξαιρετικὸν δημιούργημα τῶν χριστιανικῶν αἰώνων. Ἀλλὰ γι' αὐτὴν πρέπει νὰ γίνῃ ἄλλοτε εἰδικότερος λόγος.

Ο JUNG ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΨΧΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΟΣ

Δέν υπάρχει αμφιβολία, πώς ένα από τὰ κυριώτερα αίτια για τή σημερινή πνευματική άκαταστασία στον τόπο μας, είναι και ο τρόπος με τον όποτον έρχόμαστε, ή καλύτερα υποτίθεται πώς έρχομαστε, σ' έπαφή με τήν πνευματική παραγωγή άλλων χωρών, μάλιστα εκείνων που προηγούνται και δίνουν τον τόνο, τον ρυθμό, στην όλη νοοτροπία, στη σκέψη, στην αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων, από το σύγχρονο άνθρωπο. Μ' έπιπολαιότητα και μονομέρεια, με τήν άτομική προκατάληψη και τον κιτρινισμό σαν κριτήριο, με τήν έμπορική κερδοσκοπία ακόμα σαν οδηγό, διαλέγομε από τήν ξένη παραγωγή ό,τι τύχη, ή μάλλον ό,τι κατακάθι κι' απόδλητο, ό,τι άρρωστημένο και ψεύτικο βρούμε, το λανθάζομε έδω και δίνομε στο κοινό να πιστέψη, ότι αυτό είναι ή τελευταία λέξη στην ευρωπαϊκή διανόηση, αυτό είναι ό,τι σήμερα επικρατεί.

Παράξενο δέν είναι, ότι μ' αυτόν τον τρόπο το ελληνικό κοινό παίρνει μια ψεύτικη ιδέα, για το τί κρατεί στην ευρωπαϊκή σύγχρονη σκέψη, στην έπιστήμη και τα γράμματα και ακόμα πώς έτοι κάθε άσυδοσία και κάθε κιτρινισμός, παίρνει μια ψεύτικη ιδέα, για το τί κρατεί στην ευρωπαϊκή σύγχρονη σκέψη, στην έπιστήμη και τα γράμματα και ακόμα πώς έτοι κάθε άσυδοσία και κάθε κιτρινισμός, παίρνει μίαν «ευρωπαϊκή» φήριμα, κολλώντας ένα όποιοδήποτε ξενόγλωσσο όνομα, σαν αντιπροσωπευτικό, τάχα, τύπο, ενώ οι μεγάλες έπιστημονικές κορυφές, οι μεγάλες πνευματικές

στροφές, που άληθινά στέκουν αντιπρόσωποι στη σύγχρονη μεγάλη δημιουργία, μένουν ακόμα άγνωστοι...

Οι «Ακτινες» θά έδειχναν μια μεγάλη άσυνέπεια στο ίερό χρέος τους για να βοηθήσουν στην έπαφή με τήν άληθινά πνευματική ζωή κι' έδω στον τόπο μας, μα και στις ξένες χώρες, αν δέν βοηθούσαν στο να γνωρίση το κοινό μας τις σύγχρονες ήγετικές μορφές στην έπιστήμη και στη διανόηση, για να λείψη ή σημερινή άγνοια. Ως τώρα κάτι κάνομε στον τομέα αυτό, και, βέβαια, όσο ή ειρήνη άπλώνεται κι' ή έπαφή με το έξωτερικό ξαναρχίζει, θά πρέπει να γίνεται αυτό συστηματικότερα ακόμα, για να γνωρίσωμε τους άληθινά μεγάλους στην νεώτερη έπιστήμη και διανόηση. Γι' αυτό θά ήθέλαμε σήμερα να εμφανίσωμε στους άναγνώστες του περιοδικού τούτου, μίαν έργασία του C. G. Jung, για τή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ιατρική και τή χριστιανική, πνευματική ψυχοθεραπευτική, γιατί ή έργασία αυτή δείχνει τήν πορεία που παίρνει ή άληθινά σύγχρονη έπιστήμη προς τή χριστιανική κοσμοθεωρία.

Νά παρουσιάσωμε τον Jung στους άναγνώστες μας, δέν χρειάζεται. Είναι τέτοιο έπιστημονικό άνάστημα, ώστε ακόμα και στον τόπο μας, με το κατάντημα που είδαμε παραπάνω, δέν μπορούσε παρά να γίνη γενικά γνωστό. Άς ποθιμε, ως τόσο, πώς ο Jung είναι ένας από τους κορυφαίους ψυχιάτρους της εποχής μας, καθηγητής της ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης και ει-

σηγητής τῆς «ἀναλυτικῆς ψυχολογίας».

Μαθητής στήν ἀρχή τῆς σχολῆς τοῦ Freud, γρήγορα ἀποσπασθῆκε ἀπό τή σχολή αὐτή γιά νά μελετήσῃ τὸ βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο περιεχόμενο τοῦ ἀνθρώπου, τὸν πνευματικὸ ἀνθρώπο.

Ἡ ἐργασία πὸν θά μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ ἔχει τὸν τίτλο «οἱ σχέσεις τῆς ψυχοθεραπευτικῆς πρὸς τὴν πνευματικὴ καθοδήγησιν»⁽¹⁾, ὅπου ἡ «πνευματικὴ καθοδήγησιν» ἔχει τὴν ἔννοια πού διαμορφώθηκε στὶς προτεσταντικὲς ἐκκλησίες, ὡς βοήθεια πού δίνει ὁ χριστιανός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς λειτουργὸς εἰδικότερα, πρὸς ἀνθρώπο, γιά ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰ προβλήματα τοῦ ψυχικοῦ τοῦ ὄργανισμοῦ⁽²⁾. Παράξενος τίτλος, βέβαια, τοῦλάχιστον παράξενος θά φανῇ, ἴσως, σ' ἓνα κοινὸ πού γιά ἐπιστήμη παίρνει τοὺς «σεξολόγους» τύπου Haveloc Ellis ἢ, ἀκόμα, ἐκείνου τοῦ Hirschfeld. Μὰ ὑπάρχει καὶ τὸ πιὸ παράξενο! Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀπόδοσιν μᾶς ὁμιλίας πού ἔκανε ὁ Jung στὸ Στρασβούργο, σ' ἓνα συνέδριον κατόρων τῆς Ἀλσατίας. Οἱ πάστορες τῆς Ἀλσατίας ἔκαναν συνέδριον, γιά νά μελετήσουν τὸν καλύτερον τρόπο γιά ν' ἀντιμετωπίσουν μὲ τὸ λειτουργημά τους τίς πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, κι' ἠθέλησαν νά ἔχουν πάνω σ' αὐτὸ καὶ τὰ πορίσματα τῆς νεώτερης ἐπιστημονικῆς — ψυχιατρικῆς ἐρεῦνης, ἀπὸ ἀληθινὰ ἀθηναικὸ κι' ὑπεύθυνον ἐκπρόσωπον τῆς ἐπιστήμης. Παρακάλεσαν, λοιπόν, τὸν ἀριμοδιώτατο ἀπὸ ὅλους, τὸν Jung, κι' αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Ζυρίχη, πῆρε

στὸ Στρασβούργο, εἶπε τί λέει ἢ ἐπιστήμη στὸ θέμα αὐτό, κι' ὕστερα ἐτύπισε τὴν ὁμιλίαν του σὲ ἰδιαίτερον τεύχος. Αὐτὸ εἶναι ἐπιστήμη, πνευματικὴ δημιουργία, μέσα σ' ἓνα ἀληθινὰ εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ!

Τὸ περιεχόμενο τοῦ τεύχους δὲν μπορεῖ νά ἀποδοθῇ, βέβαια, σ' ἓνα ἄρθρον! Ὁ Jung δὲν εἶναι κανένας ἀπὸ τοὺς «ἐυλαϊκευτὲς» πού ξέρομε, πού γράφουν τόμους, μὲ νόημα πού μπορεῖ νά ἀποδοθῇ σὲ δυὸ γραμμῆς. Τὸ βιβλίον τοῦτο πρέπει νά τὸ γνωρίσῃ τὸ ἑλληνικὸ κοινόν, ἴσως πρέπει νά μερμηνήσουν οἱ «Ἀκτίνες» γι' αὐτό. Ὡστόσο θά προσπαθῶ ἐδῶ νά δώσω τίς κυριώτερες γραμμῆς τῆς πολυτίμης αὐτῆς ἐργασίας.

*

Ὁ Jung ἀρχίζει μὲ μιὰ διαπίστωση σχετικὴ μὲ τὴν ὅλη ἐξέλιξιν τῆς σύγχρονης ἱατρικῆς ψυχολογίας καὶ ψυχοθεραπευτικῆς. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ, λέει, ὀφείλεται ὄχι τόσο στήν ἐπιστημονικὴ περιέργεια τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅσο, κατὰ πρῶτον λόγον, στήν ἐπιτακτικὴ ἐμφάνισιν τῶν προβλημάτων, πού παρουσιάζει ὁ ψυχικὰ ἀρρωστος ἀνθρώπος. Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη ἤθελε στήν ἀρχὴ νά ξεφύγῃ, νά μὴν ἀνακατευθῇ μὲ τὰ κυρίως ψυχικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Μὰ οἱ ἀνάγκες τῆς θεραπείας τοῦ ἀρρώστου, ἐπέβαλαν τὸ ἀντίθετον. Ἔτσι ἡ ἱατρικὴ ψυχολογία, ἀρχίζει νά βλέπῃ τὰ κυρίως ψυχικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ν' ἀπασχολῆται μ' αὐτά.

Σ' αὐτὸ συνετέλεσε καὶ τὸ χάσμα, πού ἄρχισε μὲ τίς νεώτερες ἐρευνες νά παρουσιάζεται, ἀνάμεσα στὴ νευρολογία καὶ τὴν ψυχοθεραπευτικὴ. Ἡ νευρολογία, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ὀργανικῶν νευρικῶν νοσημάτων· ἀλλὰ οἱ ψυχογενεῖς νευρώσεις δὲν εἶναι νοσήματα ὀργανικά. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν νευρώσεων εἶναι πὺς πηγάζουν ἀπὸ αἴτια ψυ-

(1) Die Beziehungen der Psychotherapie zur Seelsorge. Zürich, (Rascher Verlag) 1937.

(2) Ἀντιστοιχεῖ δηλαδή, περίπου, πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν τῆς δικῆς μᾶς ἐκκλησίας, (χωρὶς τὸν μυστηριακὸν χαρακτήρα) μὰζὶ μὲ μιὰν ἐκθέτην καθοδήγησιν στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς.

χί κ' ἄ και μποροῦν νά θεραπευθοῦν μόνο μέ μέσα πάλι ψυχικά⁽³⁾. Ἀκριβῶς δὲ ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων καὶ ἡ ἐρευνα τοῦ πεδίου αὐτοῦ, πού ἀναφέρεται στὶς ψυχογενεῖς νευρώσεις, συνεχίζει ὁ Jung —κι' ἐδῶ μεταφέρω λέξη πρὸς λέξη— «ὠδήγησε σὲ μιὰν ἀνακάλυψη πού ἤταν γιά τὴν ἐπιστημονικὴ ἱατρικὴ ἐξαιρετικὰ δυσάρεστη, δηλαδὴ στὴν ἀνακάλυψη τῆς ψυχῆς (ὀπογραμμίζε: ὁ Jung) τοῦ αιτιολογικοῦ παράγοντος γιά τὸ νόσημα» ὅπου, δηλαδὴ, βρίσκεται ἡ αἰτία τοῦ νοσήματος. Ἡ ἱατρικὴ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰῶνα εἶχε ὑπαχθῆ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ μάλιστα στὸν ὕλισμὸ πού ἐδασίλευε τότε. Ἡ ψυχὴ ὡς πνευματικὴ οὐσία δὲν ὑπῆρχε γι' αὐτὴν, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἡ πειραματικὴ ψυχολογία προσπαθοῦσε νά εἶναι μιὰ ψυχολογία χωρὶς ψυχὴ. Ἀλλὰ ἡ ἐρευνα τῶν ψυχογενῶν νευρώσεων, ὠδήγησε στοῦ συμπεράσματος, ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς νόσου, ἦταν ὁ ψυχικὸς παράγων. Ὅλες οἱ προσπάθειες νά ὑπαχθῆ ὁ ψυχικὸς αὐτὸς παράγων σὲ παράγοντας σωματικούς, ἀποδείχθηκαν σφαλερές.

Ὁ Jung ἐδῶ παρεμβάλλει μιὰ δυνατὴ κριτικὴ κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Freud πού καλύτερα νά τὴν φυλάξουμε γιά ἄλλη εὐκαιρία, καὶ συνεχίζει τίς διαπιστώσεις του. Μιὰ πολὺ μεγάλη σειρὰ ἀπὸ ἀποτυχίες, λέει, ἔχει πιά ἀποδείξει ὅτι στὶς νευρώσεις, ἡ ὀργανικὴ θεραπεία—δηλ. ἡ θεραπεία πού βασίζεται πάνω στὴν ἱατρικὴ τοῦ σώματος μόνο—ἔχει πλήρη ἀποτυχία, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ νευρώσεις θεραπεύονται μέ ψυχικὰ μέσα. Μιὰ καλὴ διακρίσιμη τοῦ ἀρρώστου, ἕνας λόγος παρηγοριᾶς ἔχουν θεραπευτικὸ ἀποτέλεσμα,

ἐπιδρῶν ἀκόμη, (αὐτὸ ἔχει ἀξία περισσότερο γιά τὴ Φροϋδικὴ θεωρία) καὶ στή λειτουργία τῶν ἀδένων. Καὶ ὁμοίως ἀπὸ καθαρὰ ὀλικὴ ἀποψη, τὰ λόγια αὐτὰ τῆς παρηγοριᾶς καὶ τῆς διακρίσιμης, δὲν εἶναι παρὰ κυματισμοὶ τοῦ ἀέρα, οἱ ὅποιοι ὁμοίως ἔχουν ἰδιαίτερο θεραπευτικὸ ἀποτέλεσμα, γιὰτὶ ἔχουν ἕνα νόημα πνευματικὸ, γιὰτὶ εἶναι: ἕνα πνευματικὸ κάτι. Καὶ αὐτὸ τὸ κάτι φέρνει τὴν θεραπείαν. Μὲ αὐτὸ ἀσχοῦμε στὴν ἀσθένεια μιὰ ἐπίδραση ἀσύγκριτα δραστηκώτερη, παρὰ μέ χημικὰ παρασκευάσματα' ἀκόμη περισσότερο, ἐπιδρῶμε πάνω καὶ στή βιοχημικὴ σωματικὴ ἀκόμη λειτουργία.

«Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο» καὶ ἐδῶ πάλι μεταφέρω λέξη πρὸς λέξη—ἡ ἱατρικὴ ἀνεκάλυψε τὴν ψυχὴ. Ἡ ἱατρικὴ δὲν μπορεῖ πιά νά ἀρνηθῆ τὴν υπόσταση τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος, χωρὶς νά ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐντιμότητος⁽⁴⁾.

Τὴ φροϋδικὴ θεωρία, συνεχίζει ὁ Jung, ὅπως καὶ τὴ θεωρία τοῦ Adler δὲν κατηγορεῖ κανεὶς γιὰτὶ εἶναι ψυχολογία τῶν ὁρμῶν, ἀλλὰ γιὰτὶ εἶναι ψυχολογία μονόπλευρη. Εἶναι ψυχολογία χωρὶς ψυχὴ, γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού νομίζει πὼς δὲν ἔχει πνευματικὲς ἀξιώσεις ἢ πνευματικὲς ἀνάγκες. Ἀλλὰ ἀκριβῶς στοῦ σημείου αὐτοῦ γιὰτὸς καὶ ἀρρωστος εἶναι γελασμένοι. Ἡ ψυχικὴ νεύρωση (ἡ ὀπογραμμισμὸς ἐδῶ εἶναι καὶ πάλι τοῦ Jung) στοῦ τέλος τῆς ἀναλύσεως εἶναι: νόσημα τῆς ψυχῆς πού δὲν εὐρήκε τὸ νόημά της, πού ἔχασε δηλ. τὴν ἐπαφὴν μέ τὸ νόημα αὐτό. Λί-

(3) Ὁ Jung ἐδῶ τὴ λέξη «ψυχικά» ὁπῶ: καὶ «ψυχῆ», τὴν χρησιμοποιεῖ μέ τὴν κυριολεκτικὴν ὑπερλικὴν πνευματικὴν τῆς ἐννοια, καὶ ὄχι μέ τὴν κατὰ συνθήκην ἐννοια τῆς «χωρὶς ψυχὴ ψυχολογίας».

(4) Κατὰ λέξιν ἡ φράση εἶναι πὸ δυνατὴ ἀκόμη: «Δὲν μπορεῖ πιά μέ τίμιον τρόπο ν' ἀρνηθῆ τὴν υπόσταση τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος». (Sie kann ehrlicherweise die Substanz des Seelischen nicht mehr leugnen).

τία της νευρώσεως είναι η άκαρπη ψυχή, ή «ψυχική άκαρπία».

*

Κι' ο Jung δέν διατάζει να βγάλλη τὰ συμπεράσματά του και να τὰ πη χωρίς περιστροφές. Τò πρόβλημα πού εμφανίζει ο ψυχικά άρρωστος άνθρωπος, θά έπρεπε να άνήκη στην άραιοδιότητα του πνευματικού καθοδηγητού σε πολύ μεγαλύτερο μέτρο, παρά στην άραιοδιότητα του γιατρού. (Ο άρρωστος πάει στο γιατρό διότι νομίζει ότι είναι σωματικώς άσθενής και διότι μερικά νευρωτικά συμπτώματα τουλάχιστον άνακουφίζονται με φάρμακα. Άλλοι πάλι πηγαίνουν στο γιατρό μολονότι ξέρουν τον ψυχικό χαρακτήρα της άρρώστειας τους αλλά από δυσπιστία προς τον πνευματικό οδηγότη. Και όμως, είναι φυσικό ότι ο γιατρός στά βρασιώτερα προβλήματα της ψυχής δέν ξέρει να πη τίποτε. Βοήθεια στά ζητήματα αυτά ο άρρωστος έπρεπε να περιμένη όχι από τον γιατρό, αλλά από τον θεολόγο...

... Ένοσείται όμως από τον φωτισμένο και πρό παντός τον πιστό θεολόγο. Και ο Jung δέν διατάζει να τὰ πη καθαρὰ στους Προτεστάντες εκείνους θεολόγους, πού νόμισαν πως κάτι κάνουν, με τó να καταφύγουν στην θεωρία του Freud και του Adler δηλ. στην χωρίς ψυχή ψυχολογία.

*

Άφού ξεκαθαρίση και τὰ σημεία αυτά ο Jung, συνεχίζει τις διαπιστώσεις του. Παράλληλα με την κατάπτωση της θρησκευτικής ζωής στην σύγχρονη κοινωνία, έπολλαπλασιάστηκαν τὰ φαινόμενα των νευρώσεων, και ο σημερινός εύρωπος εμφανίζει μιá χαρακτηριστική έλλειψη ίσορροπίας. Στην διεθνή πελατεία μου, λέει ο μεγάλος ψυχίατρος, πελατεία, πού αποτελείται αποκλειστικά σχεδόν από μορφωμένους ανθρώπους, έ-

χω ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων άρρώστων, πού ήρθαν σε μένα όχι γιατί έπασχαν από νευρωση αλλά γιατί δέν εύρισκαν κανένα νόημα στην ζωή τους. Μερικοί ένόμιζαν ίσως ότι είχα μαγικά λόγια να τους πω και έχρηιάσθη να τους διαφωτίσω για τó αντίθετο. Ο μοντέρνος άνθρωπος δέν περιμένει τίποτε από τον θεολόγο, μειδιά όταν του άναφέρετε τον φιλόσοφο, δέν περιμένει πολλά από τον γιατρό, αλλά από τον ψυχίατρο πού αναλύει τó ύπσυνειδητο, άπ' αυτόν περιμένει ότι κάτι θά βρη στις άνασκαφές του, κάτι πού ο άρρωστος θά μπορη να τó άποκτήση με μιá ιατρική άμοιότη. Έδώ ο Jung σε σελίδες όλόκληρες δείχνει πόσο λαθεμένη και καταστρεπτική είναι η αντίληψη αυτή και προχωρώντας δείχνει πως τó κύριο χαρακτηριστικό στην νεύρωση είναι η καταστροφή της ένότητας στην ανθρώπινη προσωπικότητα, ο διχασμός, η διάσπαση, πού κάνει σαν να υπάρχουν δυó χωριστοί και αντιμαχόμενοι άνθρωποι μέσα μας. «Η νεύρωση, λέει, στο βάθος είναι διάσπαση της προσωπικότητας».

Τή διάσπαση αυτή μέσα στην προσωπικότητα παρομοιάζει ο Jung προς τον εμφύλιο πόλεμο. Και εκεί και έδώ θεραπεία είναι η άποκατάσταση της ειρήνης. Και εκεί και έδώ τó πρόβλημα της θεραπείας είναι θρησκευτικό πρόβλημα. Στον εμφύλιο πόλεμο τή θεραπεία την φέρνει η επικράτηση της χριστιανικής αγάπης για τον έσωτερικό διχασμό θά ίσχύση κάτι άνάλογο. «Ότι κάνομε, από χριστιανική πεποίθηση για την ρύθμιση των σχέσεών μας με τους συνανθρώπους μας, για την ειρήνη, αυτό πρέπει να εφαρμοσθη και στο έσωτερικό του ανθρώπου για τή θεραπεία των νευρώσεων».

Και έδώ άκριβώς η θεωρία του Freud δείχνει τή χρεωκοπία της. Η ψυχανάλυση του Freud άπλούστατα δίνει τó

ξέσπασμα στον εσωτερικό εμφύλιο πόλεμο που υπήρχε άσυναίσθητα μέσα στον άνθρωπο και έπειτα, δουλειά του αρρώστου είναι να δη ποις θα τ'α καταφέρει. «Δυστυχώς, λέει ο Jung, ο Freud δέν έπρόσεξε, ότι ο άνθρωπος ποτέ, σε καμμιάν εποχή, δέν κατώρθωσε μόνος του να υπερνικήση τις δυνάμεις του «υποκόσμου» δηλ. τις δυνάμεις του υποσυνειδήτου. Τοδ ήταν πάντα απαραίτητη ή πνευματική βοήθεια που τοδ έδινε κάθε φορά ή θεησκαία του». Σ' αυτόν που πάσχει δέν ώφελεί ποτέ εκείνο που ο ίδιος έφευρίσκει, αλλά τον βοηθεί μόνο ή υπεράνθρωπη αλήθεια, που έχει αποκλυφθί στον άνθρωπο και που τον απλλάσσει από την κατάσταση του πάθους.

Θά σταματήσωμε εδώ. Όπως είπαμε, εκείνο που χρειάζεται και εκείνο που πρέπει να επιμεληθούν κάποτε οι «Ακτινες», είναι ή άμεση επαφή του Έλληνικού κοινού με τους μεγάλους σκαπανείς της επιστήμης και των γραμματίων, που είναι ταυτόχρονα οι μεγάλοι εργάτες της πνευματικής στραφής, και την ανάγκη αυτή δέν την θεραπεύουν, ολότελα, περιλήψεις σάν τούτη που δώσαμε σε τούτο τό άθρο. Έτσι δέν θά πώ εδώ τίποτα για όσα γράφει ο Jung σχετικά με την ψυχοθεραπευτική εργασία του κληρικού στην έξομολόγηση. Δέν θά φέρω ακόμη στη μέση ειδικά ζητήματα, που ανάγονται στον τρόπο ενεργείας του έκκλησιαστικού λειτουργού μέσα στις διάφορες έκκλησιαστικές όμολογίες. Αυτό για άλλη φορά.

Πολλοί, που ξαφνιάστηκαν διαβάζοντας στο παρασμένο φύλλο τί είπαν οι κορυφαίοι της επιστήμης για θέματα όπως τό θέμα της άγνότητας, θά έκπλαγούν, ίσως ακόμα περισσότερο με του-

τες τις διαπιστώσεις του Jung. Μά θά έχουν και πολλές, πολλές ακόμη άφορμές να ξαφνιαστούν, ως που να μάθουμε όλοι πως τί είναι επιστήμη.

Πρό παντός τί είναι αληθινά σύγχρονη επιστήμη!

B. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ

ΤΑ ΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

Δέν είναι κάτι τι μικρό.
Νά νοιώσης την αλήθεια,
Πώς έχεις πολύτιμη ψυχή,
(Ότι σ'αγαθέστερο υπάρχει στη ζωή)
Π' άξίζει,
'Απ' όλον περισσότερο τον κόσμο.

Είναι σπουδαίο,
Νά φτιάξης άπ' αρχής,
Ξανά,
Έναν καινούργιον έαυτό σου,
Την πνιγηρή να θάψης καταχνιά
(Τού παρασμένου βίου τον βραχνά)
Στην υπερκόσμια λογική
Ένός ώραίου μυστηρίου.

Είναι μια άνεπιτη χαρά,
Νάρθη,
Νά μείνη στην ψυχή σου,
Σε μια θυσία μυστική,
Καίνος ο Ίδιος,
Πού σούδωκε ζωή.

Κι' είναι εύφροσνη αληθινή,
Έτοιμασμένος πάντα και άγνός,
Με μια ζωή γαλήνια,
Πού την γαμίζει ή έλπιδα,
'Η αγάπη και τό φως,
Νά περιμένης θαρρετός
('Αν και «φτωχός τό πνεύμα»),
Τό κάλεσμα,
Για τό γλυκό ταξίδι,
Πρός τ' άπειρα,
Τά υπερούσια πλάτη,
Της Θεϊκής,
Της δίχως τέλος ευτυχίας.

G. A. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

Μέσα από τη βοή των μεγάλων «ποταμών» της αλήθειας που γεμίζει τα Ευαγγέλια διακρίνουμε μια γνωστή μας φωνή να συνοδεύη την κραυγή της αποκαλύψεως. Είναι η φωνή της ποίησης που σ' αμέτρητους τόνους και χρωματισμούς γίνεται διαδοχικά ή γλυκύτατα ειδυλλιακή, ή δραματική, ή τραγική, ή ηρωική υπόκρουση της μόνης ολοκληρωμένης αλήθειας που ειπώθηκε ποτέ στους ανθρώπους. Και η ποιητική αυτή εμπνευση που ξεχειλίζει από τα Ευαγγέλια συνεπήρε στην όρη της σ' όλους τους αιώνες τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες. Ποιός από τους αληθινά μεγάλους εργάτες του λόγου και της τέχνης δεν τραγούδησε, αλήθεια, ποιός δεν ζωγράπισε, ποιός δεν σμίλεψε πάνω στην πέτρα και δεν έχυσε μέσα στο χαλκό, ποιός δεν ύμνησε στ' όργανο του περυσιατικά και πρόσοπα της ζωής του Χριστού, ξεκινώντας από τα Ευαγγέλια;

Το πρώτο κεφάλαιο της επίγειας ζωής του Χριστού είναι ένα χάσμα τρυφερά ειδυλλιακής ποίησης. Και είναι πολύ φυσικό το ότι έπεσε ο κληρός στον Ευαγγελιστή Λουκά να την ιστορήσει. Ποιός άλλος από τον γλυκύτατο αυτόν Ευαγγελιστή θα μπορούσε να θυμηθῆ τους «ποιμένας τους άγραυλόντας και φυλάσσοντας φυλακὰς της νυκτός», τη δόξα Κυρίου που τους «περιέλαμψεν», το βρέφος το κείμενον ἐν φάτνη. Τῆ Μαριὰμ που βαθειὰ φύλαγε στην καρδιά της ὅσα ἄκουγε κι' ἔβλεπε τις θυμαστὲς ἐκείνες ὥρες... Ἡ διήγησή αὐ-

τή, μαζί με τους Μάγους τοὺς «ἀπὸ ἀνατολῶν» καὶ τὸ λαμπρὸ τους ἄστρο τοῦ Ευαγγελιστῆ Ματθαίου, είναι ἡ πιὸ γνωπτευτικά ποιητικὴ ἱστορία που ἔχομε ἀκούσει ἀπὸ τὰ παιδικὰ μας χρόνια.

Πάλι ὁ Ευαγγελιστὴς Λουκὰς εἶναι ἐκεῖνος που, ἀντλώντας ἀπὸ τὴ θέρη της ποιητικῆς καρδιάς του, μὰς μίλησε μὲ ἀβρὴ συγκίνηση γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ Χριστοῦ καὶ γι' αὐτὴν τὴν ἀξέχαστη μορφή της Μαριὰμ. Ἔτσι, ἀφοῦ εἶδαμε τὸν Ἄγγελο νὰ μπαῖν στὸ μικρὸ σπίτι της Ναζαρέτ τὴν ἀνοξιατικὴν ἐκείνη μέρα τοῦ Ευαγγελισμοῦ —ἀφοῦ παρακολούθησαμε τὴν Παρθένα εἰς κόρηνην... εἰς πόλιν Ἰούδα κα' ἀκούσαμε τὸ ἐκστατικὸ μεγαλύνειο της— ἀφοῦ τὴν εἶδαμε μὲ τὸ «ἐσπαραγανόμενον βρέφος», τὴν αὐτὴν βλέπουμε στὸ Ναὸ νὰ δίνῃ γι' ἀντάλλαγμα τοῦ πρώτοτοκου ἀγοριστοῦ ἓνα ζευγαῖο τρυγῶνια —ἴσως δύο ἄσπρα περιστέρια... Ἡ τρυφερὴ ποίηση αὐτῶν τῶν λεπτομερειῶν φαίνεται νὰ ἔχη ἰδιαίτερα θέλξει τὸν καλλιεργημένο ἄνθρωπο που ἦταν ὁ Ευαγγελιστὴς Λουκὰς.

Κι' ὅταν πέρασαν τὰ χρόνια κα' εἶχαν πὰ γίνει τόσο μακρονοὶ οἱ Μάγοι καὶ οἱ Ἄγγελοι καὶ οἱ βοσκοὶ τῆς θυμαστῆς νύχτας, παρουσιάζεται ἓνας Προφήτης. Εἶναι ἓνας δυνατὸς προφήτης, ντιμένος μὲ ἓνα σκληρὸ τρίχινο γιτώνιο, καὶ μὲ ἀσηπτικὸ πρόσωπο. Βαπτίζει στὸν Ἰορδάνη. Δίπλα του περνᾷ ἓνας ἀπλὸς ἄνθρωπος. Καὶ σπάζει τὸ νῆμα τῶσων χρόνων ἡρεμῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς στὸ μικρὸ σπίτι της Ναζαρέτ.

Τὰ μάτια τοῦ Προφήτη πού τῆχει κάψει ἢ ἐνατένισοι τῆς φλογερῆς ἐρημίας, φωνάζουν. Φωνάζει: νὰ ὁ Ἄρνός τοῦ Θεοῦ!—Στὸ μέτωπο τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου τῆς χτῆς μπαινει ἡ σφραγίδα τοῦ μυστηρίου. Στέκεται δίπλα στοὺς ψαράδες πού ξεπλένουν τὰ δίχτυα καὶ οἱ ψαράδες—σὲ ἀνεξήγητη, ἀγνωστὴ ὡς τὰ τότε, χειρονομία—ἀφίρουν τὰ πάντα γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Μέσα ἀπὸ τοὺς ζανθοὺς ἀγρούς—δίπλα στὴν ἡσυχὴ λίμνη—στὶς πρασιναδὲς τῆς πλαγιάς—στὰ σπίτια τῶν μικρῶν χωριῶν ἀρχίζει ἡ θεϊκὴ ἐποποιία πού εἶναι ὁμοῦς μαζί καὶ μιὰ βαθειὰ συγκινητικὴ ἀνθρώπινη ἱστορία. Γιατί θὰ μείνῃ πάντα γιὰ μᾶς μιὰ τρυφερὴ κατάπληξη τὸ γεγονός ὅτι στὸ βιβλίον τῆς συγκλονιστικῆς ἀληθείας καὶ τῶν μοναδικῶν θαυμάτων—στὸ βιβλίον τῆς Ἐνοσκόκωσης, τοῦ Πάθους καὶ τῆς Ἀνάστασης, ἤφανε ζωὴ αἰώνια ὅλα τ' ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τόσες ἀμέτρητες πραγματικότητες ἀπὸ τὴ ζωὴ μας κ' αὐτὸ τὸ χόρτο τοῦ ἀγροῦ πού τὸ πατῶν τὰ πόδια μας, κ' αὐτὸ τὸ ἔρμημο καλάμι πού τὸ δέρνει ὁ ἀνεμος... Ὁ Δάσκαλος περνᾷ... Ὁ Δάσκαλος μιᾷ, ὃ ἐκπληξῆ, τὴ γλώσσα τῆς δικιά μας! Ἀλησμόνητη σειρά ἀπὸ θελκτικὰ φρέσκα ξεδιπλώνει τὶς παραβολὰς του. Δίπλα στὸ γεωργὸ πού ἀπλόχερα σκορπᾷ τὸ σπέρμα του, ὀρθώνεται ὁ μεγαλόκαρδος κύριος τοῦ ἀμπελιοῦ. Εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰλαρὸς δότης πού δὲν τρομάζει ν' ἀνταμείψῃ τὸν ἐργάτη τῆς τελευταίας ὥρας ὅσο καὶ τὸν ἐργάτη τῆς ἀύγῃς. Ἡ χειρονομία του νομίζεις πὼς ζητᾷ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν κόσμο—τόσο εἶναι πλατειά. Μὲ πόση συγκίνηση ἀντικρίξομε τώρα τὶς δέκα παρθένες νὰ ἐτοιμάζουν τὶς λαμπάδες στὴ μεσονύχτια φωνὴ «ἰδοὺ ὁ Νυμφίος!»

Μὲ βαθειὰ εὐγνωμοσύνη τὰ βλέμματά μας σταματᾶν στὸ μέγα δειπνὸ πού τὸ τίμησαν χωλοὶ, τυφλοὶ, ὅλα τὰ περι-

μαζώματα, ἐνὸ ἔξω ἀπὸ τὸ λαμπρὸ παλάτι τοῦ βασιλεῦ. σκημμένοι στὶς ἀγορὰς δουλειᾶς τῆς κάθε μέρας, ὁ ἀγοραστὴς τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁ ἄλλος πού, τὴν ἀφάτη ἐκείνη ὥρα, θυμῆθηκε πέντε ζευγάρια βόδια κανελλιά... Καὶ παρακάτω, ὁ ἀνήσυχος βοσκὸς πού κυνηγᾷ τὸ χαμένο πρόβατο μέσα στοὺς βάλτους. Ἦ ἄλλα ἐνενήγτα ἐννήα ἕτοιμα προσιμῶν στὴν ἀκρὴ τοῦ δρόμου... Ἔρχεται ἡ γλυκύτατη ἱστορία τοῦ Καλοῦ Ποιμένου πού—φαντασθῆτε!—ἕνα ἕνα γνωρίζει τὰ πρόβατά του μὲ τ' ὄνομά τους. Ξένοιαστος ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης κατεβαίνει τὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἰερουσό. Σιγοτραγουδᾷ κάποιον παλιὸ σκοπὸ, ὅπως συνειθίζον οἱ χωριάτες πάνω στὰ μολάκια τους... ὅσπου ἡ ἀγάπη, ἡ συμπόνια αὐτοῦ κόβει τὸ τραγοῦδι. Σκόβει, ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης, πάνω στὸν δύστιχο πού εἶναι ριγμένος κατάχαμα καὶ τὸ αἷμα τρέχει ἀπὸ τὶς πληγὲς πού τοῦ ἄνοιξαν οἱ ληστές. Γονατίζει, δένει τὰ τραύματα «ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον»... Μὰ πάλι λίγο παρακάτω δὲν μπορεῖς νὰ κρατήσῃς τὴ δύναμη τῆς συγκινήσεως πού αἰσθάνεται πάντα ὁ πατέρας τοῦ Ἀσώτου. Ἄνοιγει τὴν ἀγκυλιὰ στὸ γυρισμὸ τοῦ παιδιοῦ κ' ὁ ἀντίλαλος τῆς εὐτυχίας του φτάνει μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ὡς ἐμᾶς μὲ καυτὰ ἀκόμα τὰ πατριὰ δάκρυα. Καὶ στὰ φτερά του Λαζάρου—ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ—ἀχτινοβολᾷ ἀστραφτερὰ διαμάντια τὰ ψυχικὰ πού ἔνα ἕνα μαζεύει κατὰ ἀπὸ τὸ τραπέζι τοῦ πλουσίου. Δίπλα ὁ Τελώνης, αἰώνια θ' ἀναρωτιέται στὴ βαθειὰ του ταπεινώση τί τάχα νάκανε κ' ἄνοιξαν ἔτοι μπροστά του οἱ πόρτες τῆς ζωῆς...

Ὡ, μὲ τί εὐτυχιωμένη ἀνάμνηση ζωντανεύουν μπροστά μας οἱ παρουσιώσεις γιὰ τὸ παλιὸ καὶ γιὰ τὸ νέο—γιὰ τὸ ἄχρσο στὸ μάτι τοῦ ἀδελφοῦ—γιὰ τὸ ἀσυγκράτητο ποτῆμα πού παρασύρει τὸ

σπίτι τὸ χωρὶς βαθεῖα θεμέλια! Ἄκου-
 πλάμε τὸ χέρι στὸ ἄστρο καὶ φοβόμα-
 στε νὰ κιντάσουμε πίσω γιατί μπορεῖ
 νὰ κλείσῃ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ
 πουλιὰ στὶς φωλιές τους—ποὺ ζοῦν χω-
 ρὶς νὰ σπέρνουν καὶ νὰ θερίζουν—καὶ
 οἱ πυρόξανθες ἀλεπούδες στὰ βαθεῖα
 δάση—τ' ἀπαλὰ ἐκεῖνα φύλλα τῆς συ-
 κιάς, πρῶτο μήνυμα τοῦ καλοκαιριοῦ—
 μαζί καὶ τὰ ζῖνα τοῦ ἀγροῦ, τὰ πῶ ἐν-
 δοξᾶ ντινένα ἀπὸ τὸ Σολομώντα... Ἦ
 ἀθῶα περιστέρια καὶ οἱ φρόνιμοι ὄφεις
 —ὁ μεγάλος ἄσπρος δρόμος ποὺ βιγλί-
 ζει ὁ πιστὸς δούλος τὴν ἐπιστροφή τοῦ
 Κυρίου του—ἡ νεφέλη ἢ ἀπὸ δυσιῶν
 ἀνατέλλουσα καὶ ὁ οὐρανὸς ὁ πυροῦζων
 τῆς εἰδέας—κ' αὐτὸς ὁ κόκκος σινά-
 πεως ποὺ γίνεται δέντρο μεγάλο, ὅλα
 τὰ αἰσθανόμαστε ἀδέλφια στὴ σκέψη
 τοῦ Χριστοῦ, στὴν καρδιά τῶν Εὐαγ-
 γελιστῶν καὶ στὴ δική μας προσδοκία.
 Στὶς θεϊκὰ φεγγαβοῦλες σελίδες, αὐτὰ
 τὰ γνώριμα κομμάτια γῆς μᾶς καθηου-
 χάζουν. Στὰ χέρια σφίγγουμε ἔτσι τὴν
 πραγματικότητα τῆς Ἐνανθρώπισης, καὶ
 ὁ Λόγος ποὺ ἔγινε σάρκα γίνεται ἀλή-
 θεια ποὺ τὴ ζοῦμε ὄχι μόνον μετ' ἐπι-
 στη ἀλλὰ καὶ μ' ὅλο τὸν παλλόμενο ἐν-
 θουσιασμό τοῦ συναισθήματος.

*

Στὴ διδασκαλία ὅμως τοῦ Χριστοῦ
 δὲν εἶναι μόνον οἱ παραβολὲς ποὺ διεκ-
 δικοῦν τὸ προνόμιο τῆς ποιητικότητας.
 Οἱ βαθεῖες ἀντιθέσεις—οἱ ζωηρὲς εἰ-
 κόνες—οἱ θαυμασία ἐπιτυχημένες παρο-
 μοιώσεις—οἱ ὁσοτὲς λέξεις ποὺ ἀποδί-
 νουν τὸ νόημα σ' ὅλην του τὴν ἔκτασι,
 ξεχειλίζουν ἀπὸ παντοῦ.

Μιά πραγματικὴ χιονοστιβάδα ἐμ-
 πνεύσεως π. χ. εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ-
 μιλία. Ἀπὸ τὰ βουνὰ φουᾶ πάντα ὁ κα-
 θαρὸς ἀέρας ποὺ ἀνανεώνει τὸ πρόσωπο
 τῆς γῆς. Ποτὲ ὅμως ἄλλοτε δὲν φύση-
 ξε παρόμοιος ἄνεμος, ἀποσταγμένος

στὴν ἀμίαντη λευκότητά τοῦ χιονιοῦ,
 ὅσο ἐκεῖνος ποὺ κατέβηκε τὶς μαλακὲς
 πλαγιὰς κάποιου μικροῦ ὄρους τῆς Ἰ-
 ουδαϊκῆς γῆς.

Ἄλλεπάλληλες πνοὲς ἀγαλλίασης οἱ
 Μακαριοῖμοι. Καθένας μας σκιδεῖ πάνω
 στὸν ἴδιο του ἑαυτό. Σχηματίζονται ἐν-
 νηὰ χοροὶ καὶ σ' ἐννῆα τόνους ἀνεβοκα-
 τεβαίνει τὸ τραγοῦδι τῆς μακαριότη-
 τας. Ὅλες μορφὲς γεμάτες ποίηση—ἀ-
 πὸ τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς ταπεινοὺς ὡς
 τὶς πορφύρες τῶν μαρτύρων.

Ὁ ἄνεμος φουᾶ ἀπὸ τὸ ὄρος.

Ὁ ποιητὴς—κάθε ἀληθινὸς ποιητὴς
 —εἶναι φτιαγμένος ἔτσι, ποὺ νὰ τὸν
 συνταράξῃ τὸ πῶ ἀνεπαίσθητο ρυτίδι-
 μα στὴν ἀτάραχη ἀτμόσφαιρα. Ἔχει
 ἀγαπήσει τοὺς ἀπαλοὺς ξεφύρους, τοὺς
 ἡρωικοὺς νοτιάδες μὲ τὶς ἀτέλειωτες μά-
 χες στὰ σύννεφα, τὸ τραγοῦδι τῶν πά-
 γων ποὺ σφυρίζει ὁ βορρᾶς. Πρῶτῃ ὁ-
 μος φουᾶ νοιώθει νὰ γεμίξῃ τὰ πανιά
 τῆς φαντασίας του τέτοιος ἄνεμος γλυ-
 κὸς μαζί κ' ἀσυγκράτητος. Μοιάζει ὅλα
 νὰ τὰ ξεριζώνῃ ἐπιτοῦ τὸ φύσημα καὶ
 σ' ὅλα πύλα νὰ δίνῃ καινούργιες ἀνθί-
 σεις.

Σπρώχνει σ' ἀνοιχτὲς θάλασσες κ'
 ὕστερα, ξαναφέρνει σὲ μικρὲς, ἀτάρα-
 χες λίμνες. Γεύεται τὴν ἄρηι, ὁ ποιη-
 τὴς, ποὺ νοστιμίζει καὶ κρατᾶ φρέσκα
 τὰ πάντα—θαμπώνεται στὸ φῶς ποὺ
 πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἴδια του ζωή. Σὲ γλυ-
 κῶτα κ' ἄγνωστα μοτίβα μεταλλάζε-
 ται διαρκῶς ὁ ἔμνος τῆς συγγνώμης—
 τῆς καθαρῆς καρδιάς—τῆς σιωπηλῆς
 πράξης.

Ὁ ποιητὴς ζαλιζεται, μεθᾶ. Ἡ στε-
 νὴ πύλη δὲν τὸν τρομάζει. Περὶ θρι-
 αμβεντὴς τὸ κατώφλι τῆς ἠθικῆς διδα-
 σκαλίας. Μὰ τώρα σταματᾶ. Ἐνα ἀκό-
 μα πῶ ἀσυγκράτητο θάμπος ξεχόνε-
 ται ἀπὸ παντοῦ. Δὲν βρίσκεις κομμάτι
 καοτανῆς γῆς μέσα σ' ὅλο αὐτὸ τὸ φῶς.
 Γιατί ἀπὸ τὸν θεανθρώπινο κόσμο τοῦ

Ματθαίου πού τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο κυριαρχεῖ, ὁ ποιητὴς βρῖσκεται σὲ καινούργια ἀτιμόσφαιρα. Ἀκούει κάτι σὰν τὸ «βγάλε τὰ σάνδαλά σου γιατί ὁ τόπος πού πατάς εἶν' ἅγιος!»

Ἐδῶ τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο ἔχει τὸ προβάδισμα. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Μένουν πίσω τώρα ὁ σοβαρὸς δεκαπεντασύλλαβος τοῦ Ματθαίου, τὸ λιτὸ σονέττο τοῦ Μάρκου, οἱ εἰδυλιακῆς χάρες τοῦ Λουκᾶ. Ἐδῶ παίζεται γυμνὸ τὸ θεϊκὸ δρῆμα—ἐδῶ εἶναι τὸ πρῶτο μεγάλο χριστιανικὸ μυστήριον πού κηρὸ τοῦ πρόσωπο ἔχει τὸ Λόγον, τὸν Ἄμνόν.

Ἄλλου εἶδους ποίηση τοῦ Ἰωάννη. Βαθεῖα δραματικὴ—πασχίζει στὸ εὐότερον εἶναι μας—σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ὑπαρξῆς μας, νὰ ρίξη τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἀστραπεῖς αἰλακίωνον διαρκῶς τὶς σελίδες του. Εἶναι ὁ μεγαλειώδης ὕμνος στὸ φῶς πού «ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνεται», στὴν ἀγάπῃ πού τόσο ἀγάπησε τὸν κόσμο καὶ πού βρῖσκει τὸ κερύφαλό του στὶς τελευταῖες παραγγελίες καὶ ὑποσχέσεις τοῦ Χριστοῦ πρὶν ἀπὸ τὸ Πάθος.

Ἐδῶ πιά δὲν εἶναι μέρα γλυκεῖα νὰ καθίσης στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ καὶ ν' ἀκούσης τὸν ἄερα νὰ ψιθυρίζῃ μέσα στὰ δέντρα καὶ ν' ἀγγίξῃ τὸ μικρὸ χορτάρι. Ἐδῶ εἶναι νύχτα καὶ μοναξιά. Ἐδῶ τὸ φῶς πού καταναγάζει εἶναι φῶς μυστικόν. Ἐδῶ ἡ ἀγάπῃ δὲν εἶναι μόνο συγγνώμῃ καὶ ἀγαθοεργία. Εἶναι ἔνωσις ἀπὸ τὶς πύμακρονές ἴνες. ἔνωσις ἀδιάσπαστη καὶ ἀκατάληπτη ἀπὸ ἀνθρώπινη λογικὴ καὶ μόνο μέσα στὸ Θεὸ μπορεῖς νὰ βρῆς τὴν ἀσχή καὶ τὸ νόημα τῆς.

Ὡς τὰ πύμακρονά κλήματα, τὸ ἀμέλι δίνει τὸ χυμὸ του. Ἡ ἀνθρώπινη καρδιά—ἡ τόσο ἔρημη καὶ ὄρηανή μέσα στὴ μεγάλη μοναξιά τῆς προσωπικότητος—γίνεται σκηνὴ τῆς θείας Πα-

ρουσίας! Καὶ τὸ Πνεῦμα θάρθη καὶ θὰ σὰς μᾶθῃ καὶ ἄλλα πολλά πού δὲ δύναστε τώρα νὰ σηρώσετε....

Θέματα πρωτάκουστα. Σὰ χέρια βίαια ἀρπάζουν τὸν ποιητὴ καὶ τὸν ἐκσφενδονίζουν καταμεσίς στὴν καρδιά τῆς Ὑπαρξῆς.

Βέβαια, ὁ ποιητὴς εἶναι καὶ αὐτὸς ἔνας «φιαστής», ὅπως ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἐπιμένουν ν' ἀνοίξουν τὶς πόρτες τῆς Βασιλείας. Ὅμως τώρα δὲ μπορεῖ νὰ κἀνῃ τίποτα πιά. Ὅ,τι ἔχει συλλάβει καὶ στὶς πύμακρονές του ἐξορημίσεις ἔλυσε, ἔγινε σκόνῃ, ἔγινε τίποτα μπροστά σὲ τοῦτο. Κι' ἔτσι, μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμο, μέσα στὴ νύχτα, συντροφιά μ' ἕνα μελλοθάνατο Θεοῦ, σκύβει ν' ἀκούσῃ, σ' ἀσχητὴ ἔκστασι, τοὺς ἀντίλαλους τοῦ ἀσύνγκριτου, τοῦ ξεχείλου ἐτούτου λυρισμοῦ.

*

Γύρω ἀπὸ τὸ Χριστὸ στρώχνονται οἱ ἀξέχαστες μορφές, οἱ μορφές πού εὐεργετήθηκαν... πού ἀγάπησαν... οἱ μορφές πού σ' ἀνταπόδοσι τοῦ μᾶννα προσφέρουν χολή.

Ἐδῶ ὁ Ἐκατόνταρχος, ἐκεῖ τὸ πεθαμμένο κορίτσι καὶ πύμακρονά ὁ Νικόδημος, ὁ ἀνθρώπος τῆς σιωπηλῆς νύχτας. Δίπλα του, ζουρητὴ ἀντίθεσι, ἡ Σαμαρεῖτις, ἡ γυναῖκα πού ξεφρονίζει κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ὑστερα ἡ Χαναναία, στὴ βαθεῖα ποίηση τῆς ἀπλοικότητος τῆς, τὸ παλληκᾶρι πού ἤθελε νὰ μᾶθῃ τὰ μυστικά τῆς αἰώνιας ζωῆς—ὁ τυφλὸς πού φωνάζει «ἐνα ξέρον: ὅτι μὲ γιάτρεψε—ἡ ἀμαρτωλὴ πού, λευκὸς μανδύας, τὴν τυλίγει ἡ σιγὴ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ μορφές τὸν Ἀποστόλων: ὁ φλογερὸς Πέτρος μὲ τὰ μεγάλα λόγια καὶ τὶς ἀσυνκρότητες χειρονομίες:—Πού νὰ πᾶμε ἀνφύγουμε ἀπὸ σένα:—Γιὰ νὰ σ' ἀνταμῶσω, θὰ περπατήσω καὶ ἐγὼ πάνω στὴ θάλασσα.—Κι' ἀν ὅλοι σ' ἀπαρηγοῦν,

ἐγὼ ποτέ!—Ὁ Ἰωάννης πὸν πάνω στὴν καρδιά τοῦ Μεγάλου Φίλου ἄκουσε τὴν ἀρχὴ τῆς μυστικῆς του ποίησης. Ὁ ἀκατανόητος καὶ τραγικός εὐδὲς τῆς ἀπολείας.

Τὰ μικρὰ παιδιὰ. Οἱ μεγάλοι τὰ σπρώχνουν, τὰ διώχνουν μακριά. Μὴ ἀγκαλιά ἀνοίγει: «Ἀφίστε τα νῆρθουν σὲ μένα. Καὶ κοιτάξτε τὸν μούσσε!» Ὁ Χριστὸς πλαισιομένος ἀπὸ τόσα δροσερὰ μάτια παιδιῶν—ἡ εἰκόνα εἶναι ἀσύγκριτη καὶ βαθειὰ συμβολικῆ.

Τὰ πλήθη. Ἡ ἴδια βαθειὰ τρυφερότητα. Κάποιος βιάζεται νὰ τὰ γιαιρέψη—νὰ τὰ χορτάση—νὰ τὰ παρηγορήση—κλαίει στὴν καρδιά του ἀπὸ λύπη γιατί τὰ βλέπει ἔρημα σὰν προδωτὰ χωρὶς Ποιμένα. Γίνεται γιὰ λίγο ὁ Ποιμένας τους. Καὶ τὰ Πλήθη πηγαινοέρχονται ἐγγνώμονα, ἐνθουσιασμένα. Τὰ Πλήθη ἔξω ἀπὸ στρώνουν τὰ ρούχα τους—στρώνουν φρέσκα κλαδιά νὰ περάσῃ ὁ Μεσσίας. Ἡ ἁμαρτία ὅμως κάνει τὴν δημόσια ἐμφάνισή της. Τὰ Πλήθη ἀγορεύσαν. Σὰν ξηματιστὸ κατράμι ξεχνῆνται ἡ ὀχλοποιή τους: Νὰ σταυρωθῆ! —«Γιατί; τόσες φορές θέλησα νὰ σᾶς μαζέψω, ὅπως ἡ ὄρνιθα μαζεύει τὰ μικρὰ της κάτω ἀπ' τὰ φτερά...». «Νὰ σταυρωθῆ!» Καὶ ἡ παρουσία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ δίνει στροφὲς πότε τρυφερότητας καὶ πότε γεμάτου ἀγωνία ρεαλισμοῦ.

Τὰ δάκρυα στὸν τάφο τοῦ Λαζάρου! Γιὰ τὴν ἀνάμνηση τῆς καλῆς φιλίας, γιὰ τίς ὥρες ἐκείνες πὸν ἡ Μάρθα πυγαινοερχότανε βιαστικῆ καὶ ἡ Μαρία ἦσυχη καθότανε κοντὰ στὸ παράθυρο τοῦ ἔξοχου δρόμου, Λάζαρε, γύρισε στὸ φιλόξενο σπίτι.

Κι' ἀντίθεση συνταρακτικῆ, δίπλα σ' αὐτὰ τὰ δάκρυα, ὁ βούρδουλας μέσα στὸ Ναὸ—τὰ πυρωμένα σίδερα κατὰ σάρκα στοὺς Φαρισαίους.

Οἱ τελευταῖες σελίδες τῶν Εὐαγγελίων. Τὸ δράμα φτάνει στὸ κατακόρυφο.

Ἡ Τραγωδία θὰ ξεσπάσῃ σ' ὅλο τὸ παρακατικό της μεγαλεῖο. Μπροστὰ στὰ μάτια περῶν εἰκόνας ἀπύθμενης συγκίνησης. Προλόγός τους εἶναι τὰ μῆρα τῆς Μαρίας πὸν ἀλείφουν τὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ—οἱ μαλακὲς τρίχες τῶν μαλλίων της—τὰ δάκρυα τῆς ἐγγνωμοσύνης της.—Οἱ πόρτες τοῦ Μυστικοῦ Δειπνοῦ κλείνουν... Ὁ τρομερὸς κῆπος τῆς Γεθσημανῆ. Ἀρχίζει ἡ χωρὶς ὄρια μοναξιά. Κι' ὕστερα εἶναι στὸ φῶς τῶν δαυλῶν οἱ ἀγορευμένε μορφὲς γύρω ἀπὸ τὸν ἄρραφο λευκὸ χιτώνα. Τὸ φίλι τοῦ Ἰούδα... Τὰ βήματα τῶν μαθητῶν στὴν τρομαγμένη τους φυγῆ. Ἡ φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος καὶ, πρώτη δροσιὰ ἐκείνης τῆς αὐγῆς, τὰ μικρότατα δάκρυα τοῦ Πέτρου. Ὅλη ἡ γεμάτη φοιτῆ νύχτα στὰ χέρια τῶν βασανιστῶν. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν κουρελιασμένη γλαμύδα, τὸ ἀγκάθιο στεφάνι κι' ὁ μικρὸς θόρυβος τοῦ νεροῦ πὸν ξεπλένει τὰ χέρια τοῦ Πιλάτου... Ἡ σκληρὴ πορεία γιὰ τὸ Γολγοθᾶ—ἡ ἐνδιάμεση γλυκεῖα στροφὴ τοῦ Κυθηναίου. Τὰ καρφιὰ κάτω ἀπ' τὸ σφυρί—τὸ πέσιμο τῶν λαβῶν πάνω στὸ χῶμα γιὰ τὸν ἄρραφο χιτώνα—οἱ βροσιές—οἱ βλαστήμιες. Μιὰ στιγμὴ ὁ Παράδεισος ἀνοίγει.—Μνήσθητί μου Κύριε!—Ὑστερα πάλι πικρὸ σκοτάδι... Συγχώρα τους.—Θεέ μου, γιατί μ' ἐγκατέλειψες;—Ἡ δίψα τρώει τὸ μαρτυρικὸ κορμί. Φωνές—σαρζασμοί, μορφὲς τῆς Κόλασης. Μέσα σ' ὅλα αὐτὰ, ὁ Θεὸς πεθαίνει... Σιωπὴ! Ἀνοίγουν οἱ τάφοι—σχίζεται τὸ καταπέτασμα τοῦ Ναοῦ—ὁ Ἐκατόνταρχος φωνάζει: Ἀλήθεια!

Καὶ ὕστερα πάλι σιωπὴ. Μόνον ἡ λόγχι πὸν σέρνεται πάνω στὴν καρδιά. Λίγο νερό. Λίγο αἷμα. Τίποτ' ἄλλο. Μὲ σιγανὰ βήματα ἔρχεται ὁ φίλος ὁ ἀπὸ Ἀρμαθαίας. Κρατᾷ τὸ καθαρὸ σεντόνι του. Ὁ λαξεντὸς τάφος δέχεται τὸ Μεσσία. Καὶ ἡ πέτρα κυλιέται στὴν εἰ-

σοδο....

Ἐδῶ τελειώνει ἡ πιὸ ἀφάνταστη τραγωδία ποῦ ἔχει ποτὲ παιχτῆ πάνω στη γῆ—ποῦ ἔχει γραφῆ στη γλώσσα τῶν ἀνθρώπων. Κι' ἀπὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸ τραγικὸ κορύφωμα ἐτούτων τῶν σελίδων ξεκίνησαν οἱ ἀπεριόριστες, οἱ γιγάντιες ἐμπνεύσεις σ' ὅλα τὰ πεδία τῆς Τέχνης. Γιατὶ ἀμέτρητοι εἶναι οἱ ποιητές, οἱ ζωγράφοι, οἱ γλύπτες, οἱ μουσικοὶ ποῦ καθένας μὲ τὸ δικό του τρόπο λύσκεισιν ἢ ἀντιγράφη ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια ἐτούτη ἢ ἐκείνη τῆ στιγμή τοῦ Πάθους.

Καὶ τώρα ξημερώνει. Αὐτὸς ὁ ὁρθρὸς τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων εἶναι τὸ πιὸ ἀπαλὸ ποίημα ποῦ εἰπώθηκε ποτὲ γιὰ τὴν αἰγὴ. Μῦθα κρατᾷ ἡ Μαγδαληνὴ. Τὰ δάκρυά της τρέχουν. Μὰ τούτη τῆ γλυκιὰ ὄρα δὲν τὴν ἀκουσε ὁ Λουκᾶς. Στὸν ἀγχιπημένο μαθητῆ, ἐκθαμβη καὶ τροσεντιχομένη, ψιθύρισε τὴ συνάντησιν: «Μέσα στὸ περιβόλι, μὲ φώναξε μὲ τ' ὄνομά μου!»

Καὶ ὁ ψιθύρος τῆς Ἀναστάσεως, σὰ γλυκὸ μουσιμονητὸ κομμμένης τηγῆς περνᾷ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Βγαίνει στὸ φῶς!

Ὁ Χριστὸς ξαναβοίσκεται ἀνάμεσά τους. Τὰ χέρια τους ἀκοιμῶν τὴν πληγωμένη καρδιά. Πελοπατὰ πάλι μαζί τους κοντὰ στη λίμνη. Ἕνας ἀδίαςτος λυριστὸς ξεκινεῖται ἀπὸ παντοῦ—μὰ εἰρηνικὰ ἀτιμώσφαιρα εὐτυχίας—μὲ ἀούγκριτη ἀνοιξη. Ὅλα μοιάζουν νὰ χάνουν τὸ γῆινο βάρος τους στὸ φῶς. Καὶ κείνο τὸ ἀπόγεμα, ποῦ τὸν συνάντησαν οἱ δυὸ ἀπὸ τοὺς Ἑμμαούς, εἶναι ἓνα ἀπόγεμα τελειωμένης χάριτος—ὁ πρῶτος κι' ἀρταστος σὲ ποίησι χριστιανικὸς ἐσπερινός.

Βέβαια, πρέπει νὰ πιστέψουμε τὸν Ἰωάννη ὅτι, ἀν γράφονταν τὰ ὄσα εἶπε κι' ἐπράξε ὁ Χριστὸς, δὲ θὰ τὰ ζωοῦσε ὁ κόσμος ὁλόκληρος. Ὅμως κι' αὐτὰ ποῦ γράφτηκαν, πλημμύρισαν τὸν κόσμο σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Καὶ ἡ μεγάλη φωτιὰ ποῦ ἦρθε νὰ βάλῃ στὸν κόσμο ἄναφο καὶ τὴ φλόγα τῆς καινούργιας καὶ ξεχείλισης χριστιανικῆς ποίησης ποῦ πρῶτο της ξεκίνημα στάθηκεν τὰ Εὐαγγέλια.

ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΙΤΑ

ΝΕΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΜΕ ΣΗΜΕΡΑ ;

Χριστέ μου, ποῦ θὰ πάμε σήμερα ;
Στὴ χῆρα ποῦ ἀγωνίζεται καὶ κλαίει ;
Στὴ μάνα ποῦ ἔχασε τὸ γιό της ξαφνικά ;
Στὴν ἀτυχή κοπέλλα ποῦ παλεύει ;

Νὰ πάμε, θέλεις, σι' ὄρφανὸ ποῦ καρτερᾷ
γλυκὸ χαμόγελο ἀπὸ ξένα χεῖλη,
στὸν πικραμένον ἄρρωστο ποῦ λαχταρᾷ
γι' αὐτὸν χαρὰς ἡμέρα ν' ἀνατείλῃ ;

Τὰ πόδια καὶ τὸ στόμα θὰ σοῦ δώσω ἐγώ,
Ἐσὺ δόσε τὴν πίστη τῆ μεγάλη.
Γέμισε ἀπ' ἀγάπη τὴν ψυχή,
στὰ χεῖλη δόσε θεῖα χάρι.

Ἔχουμε καὶ τοὺς ἄλλους μας, Χριστέ,
ἐκείνους ποῦ ἔχασαν σὲ Σὲ τὴν πίστη,
καὶ σκυθρωποί, μὲ λύπη στὴν καρδιά,
δὲν ξέρουν πὸς ἢ πίκρα τους θὰ λείψῃ.

Βόηθη νὰ πάμε γρήγορα, Καλέ,
νὰ δώσουμε τὸ γιατρικὸ γιὰ τὴ χαρὰ τους,
νὰ βροῦνε πάλι τὴ γαλήνη τους σὲ Σὲ,
καὶ ν' ἀπαλύνουνε τὰ βασανὰ τους.

Καὶ τὸ βραδάκι, σὺν ταλαιώσῃ τῆ δουλειᾷ,
ἄς δῶ ξανά χαρούμενο τὸ πρόσωπό Σου,
κι' ἄς ξεχείλισῃ ἡ καρδιά μου ἀπ' τὴ χαρὰ,
δῶρο Θεοῦ, δόξατελα εἰκό Σου.

ΛΥΔΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΔΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΧΟΜΕΝ ΔΙΟΙΚΗΣΙΝ

Α'

Εἰς τοὺς σημερινούς μεταπολεμικούς καιρούς, προβάλλει μὲ ἰδιαίτην ἔντασιν ἡ ἀνάγκη, τὴν ὅποιαν ὁ ἄνθρωπος ὡς πολίτης αἰσθάνεται, νὰ εὕρῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς του ἕνα κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἀσκή μόνον ἐξουσίαν ἐπάνω του, ἀλλὰ θὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ λύσῃ τὰ μεταπολεμικά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Καί, ἀσχέτως πολιτικῶν μορφῶν, τὸ κράτος αὐτὸ δὲν τὸ βλέπει ἀκόμη ὡς πραγματικότητα ὁ πολίτης. Ἄντι τούτου ἔχει ἐνώπιόν του ἕνα κράτος ἄψυχον, τὸ ὅποιον φαίνεται ἀνίκανον νὰ ρυθμίσῃ τὰ σύγχρονα προβλήματα, νὰ βοηθήσῃ τὸν πολίτην εἰς τὴν εκπλήρωσιν τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς του, νὰ γίνῃ διὰ τὴν κοινωνίαν ὅ,τι προορίζεται νὰ γίνῃ: Παράγων ζωῆς καὶ δημιουργίας, τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου.

Τὴν τραγικότητα τῆς καταστάσεως τὴν αἰσθανόμεθα ὅλοι, εἴτε θέλομεν εἴτε δὲν θέλομεν. Ἄλλὰ τὴν θεραπείαν τῆς δὲν θὰ τὴν εὕρωμεν, ἂν δὲν εὕρωμεν τὴν αἰτίαν. Καὶ ἡ αἰτία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀπλοῦστατον τοῦτο γεγονός: Το κράτος εἶναι μίᾳ ἀφηρημένην ἔννοια. Ἐκεῖνο πού εἶναι πραγματικότης εἶναι τὰ κρατικά ὄργανα πού χειρίζονται τὴν ἐξουσίαν, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι. Κράτος, εἰς τὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως, σημαίνει δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αὕτη εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀλήθεια καὶ αὕτην ἀκριβῶς δὲν ἔχομεν προσέξει. Δὲν ἐπροσέξαμεν τὸν δημόσιον ὑπάλληλον, τὸν ἀφήσαμεν μόνον νὰ ἀντιμετωπίζῃ κατὰ τρόπον ἀληθῶς μαρτυρικόν τὸ δῶμα τῆς ζωῆς.

Ὅ,τι ἐλέγχθη εἰς ἄλλα ἄρθρα (1) διὰ τὸν διδάσκαλον, ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς δημοσίους ὑπάλληλους. Δὲν τοῦ ἐδαίξαμεν τὴν ἀγάπην μας. Δὲν τὸν παρηκολούθησαμεν οὔτε μὲ τὴν στοργήν, οὔτε μὲ τὸν ἔλεγχον. Ἀποτέλεσμα, δὲν ἔχομεν δημοσίους ὑπάλληλους. Ἄρα, δὲν ἔχομεν κράτος. Ἡ μᾶλλον, ἔχομεν κράτος ἴσα ἴσα διὰ νὰ ἐμποδίξῃ καὶ νὰ ἐνοχλῇ τὴν ἀνάρθρωσιν μέσα εἰς τὰ μεταπολεμικά προβλήματα.

Ἡ σχέσις πολίτου-ὑπάλληλου ἐμφανίζεται πολλάκις ὡς σχέσις συγκρούσεως, ὀπίσω ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὁμοῦς ὑπάρχει ἡ ἠθικὴ σύγκρουσις. Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῆς ὕλικῆς κρατικῆς δυνάμεως, τὴν ὅποιαν τὸ κρατικὸν ὄργανον διαθέτει καὶ τῆς ἠθικῆς ἀδυναμίας, τὴν ὅποιαν παρουσιάζει ὁ κρατικὸς λειτουργὸς ὡς ἄνθρωπος.

Β'.

Καὶ ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν διὰ νὰ ἴδωμεν ἐπάνω εἰς τὰ πράγματα πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ δημόσιος ὑπάλληλος τὴν ἀποστολήν του καὶ ἀκόμη πῶς ἡ δημοσία ζωὴ διεμόρφωσε τὸ ἦθος του, τὴν νοστορίαν του καὶ τὸν χαρακτήρα του.

Ὁ ἐπαγγελματισμὸς—ἕνα ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα κοινωνικά νοσήματα τοῦ αἰῶνός μας—δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὸ δημοσιοὑπαλληλικὸν σῶμα, καὶ μάλιστα μὲ συνεπείας κατα-

(1) Π. Μελίτη: Πῶς μορφώνονται τὰ παιδιὰ μας. Ἀκτίνας 1945 σ. 210-217 καὶ 1946 σ. 2-6.

στρατηγικός. Ἐπέδρασεν ὁ ἐπαγγελματισμός εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ὑπαλλήλου, κατὰ τρόπον ποῦ τοῦ περιώρισε τοὺς ἐριζώντας τῆς ἀποστολῆς του μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἀκόμη ἐπέδρασεν εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τοῦ ἐμάρανε κάθε φιλοδοξίαν καὶ κάθε δημιουργικὴν δύναμιν πρὸς κάτι ἀνώτερον καὶ ὑψηλότερον.

Εἰς ἓνα ἐπάγγελμα «προσωπικότητος», ὅπως δικαίως ἐχαρακτηρίσθη τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ, ἔχει ἀπομείνει μόνον ὁ φόβος, τὸν ὅποιον ἐμποεῖ εἰς τὸν πολίτην τὸ ἀξίωμα, ἢ ἐξουσία. Ἄλλ' ὅταν δὲν ἐπιβάλλεται τὸ κύρος τῆς προσωπικότητος εἰς σημασίαν ἔχει ἢ ἀναγκαστικὴ ὑποταγὴ εἰς τὴν ἐπιβολὴν τοῦ ἀξιωματικῆς;

Τὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας ἔχει καθυποτάξει τὴν οὐσίαν εἰς τὸν τύπον καὶ ἔχει ξηράνει κάθε διάθεσιν πρωτοδουλείας ὁ φόβος τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης. Δὲν βλέπει τὸν πολίτην ὁ ὑπάλληλος ὡς ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον, οὔτε ἔρχεται εἰς τὴν θέσιν του διὰ νὰ φερθῇ κατὰ τρόπον ποῦ καὶ αὐτὸς ἂν ἦτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ πολίτου θὰ ἤθελε νὰ τοῦ ἐφέροντο. Δι' αὐτὸ ἀντιδικεῖ μὲ τὸν πολίτην, τοῦ ἐμπνέει αἰσθήματα ἐχθρότητος πρὸς τὸ κράτος, καὶ δὲν ἀναπτύσσει τὰς δυνατότητας ποῦ θὰ τὸν βοηθῆσουν νὰ ἐναρμονίσῃ τὰ ἀντικρουόμενα συμφέροντα εἰς μίαν ἀνώτεραν σύνθεσιν. Ἄλλὰ μὴπως καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ποῦ κυρεῖ ἀποστολὴ εἶναι ἢ ἐκδηλώσις «ἀνθρωπιᾶς», εἰς τὰ νοσηλευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα καὶ εἰς τοὺς ἀσφαλιστικούς ὀργανισμούς καὶ τοὺς ὀργανισμὸς προνοίας, δὲν προβάλλει συνήθως ἢ ἰδίᾳ ψυχρὰ φυσιογνωμίᾳ τοῦ «μισθωτοῦ»; Ἐκεῖ δηλαδή ποῦ ἡ πονεμένη ψυχὴ τοῦ ἀρρώστου καὶ τοῦ ὀρφανοῦ, τοῦ ἀδυνάτου καὶ τοῦ δυστυχοῦς, ζητεῖ περισσότερον συμπόνειαν καὶ στοργὴν παρὰ ὕλικήν ἢ ἄλλην βοήθειαν!

Καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ εἰσχωρήσωμεν εἰς τὰ «οἰκογενειακὰ» τῶν κρατικῶν μαζ λειτουργῶν, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ὀργανώσις τῆς ὑπηρεσίας των ποῦ σκοπὸν ἔχει νὰ τοὺς συνενώσῃ εἰς μίαν κοινὴν προσπάθειαν, πρὸς εὐδωσίαν τοῦ σκοποῦ τῆς, δὲν τὸ ἐπιτυγχάνει. Παρατηρεῖ κανεὶς συχνὰ μεταξὺ τῶν συναδέλφων τῆς αὐτῆς ὑπηρεσίας νὰ ὑπάρχῃ ἀντίθεσις ὑπηρεσιακῆ καὶ ἀπόστασις εἰς τὰς προσωπικὰς των σχέσεις, ἐνῶ τὸ ὑπηρεσιακὸν συμφέρον τοὺς καλεῖ εἰς μίαν στενὴν συνεργασίαν ποῦ νὰ συσφιγγῇ καὶ τὰς προσωπικὰς καὶ τὰς ὑπηρεσιακὰς σχέσεις. Ὅτι δὲ αὐτὸ ξεσπᾷ εἰς βᾶρος τῆς ὑπηρεσίας ἀλλὰ καὶ τοῦ πολίτου, μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ λαχθῇ.

Τὸ ἰσοῦδες τοῦ λειτουργοῦ τοῦ κράτους μας εἶναι τὸ ἔγγραφο. Καὶ ὁ συνήθης του τύπος, τὸ διαδιδαστικὸν ἔγγραφο, ποῦ συμβαίνει νὰ κἀνῃ ἓνα πολυήμερον γραφειοκρατικὸν ταξεῖδι καὶ ἀπὸ καταχωρήσεως εἰς καταχώρησιν, διὰ νὰ καταλήξῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ διπλὸν γραφεῖον τοῦ «ἀρμοδίου». Ἄλλὰ μὲ τὸ ἀψύχον χαρτί δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὑροῦν αἱ ζῶντικαι ἀνάγκαι τῆς κοινωνίας τὴν ἱκανοποίησιν των. Εἶναι ἀπαραίτητον βέβαια εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις ὡς μέσον συνεννοήσεως ἢ ὡς ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον, ἀλλ' ὅταν γίνεται ἀπὸ μέσον σκοπός, τότε εἰς τὸ χαρτί αὐτὸ, εἰς τὰ τέληματα τοῦ «χαρτοκρατισμοῦ» ὅπως ἔδεικνεν ὁ λαὸς τὸν ἰδικὸν του χαρακτηρισμὸν, πνίγονται αἰσθήματα, καταπιέζονται συνειδήσεις, ἀναστατώνονται τὰ ἤθη, δηλητηριάζεται ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἐκτυλίσσεται τὸ μεγάλο κοινωνικὸν δράμα, ποῦ παίρνει τὴν μορφήν τοῦ διοικητικοῦ προβλήματος.

Γ'

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος περὶ αὐτὸ τὸ ἓνα στάδιον εἰς τὸ ἄλλο καὶ ἀπὸ διαδοχικὰς περιόδους ἐπιπίδων καὶ ὑπο-

σχέσεων τῶν ἐκάστοτε κυβερνούντων.

Ἐνομιώθη ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς διοικήσεως εἶναι ζήτημα νομοθετικῆς ρυθμίσεως. Ἀρχίζει λοιπὸν ἡ νομοθετικὴ μηχανὴ τὴν παραγωγὴν τῆς μὲ ρυθμὸν ταχυπιστηρίου. Σήμερον εἰς ἓνα σημεῖον ὄλοι οἱ Ἕλληνες εἰμεθα σύμφωνοι: Εἰς τὴν καταπληκτικὴν νομοπαραγωγικὴν θυναμικότητα τοῦ κράτους μας. Πῶς θὰ ἔλεγεν ἀρὰ γε διὰ τὴν πολυνομίαν μας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν ὁ Πλάτων ὁ κωμικός, στὰν διὰ τὴν Ἀθηναϊκὴν Πολιτείαν ἔλεγεν, ὅτι ἀρκοῦσε νὰ ἀπουσιάσῃ κανεὶς τρεῖς ἡμέρας διὰ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τοὺς νόμους ἐπιστρέφων! Καὶ μὴ νομισθῆ ὑπὸ τὴν ἐντόπιον τῆς πολυνομίας ὅτι ποιοτικῶς ἡ νομοθεσία μας ὑστερεῖ. Παρουσιάζει βέβαια μελανά στίγματα, ἀλλὰ ἐν συγκρίσει μὲ νομοθεσίας ἄλλων κρατῶν δὲν εἶναι ἡ χειροτέρα.

Ἐγίναμεν λοιπὸν πλούσιοι εἰς νόμους καὶ ὅμοις παρεμεινόμεν πτωχοὶ εἰς τὴν διοίκησιν. Καὶ ἡ ἐξήγησις δὲν εἶναι δύσκολη. Ὁλὴ ἡ σημασία ἀπεδόθη εἰς τὸ πῶς θὰ καταρτίζονται καλοὶ νόμοι, πῶς θὰ ἐρρυθμίζετο ἡ Α ἢ Β σχέση. Ἀλλὰ μὲ αὐτὸ δὲν ἐξαντλεῖται τὸ ζήτημα. Ὁ νόμος δὲν εἶναι τὸ χαρτί τὸ ἄψυχον, ἡ ἐφημερίς τῆς κυβερνήσεως. Οὕτε ἀκόμη ἓνα ἄψυχον μέτρον ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον νὰ προσαρμόζονται αἱ βιωτικαὶ σχέσεις. Ὁ νόμος εἶναι ἡ ζωσά βάσις συνειδητῆς ρυθμίσεως προνοίας καὶ θεραπείας τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν. Δὲν εἶναι ὡς ἐκ τούτου ὁ νομοθέτης ὁ μοναδικὸς ρυθμιστὴς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Κατ' οὐσίαν ρυθμιστὴς εἶναι ὁ ἐφαρμοστὴς τοῦ νόμου, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ φορὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θελήσεως τοῦ νομοθέτου. Καὶ ὁ λειτουργὸς ὡς ἐφαρμοστὴς τοῦ νόμου χρησιμοποιοῖ τὰς ἰδικὰς του πνευματικὰς δυνάμεις, ὑπεισέρχεται λοιπὸν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου ἓνας ζωτικὸς συντελεστὴς, τὸ

στοιχεῖον «ἄνθρωπος».

Εἰς τὴν σειράν τῶν μέτρων, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν κάποιαν διοίκησιν, ἔρχεται ἡ μὲ ῥοφωσις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Πρέπει νὰ ἀποκτήσωμεν ὑπαλληλίαν μορφωμένην, μὲ προσόντα. Εἰσάγεται τὸ 1884 ὁ νόμος περὶ προσόντων. Καὶ ἐνῶ ἐπὶ Ὅθωνος δὲν ὑπῆρχον ἀρκετοὶ νομικοὶ, οὔτε διὰ τὰς θέσεις τῶν δικαστῶν καὶ ἀναφέρεται ὅτι διορίσθη δικαστὴς εἰς τὴν Χαλκίδα ἓνας σημασιόφορος τοῦ τάγματος τῶν Βαυαρῶν ἐθελοντῶν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κατεκλύσθησαν αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι ἀπὸ πτυχιούχους τοῦ Πανεπιστημίου, ἀκόμη καὶ ἐκεῖ πού δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ὡς τυπικὸν προσόν. Πού νὰ ἐφαντάζετο εἰς τὰ παλαιὰ ἑσθίνα χρόνια τὸ δῶμοισρον Ἔθνος μας, ὅτι θὰ ἐφθανε ἡ αὐτογυμνή ἐποχὴ πού ἡ διοίκησις θὰ διεξάγεται ἀπὸ ἐπιστήμονας! Ἀλλὰ καὶ ἀκόμη περισσώτερον. Δὲν ἀρκεῖ ἡ γυμνασιακὴ καὶ πανεπιστημιακὴ μόρφωσις, πρέπει ὁ ὑπάλληλος νὰ ἀποκτήσῃ εἰς ἴστικὰ ἐφόδια. Σχολαὶ λοιπὸν μεταεκπαιδεύσεως διοικητικῶν ὑπαλλήλων. Καὶ ἡ μορφωτικὴ προσπάθεια τῶν ὑπαλλήλων μας ἐφθασε μέχρι τῆς εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως. Ἐκπαιδευτικαὶ λοιπὸν ἀποστολαὶ εἰς τὸ ἀξιοτερεῖον δι' εὐρύτερας σπουδὰς. Καὶ ἡ διοίκησις ἀπέκτησεν ὑπαλλήλους μὲ προσόντα, ἀλλὰ δὲν ἀπέκτησε καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν πολιτῶν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία δειγναι μίαν καταφανῆ δυσπιστίαν πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας-ὑπαλλήλους. Μήπως διότι δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν γνησιότητα τῶν πτυχίων; Δὲν ἔμπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, ὅτι ἦσαν τόσα: αἱ περιπτώσεις τῶν πλαστῶν πτυχίων, ὥστε νὰ κλονισθῆ τόσον ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶναι ζήτημα ἠθικῶν προσόντων καὶ αὐτὰ μόνον εἰς τὸ στοιχεῖον «ἄνθρωπος» ἔμπο-

ρεῖνὰ τὰ ἀναζητήσῃ κανεῖς.

Ἀκολουθεῖ νέα περίοδος, τῆς κα τ ο ρ ω ρ ὠ σ ε ω ς τῆς θέσεως τοῦ ὑπαλλήλου. Αὐτὴ θὰ δώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὸν ὑπάλληλον διὰ τὴν ἀπορροσῆσιν τὴν ἀπὸ τὸ καθήκον του, καὶ ἔτσι θὰ καθαρῶσιν, ἐπὶ τέλους, τὰ ἀποκτείνουσα διοικήσῃν. Καθαροῦται λοιπὸν ὁ διαγωνισμὸς εἰς τὰς προσλήψεις, εἰσάγεται ὁ θεσμὸς τῶν ὑπηρεσιακῶν συμβουλίων διὰ τὴν πειθαρχικὴν δίωξιν, τὴν ἀπόλυσιν κλπ. Τίθενται στερεὰ τὰ θεμέλια τοῦ ὑπαλληλικοῦ οἰκοδομημάτων. Ἡ ἀναθεωρηθεῖσα διάταξις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 ἐγκριθεῖσα μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὡς ὑποσχρισμένη τὴν ἀνάπλασιν τῆς διοικήσεως. Καὶ ἡ κατοχυρωσις τῆς θέσεως τῶν ὑπαλλήλων ἐξησφάλισε εἰς τὸν ὑπάλληλον τὴν μονιμότητα τῆς θέσεώς του καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐξωθεν ἐπεμβάσεις, δὲν ἐξησφάλισεν ὅμως τὸν πολίτην ἀπὸ τὰς ὑπερβάσεως τῶν ὑπαλλήλων.

Ὁ θεσμὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐνομιμασθὲν κατόπιν, θὰ θεραπεύσῃ τὸ κακόν, θὰ προστατεύσῃ τὸν πολίτην ἀπὸ τὰς ὑπερβάσεις τοῦ ὑπαλλήλου. Χαιρετίζεται ἡ ἰδρυσις του, εὐελπία, ἐπισημότητες, ἀντάξιαι ἐνὸς τοιοῦτου θεσμοῦ. Καὶ ἀρχίζει τὸ ἔργον του. Ὁ ἔλεγχός του δὲν περιορίζεται εἰς τὴν νομιμότητα, εἰσχωρεῖ βαθύτερον, ἐρευνᾷ τὴν ἐπιτελικὴν εἰλικρίνειαν τῆς διοικητικῆς πράξεως (*). Καὶ ὅσοι εὐτυχῶς θνητοὶ εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ φθάσουν ἕως ἐκεῖ εὐρήσκον ἀληθινὴν προστασίαν. Ἄλλ' «ἐς Κόρινθον οὐ πάντες πλεῖν». Ἡ πολυτελής αὐτὴ προστασία δὲν εἶνε διὰ τὸν καθένα. Καὶ διὰ τοῦτο ἀκούει κανεὶς εἰς τὴν ἀπομακρυσμένην ἐπαρχίαν τὴν εἰρωνικὴν ἀπάντησιν

εἰς τὸ παράπονον τοῦ πολίτου «πήγαινε στὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας» μετ' ὅπως τοῦ ἤκουε πρὶν... «τὰ παράπονά σου στὸ Δῆμαρχον». Ἀλλὰ καὶ ἂν φθάσῃ ἀκόμη ὁ πολίτης λύεται τὸ ἕνα ζήτημά του διὰ τὴν ἐξουθενώσῃ σὲ λίγο τὸ ἄλλο. Μία ἀπόφασις μάλιστα εὐνοϊκὴ δημοσιογεῖ μεγαλύτερα προλήματα εἰς τὰς σχέσεις λειτουργοῦ καὶ πολίτου, ἀντὶ τὴν πληροῦσιν τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη.

Πταίει, τώρα, τὸ σύστημα ὀργανώσεως τῆς διοικήσεως. Ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 1910 ἡ ἀνάπτυξις τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, νέα ὑπουργεῖα, νέα ὑπηρεσίαι κλπ. Μέχρι τοῦ 1910 ἀπὸ τῆς συστάσεώς του τὸ κράτος μετ' ἐπιτυχίας μετὰ ἑπτά Ὑπουργεῖα (**). Ἡ σταθερότης αὐτῆ μεταβάλλεται εἰς μίαν ἀέννησαν ἀνάπλασιν τῆς ὀργανώσεως. Συστήματα ἐπὶ συστημάτων. Ὑπηρεσίαι ἐπὶ ὑπηρεσιῶν. Συστάσεις Ὑπουργείων, καταργήσεις Ὑπουργείων, ἀνασυστάσεις Ὑπουργείων. Νέοι θεσμοὶ, ἐπιθεωρηταί, γενικοὶ ἐπιθεωρηταί, ὑφυπουργοί, γενικοὶ διοικηταί. Ἀνασυγκρότησις τῆς αὐτοδιοικήσεως. Καταργήσεις τῶν δήμων, συστάσεις κοινοτήτων. Ἀποσυμφόρησις τοῦ κέντρου, σύστημα ἀποκεντρώσεως, νομάρχαι, γενικοὶ γραμματεῖς νομαρχιῶν, ἐπιθεωρηταί νομαρχιῶν, γενικοὶ ἐπιθεωρηταί νομαρχιῶν. Ἀληθινὴ κοσμογονία εἰς τὴν διοίκησιν. Νέαι περιφερειακὰ ὑπηρεσίαι ἄγνωστοι μέχρι πρὸ τῆς. Νομάρχος, ἀγρονόμος, κτηνίατρος, γεωργικαὶ ὑπηρεσίαι, ὑπηρεσίαι ἐδικῶν ταμείων ὅν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Τὸ δίκτυον τῆς ὀργανώσεως τῆς διοικήσεως ἐφθασεν ἕως τὸ πλέον ἀποκεντρὸν χωρίον τῆς ἱστορικῆς Πίνδου. Ἀπέκτιψε τὴν κοινότητά του, τὸν διδάσκαλον, τὸν δασοκόμον, τὸν γεωπόνον,

(*) Σ. Παπαφράγκου. Πορίσματα ἐκ τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας. Ἐκδόσεις 2α σ. 185.

(**) Ἴδε ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος. Ν. Λιανόπουλου. Διοικητικὴ Νομοθεσία, Α' τόμος σ. 18.

τὸ ἀστυνομικὸν ὄργανον, τὸν εἰσπράκτορα, τὸν ταχυδρόμον. Ὡς καὶ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη ἔγινε περιοδεύουσα μὲ τὰ μονομελῆ δικαστήρια. Καὶ μὲ ὄλην αὐτὴν τὴν ιδεώδη ἀληθῶς ἀνάπτυξιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν εἰς... πολυτέλειαν προσωπικοῦ, θὰ ἐπερίμενε κανεὶς, ὅτι δὲν θὰ ἐπρόφθανε ὁ πολίτης νὰ αἰσθανθῇ τὴν τυχοῦσαν κοινωνικὴν ἀνάγκην καὶ ἡ προθυμία τοῦ κρατικοῦ λειτουργοῦ θὰ τὴν ἐθεράπευεν ἀμέσως. Καὶ ὅμως, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ πολίτου, ἡ πολυδαίδαλος αὐτὴ ἀνάπτυξις τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ὁ καταθρυμματισμὸς τῆς διοικήσεως, ἔφεραν τὸν πολίτην εἰς τὴν δύσκολον θέσιν νὰ μὴ ἦμπορεῖ νὰ εὕρῃ τὸν ἀριμόδιον μέσα εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτὴν τῶν ἀρμοδιοτήτων.

Δ'

Δὲν ὀφελοῦν αἱ αὐταπάται! Οὔτε μὲ τὴν νομοθεσίαν, οὔτε μὲ τὴν ὀργάνωσιν, οὔτε μὲ τὰ πρόσωπα, οὔτε μὲ κανένα ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ δὲν ἦμπορεῖ νὰ εὕρῃ τὸ πρόβλημα τὴν ὀριστικὴν του λύσιν, ἀν δὲν ἀποκτήσωμεν ἀνθρώπους. Ὁ δημόσιος ὑπάλληλος δὲν εἶναι ἀπλοῦς κοιμιστὴς τοῦ πτυχίου, εἶναι πρωτίστως «ἄνθρωπος». Καὶ εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει θὰ ἀποτυπώσῃ ἐπάνω εἰς κάθε ἐνέργειάν του τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητός του, διότι κάθε ἐνέργειά του εἶναι ἐκδηλώσις τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, εἶναι προέκτασις τῆς προσωπικότητός του. Ἀντιμετωπίζει τὰς ὑπὸ ἐπίπλοσιν βιωτικὰς σχέσεις ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῶν ἀτομικῶν του ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων. Ἡ καρτερία του ἢ ἡ ἀποθάρρυνσις του, ἡ αἰσιοδοξία του ἢ ἡ ἀπαισιοδοξία του, ἡ εὐψυχία του ἢ ἡ θειλία του, ἡ νευρικήτης του ἢ ἡ ἀταραξία του καὶ γενικῶς τὰ πάθη του, τὰ ἐλαττωμικὰ του,

ὁ ἐγωϊσμὸς του τὸν ὁποῖον ἐκτρέφει ἢ αἰγλή του ἀξιώματος, εἶναι δυνάμεις πού δὲν ἦμπορεῖ νὰ τὰς ὑπερνικήσῃ καὶ τὸν παρασύρουν καὶ ἐκεῖ ἀκόμη πού βλέπει καθαρὰ ὅτι ἡ ἐνέργειά του εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ ὄρθον, πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπιταγὴν τοῦ νόμου. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖον «ἄνθρωπος», τὸ ὁποῖον δὲν ἐπροσέξαμεν, εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ κρατικοῦ λειτουργοῦ. Ἐπάνω εἰς αὐτὸ στηρίζεται καὶ μία ἄλλη ἀλήθεια, ὅτι δὲν ἦμπορεῖ νὰ χωρισθῇ ἡ δημοσία θράσις τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του καὶ οἰκογενειακὴν του ζωὴν (1).

Εἶναι καταπληκτικὸν ὅτι καὶ ἐδῶ εἶχε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τὸ μηχανιστικὸν στοιχεῖον πού ἦτο τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν τελευταίων γενεῶν καὶ τὸ κύριον συστατικὸν κάθε προσπάθειάς. Ὅλα τὰ μέτρα πού ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω εἰς ἓνα ἔτεινον, εἰς τὴν τελευταίωσιν τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἄντι νὰ ἀπευθύνονται εἰς τὸ στοιχεῖον «ἄνθρωπος», καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἐμφυχώνουν καὶ ζωοποιῶν τὸν κρατικὸν ὀργανισμόν, ὠμίλου μόνον εἰς τὸ στοιχεῖον «ὄργανον» καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν μετέβαλλον τὸν ὀργανισμόν τῆς πολιτείας εἰς ἓνα μηχανισμόν καὶ μὲ τὴν μηχανιστικὴν αὐτὴν νοστροπίαν ἐμηχανοποιήθη καὶ ὁ ὑπάλληλος καὶ ἔγινε ἓνα ρομπότ, ἓνα ἐξάρτημα τῆς κρατικῆς μηχανῆς.

Καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς θὰ ἀξιοποιηθῇ τὸ στοιχεῖον ἄνθρωπος. Αὐτὸ εἶναι ἓνα θέμα πού θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ εἰς προσεχῆς ἄρθρον.

N. ΚΑΛΙΚΡΑΤΗΣ

(1) Σ. ε. ρ. Παπακώστα. Μεταξὺ τῶν δύο πόλεμων σ. 79.

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΩΣΑΪΚΗ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ

Ένα από τὰ μεγάλα ἐρωτήματα ποῦ ἔχει τεθῆ ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπασχολεῖ ἀνεκάθευ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι καὶ τὸ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου. Ὁ ἔναστρος οὐρανὸς καὶ περισσότερον ὁ ἐπίγειος κόσμος μὲ τὸν πλοῦτον τῆς ζωῆς του, μὲ τὴν νομοτέλειαν τὸν φαινομένου του, μὲ τὰ βλεπόμενα καὶ νοούμενα ἀναρίθμητα καὶ ποικίλα εἰς μορφὴν καὶ ζωὴν καὶ ἰδιώματα ὄντα του, ἐγέννησαν καὶ γεννοῦν πάντοτε μέσα εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ μεγάλου, τοῦ πρωτογόνου καὶ τοῦ πολιτισμένου τὸ ἐρώτημα: ἀπὸ ποῦ-αν αἰτίαν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἔγινε καὶ ἐμορφώθη ὁ κόσμος; Καὶ πρὸς λέσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προβλήματος ἐκοπίασε διὰ μέσου τὸν αἰῶνων ὁ ἀνθρώπος, παρετήρησε, ἠρεῦνήσε, ἐσκέφθη, ἐνέτεινε τὴν διάνοιαν καὶ περισσότερον τὴν φαντασίαν του, καὶ ἔδωκε ἄλλοτε μὲν ἐν ὀνόματι τῆς θεοσκευτικῆς του πίστεως, ἄλλοτε δὲ ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης πολυαοίθιμου ἀπαντήσεως, αἱ ὁποῖα ἂν δὲν περιέχουν ἐν ὅλῳ ἢ οὔτε καὶ ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν, μαρτυροῦν ὅμως τὴν ἔκτασιν τοῦ προβλήματος.

Ἐὰν ἐρευνήσῃ κανεὶς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τὸν λαῶν θὰ μείνῃ ἐκπληκτικὸς πρὸ τοῦ πλήθους τὸν συλλήφρων αὐτῶν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Οἱ Ἰθαγενεὶς τῆς Ἀφρικῆς, οἱ κάτοικοι τῆς Γουατεμάλας, οἱ Αὐστραλοὶ καὶ οἱ Ἑσκιμῶοι, οἱ Ἀζτέκοι καὶ οἱ Μάοροι, οἱ Κινέζοι καὶ οἱ Ἰάπωνες, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ

Αἰγύπτιοι, οἱ Φοῖνικες, οἱ Σουμέριοι, ὅλοι οἱ λαοί, ἐπενόησαν ὁ καθένας καὶ ἰδικήν του λύσιν τοῦ προβλήματος. Ἐδῶ ἕνας κόραξ πετῶ ἐπάνω εἰς τὰ νεφὰ καὶ δημιουργεῖ ξηρὰν, ἐκεῖ ὁ οὐρανὸς γεννᾷ ἕνα αὐγὸ, ἀπὸ τὰ θραύσμα-τα τοῦ ὁποῖου μορφώνεται ἡ πολυσύνθετος γῆ. Ἄλλοῦ ὁ Μανὸς ἐγκλιεῖται εἰς ἕνα ἀστραπηβόλον κέλμοσ, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὕστερα ἀπὸ 3.110.400.000.000 ἐτῶν αὐτογεννᾶται ὡς Βράμα διὰ τὰ δημιουργήσῃ τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὰς ἑπτὰ οὐρανόσ, περισχὰς κλπ. καὶ τὰ γίνῃ οὕτω πάντοτε ὅλων τὸν ὄντων.

Ἐἰς τὰς γεωμανικὰς μυθολογίας, τὰς ὁποῖας οἱ ἀστροὶ τοῦ ναζισμού ἠθέλησαν νὰ καταστήρουν, ἀντὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, θεοσκευίαν τοῦ κράτους των, γίνεται λόγος περὶ τεραστίων πάγων τοῦ Βορείου Πόλου ποῦ δύνουν αἰφνης ὑπαρξῆν εἰς τὸ χάος, ἐκ τοῦ ὁποῖου πάλιν κάποιος θεὸς κάμνει νὰ ἀναφανῆ μία ἀγγελία. Αὐτὴ δέ, λείχουσα τοὺς πάγους διὰ τὰ εἶδη τροφὴν, μορφώνει τὸν πικελτόν τοῦ γίγαντος Bur, πατὴρ τοῦ Βορ, πάππον τοῦ Odin κλπ. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, τὸ χάος γεννᾷ τὸ ἔρεβος καὶ τὴν νύκτα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ γεννῶνται κατόπιν ἡ Ἡμέρα καὶ ὁ Αἰθήρ. Ἡ Γῆ γεννᾷ τὸν οὐρανόν, τὸν πόντον, τὰ ὄρη καὶ ἕνα πλῆθος θεῶν, τιτάνας, κύκλωπας, ἑκατόχειρας καὶ γίγαντας. Παράδοξοι οὐρανοί, θνητογενεὶς ἥλιοι, ἀνθρωποπαθεὶς θεοὶ καὶ θεαί, καταπληκτικὰ ζῶα καὶ ἀκαταλόγηστοι δι-νύμεις, παρουσιάζονται εἰς τὰς ἀρχαί-ας μυθολογίας κατὰ ἕνα παιδαριωδῶς

ἀσυνίαρτητον και παραλόγον τρόπον, ως αίτιαι και διαμορφωταί του κόσμου.

Τό φρενηνικόν και γόνιμον ἑλληνικόν πνεῦμα ἐπεχείρησε πρῶτον νά δώσῃ κάποιαν ἐπιστημονικὴν ἐξηγησίαν εἰς τὸ κοσμολογικόν πρόβλημα. Εἶναι γνωστὸν π. χ. ὅτι ὁ Θαλῆς ἐθεώρησε τὸ ὕδωρ ὡς ἀρχὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθον τὰ πάντα. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐθεώρησε τὸ ἀπειρον ὡς τὸ ἀσχετικὸν στοιχεῖον ἐκ τοῦ ὁποίου και ἐξεχώθη τὸ θερμὸν και τὸ ψυχρὸν διὰ νά δώσουν αὐτὰ κατόπιν ὑπαρξιν εἰς τὸ ὕδρον. Ἐκ δὲ τοῦ ὕδρου προῆλθεν ἡ γῆ, ὁ ἀήρ και τὸ πῦρ. Κατὰ τὸν Ἀναξίμανην ὁ ἀήρ εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν ὄντων, διότι αὐτὸς ἄλλου μὲν ἀραιοῦται και μεταβάλλεται εἰς πῦρ, ἄλλου δὲ πυκνοῦται και γίνεται ἄνεμος, νέφος, ὕδωρ, γῆ, λίθος κλπ. Κατὰ τὸν Ἐπεδοκλή τὰ τέσσαρα στοιχεία, δηλαδή ἡ γῆ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ και τὸ πῦρ, συνηνωμένα κατ' ἀρχάς εἰς τὸν κεντροτερεῖν σφαιρὸν διεσπάρσθησαν ὡς ἐκ τοῦ εἰσχωρήσαντος νείκου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνθρονησθείσης ἀκολουθίως εἰς αὐτὰ φιλότιτος κινουῦνται και ἀνακινουῦνται πρὸς ἑνωσιν. Ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς τῆς τάσεως εἶναι ὁ πασημερισμὸς τοῦ νείκου και ἡ νέα ἐνότης τὸν ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε και ἰφίσταται ὁ σημερινὸς κόσμος.

Ὁ Λεύκιππος και ὁ Δημόκριτος ἐξέλαβον τὸ πλήρες και τὸ κενὸν ὡς τὰ κύρια συστατικὰ τοῦ παντός. Ἄπειρα, κατ' αὐτοὺς, σωματῖα, τὰ άτομα, ἀπρόσιτα εἰς τὴν αἴσθησιν, ἀποτελοῦν τὸ πλήρες και τὰ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου εἰδικοῦ βάρους τὸν κινουῦνται εἰς τὸ κενὸν μετὰ διαφόρους ταχύτητας, δημιουργοῦν δίνας, πυκνώσεις τῶν ὁμοειδῶν και συμπλέγματα ἐκ τῶν ὁποίων ἐμορφώθη ἡ γῆ και οἱ ἄλλοι κόσμοι. Καὶ ἄλλοι, ἄλλα περὶ τῆς κοσμογονίας και γεωγονίας ἐφιλοσόφησαν, μέχρις οἴτου ἡ ἐπιστήμη τῶν τελευταίων αἰώνων, και

κυρίως ἡ Ἀστρονομία, ἡ Γεωλογία και ἡ Παλαιοντολογία, προσεπάθησαν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς παρατηρήσεως, τοῦ πειράματος και τοῦ συλλογισμοῦ νά μᾶς δώσῃ μίαν λογικὴν και ἐπιστημονικῶς τεκμηριωμένην θεωρίαν περὶ τῆς προελπίσεως και τῆς μορφολογίσεως τοῦ κόσμου.

*

Ἄλλὰ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς διὰ μέσον τῶν αἰώνων κοσμογονικὰς παραδόσεις και ἐπιστημονικοφιλοσοφικὰς θεωρίας τῶν διαφόρων λαῶν ὑπάρχει και ἡ γραφικὴ κοσμογονία ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰς πρώτας σελίδας τῆς Π. Διαθήκης και γνωστὴ περισσότερο ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἐξαήμερος τοῦ Μωϋσέως». Καθὲνας πού θὰ μελετήσῃ αὐτήν και μάλιστα ἐν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἄλλων λαῶν δὲν θὰ δυνηθῆ παρὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν καθαρότητα, τὴν ἀσθηστικότητα, τὴν λογικὴν συνέστησιν και ἀκόμη τὴν μεγαλοπρέπειαν ὅσον και τὴν θέλγουσαν ἀπλότητα τῆς διηγήσεως αὐτῆς. Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὴν πιστεύῃ, δὲν δύναται παρὰ νά ἀνογνωσῇ τὴν θεμελιώδη ἀντίθεσιν ἀπὸ τὰς ἄλλας διηγήσεις, νά διαπιστώσῃ τὴν ἀπουσίαν φανταστικῶν ὑπερβολῶν, παραλόγων ἐπινοήσεων και παιδαριωδῶν μύθων, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζουν τὰς ἐκτὸς τῆς Π. Διαθήκης κοσμογονίας. Θὰ ἀντιληφθῆ ὁ ἀπροκατάληπτος μελετητῆς, ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του συγγραφεῖα μετ' ἀξιώσεως, ὁ ὁποῖος γράφων τὴν κοσμογονίαν του, δὲν εἶχε σκοπὸν νά παραθέσῃ θρύλους και σύμβολα, ἀλλὰ νά περιγράψῃ ἱστορικὰ γεγονότα πλασιασμένα εἰς χρονικά ἔτη, μετ' αἰσθητῶν διαδοχῶν και λογικὴν συνέχθειαν. Καὶ θὰ θέσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸ ἐρώτημα: Εἶναι λοιπὸν αὐτὰ ἱστορικὰ ἀλήθειαι ἢ μῦθος πρόκειται περὶ θειωμαστῶν ἀλλαγῶν και συμβόλων;

Μερικοί, προκατειλημμένοι κατά παντός ὅτι φέρει τὴν σφραγίδα τῆς θείας αὐθεντίας, ἀπορρίπτουν α priori καὶ ἀνεξελέγκτως τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς Ἐξαήμερου. Ἡ ἐν ὀνόματι τάχα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ὁρθοῦ λόγου, προσπαθοῦν καὶ νομίζουν ὅτι εὐρίσκουν σφάλματα, ἀντιφάσεις καὶ ἀσυμφωνίας εἰς τὴν Ἐξαήμερον, διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὸ προκλαστικὸν σμῆνον συμπέρασμα, ὅτι ἡ Ἐξαήμερος εἶναι ἀνθρώπινον καὶ ἀνάξιον προσοχῆς κατασκευάσιον. Πολλὰ μὲν ἐπι τῶν ἐνοστάσεων αὐτῶν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ γραφοῦν, ἀλλὰ δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ παρόντος, οὔτε τὰς κοσμογονικὰς μυθολογίας τῶν διαφόρων λαῶν καὶ τὰ σήμερον ἰσχύοντα συμπέρασμα τῆς ἐπιστήμης νὰ παραθέσῃ, οὔτε καὶ τὰ ὅσα ὁ Μωϋσῆς ἰστόρησε νὰ ἀναπτύξῃ, διὰ νὰ ἐκταθῇ κατόπιν εἰς συγκρίσεις, ἐπαληθεύσεις καὶ ἀντικρούσεις ἀντιγνωμόντων. Τοῦτο μόνον τονίζομεν. Ὅτι εἶναι τόσον ἐκδηλὸς καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ συμφωνία τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὰ θέσεις τῆς μωσαϊκῆς Ἐξαήμερου, εἰς τὰς κεντρικὰς τουλάχιστον γραμμὰς, ὥστε κεκηρυγμένοι ἄπιστοι, ὅπως ὁ Χαϊκὲλ καὶ γνωστοὶ ὀρθολογισταὶ ὅπως ὁ Dillman—διὰ νὰ ἀναφέρωμεν μόνον τοὺς δύο αὐτοὺς ἀντιπροσωπευτικoὺς τύπους—νὰ μένουσιν ἐκπληκτοὶ πρὸ τοῦ παραδόξου αὐτοῦ γεγονότος.

Ἐν ὀνόματι ἐπισημαίνω τὴν ἀπλήρη καὶ φυσικὴν διάθεσιν τῶν ἰδεῶν πρὸς ἐκτίθενται εἰς αὐτὴν (τὴν μωσαϊκὴν γεωγονίαν) καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν πλεονεκτικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σύγχρονον τῶν μυθολογικῶν κοσμογονιῶν τῶν περιωσσοτέρων ἀρχαίων λαῶν. Κατὰ τὴν Γένεσιν—ἐξαικολοθεῖ ὁ Χαϊκὲλ—ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεὸς μορφώνει κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν, ὅπως καὶ ὀργανικὰ τινα σῶματα. Ἐπειτα διαχωρίζει τὸ φῶς καὶ τὰ σκότη, τὰ ὕδατα καὶ τὴν

ξηραίν. Ἰδοὺ ἡ γῆ κατοικήσιμος διὰ τὰ ὀργανικὰ ὄντα. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὰ φυτόα, ἔπειτα τὰ ζῶα. Ὡς πρὸς τὰ ζῶα, δημιουργεῖ πρῶτον τοὺς κατοίκους τῶν ὑδάτων καὶ τοῦ ἀέρος καὶ βαρύτερον τοὺς κατοίκους τῆς ξηρᾶς. Καὶ ἐν τέλει ὁ Θεὸς δημιουργεῖ μεταξὺ τῶν ὀργανικῶν ὄντων, τὸν ἄνθρωπον. Τὸν ἔκαμε κατὰ τὴν ἰδιότην του εἰκόνα διὰ νὰ εἶναι ὁ κύριος τῆς γῆς. Εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτὴν τοῦ Μωϋσέως ὁ ὑπέροχος τοῦ μονισμοῦ Χαϊκὲλ βλέπει «τοὺς μεγάλους νόμους τῆς ὀργανικῆς ἐξελίξεως, τοὺς ὁποῖους ἐθεώρησεν ὁ Μωϋσῆς ὡς ἐκφράσεις ἐνεργείας ἐνός δημιουργοῦ...». Καὶ προσθέτει μὲ ἀνυπόκριτον ἐκτίμησιν: «Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ἀποτίσωμεν φόρον εὐλακροῦς καὶ δικαίου θαυμασμοῦ πρὸς τὴν μεγαλειώδη ἰδέαν τὴν ὁποῖαν ἐγκλείει ἡ κοσμογονία τοῦ Ἰουδαίου νομοθέτου»⁽¹⁾.

Ὁ δὲ Dillman εἰς τὸ ἔργον του Genesis (σελ. 7) γράφει ὅτι ἡ μωσαϊκὴ κοσμογονία «δὲν περιέχει οὔτε μίαν λέξιν, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ φανῇ ἀναξία τῆς σκέψεως τοῦ Θεοῦ. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ νὰ καταστῇ αἰσθητὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ἐπεχειρήθη νὰ ζωγραφηθῇ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας, τὸ ὁποῖον θὰ παραμείνῃ πάντοτε μυστήριον διὰ τὸν ἄνθρωπον, κατέστη ἀδύνατον νὰ χαραχθῇ πῖναξ μεγαλειωδέστερος καὶ ἀξιώτερος». Καὶ ἐπάγεται: «Αὐτὸ παρέχει ἐν ἰσχυρὸν δικαίωμα νὰ διαβλέπη κανεὶς εἰς τὴν μωσαϊκὴν διήγησιν μίαν ἀπόδειξιν τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ χαρακτῆρος τῆς διηγήσεως αὐτῆς».

Τὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον εἶτε ὡς ἰδικὴν του γνώμην, εἶτε ὡς πεποιθήσιν ἄλλων διατυπώνει ὁ Dillman, θὰ μᾶς

(1) Histoire de la création trad. Letourneaux p. 29.

φραγή βέβαια καταπληκτικόν, ὡς ὁμολογία ὀρθολογιστοῦ, ἀλλὰ παρ' ὅλον τοῦτο ὄχι ἀπροσδόκητον.

* *

Διὰ τὸν ἀντικειμενικὸν ἔρευνητήν, τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὴν Ἑξαήμερον δὲν εἶναι σειρὰ φιλοσοφικῶν συλλογισμῶν καὶ ἀφηρημένα συμπεράσματα, ἀλλὰ ἱστορικά γεγονότα, τὰ ὁποῖα δεκάδας αἰώνων βραδύτερον—δηλαδή σήμερον—κατόπιν πολλῶν ἔρευνῶν ἦλθε νὰ παρουσιάσῃ καὶ ὡς ἰδικὰ τῆς ἡ ἐπιστήμῃ. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτό; Ἀπὸ μόνῃ τὴν σοφίαν, τὴν εὐφρίαν, τὴν ἐξααιρετικὴν παιδείαν τοῦ συγγραφέως τῆς Γενέσεως; Ἀλλὰ μία διάνοια, ὁσονδήποτε ἰσχυρὰ καὶ ἂν θεωρηθῇ, ὡς ἡ τοῦ Μωσέως, δύναται μὲν νὰ φιλοσοφῇ καὶ διαλεκτικῶς νὰ προχωρῇ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἀδυνατεῖ ὁμως ἀπολύτως νὰ περιγράψῃ ἱστορικά γεγονότα ἄγνωστα φυσικῶς εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους τῆς. Ὁ Μωσῆς ἐμορφώθη μὲν κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς Γραφῆς εἰς πᾶσαν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην τῶν Αἰγυπτίων, δὲν ἐδιδάχθη ὁμως καὶ τὴν σύγχρονόν μας γεωλογίαν, διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον ὅτι τοιαύτη καὶ τόσον ἀνεπτυγμένη ἐπιστήμη, ἥτοι ἄγνωστος εἰς τὴν χώραν τῶν Φαραῶ. Αἱ κοσμογονικαὶ πεποιθήσεις τῶν ἐποχῶν ἐκείνων καὶ αἱ ὁποῖα ἔπρεπε κατὰ φυσικώτατον λόγον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ Μωσέως, δὲν διέφερον ἀπὸ τὰς μυθώδεις κοσμογονίας τῶν ἄλλων λαῶν. Ἀπὸ τὰ διασωθέντα μνημεῖα καὶ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις καὶ μάλιστα τῆς Σχολῆς Ἡλιουπόλεως φαίνεται ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον περὶ σκοτεινοῦ ὤκεανου καὶ χάους, περὶ τοῦ Ἀτοῦν ἢ περὶ ἄνθους λωτοῦ ἢ περὶ πρωτογόνου νήσου, γεννῶντων τὸν Ἥλιον, παρεδέχοντο τὸν Σοῦ, τὸν Φθά, τὸ Ταφνούτ, τὸν Ἄμῶν, τὸν Ρᾶ καὶ ὁμίλουν περὶ πλί-

θους συμπλεγμάτων θεῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους, κατὰ τὸν συνῆθη εἰς τὰς μυθολογίας τρόπον, ἀποδίδουν, συνδέουν ἢ καὶ ταυτίζουν τὴν ὕλικὴν δημιουργίαν.

Οὔτε πάλιν ἐσδοθήθῃ ἡ προσπάθεια μερικῶν νὰ παραστήσῃ τὸν Μωσέα ὡς ἐποφελήθῃν διὰ τὴν Ἑξαήμερόν του ἀπὸ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀκκαδιοσομηρίων, Χαλδαίων καὶ Ἀσσυρίων. Εὐτυχῶς ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας κατόπιν ἐπισταμένων ἀνασκαφῶν εἰς τὰς χώρας Τίγγητος καὶ Εὐφράτου ἀνευρέθησαν πολυάριθμα μνημεῖα σφραγισθῆναι γραφῆς μεταξὺ τῶν ὁποίων ἑκτὰ ἀκρωτηριασμένα πλακίδια μὲ 140 στίχους τοῦ Enûma Elis (ποίηματος τῆς δημιουργίας) καὶ ἄλλα ὁκτώ ἀκόμη κείμενα τῆς αὐτῆς γραφῆς μὲ ἀποσπάσματα κοσμογονικῶν παραδόσεων⁽²⁾. Ἀλλὰ χρειάζεται μεγάλως ἐπιφυλάξις καὶ παραπονοίας τοῦ νοήματος τῶν κειμένων αὐτῶν ὅσον καὶ τῆς Μωσαϊκῆς διηγήσεως διὰ τὰ παρασταθῆ κάποια προσέγγις καὶ συμφωνία μεταξὺ τῶν. Αἱ παραπονοίαι δὲ αὐταί, εἰς οὐδὲν πολλὰς ὑπολογίζουσαι τὴν ἐπιστημονικὴν εὐδύτητα καὶ σοβαρότητα, εἰσέρχονται οὐχὶ σπανίως εἰς τὰ ὅρια τοῦ γελοίου, ὅπως ἀποδεικνύει μὲ σχετικὰ ἀποσπασματα ὁ Α. Condamin⁽³⁾.

Αἱ κοσμογονικαὶ αὐταὶ παραδόσεις ὁμιλοῦν μεταξὺ τῶν ἄλλων περὶ πρωτογόνου ὕλικου χάους ἀποτελειομένου ἀπὸ τὸ ζεῦγος Apsou (τὸν ὠκεανόν) καὶ Tiamat (τὴν θάλασσαν). Ἐκ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων γεννῶνται οἱ θεοί, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται μεταγενέστεροι, δημιουργήματα καὶ ὄχι δημιουργοὶ τῆς

(2) Vigouroux, Dictionnaire de la Bible. Supplément, Tom. I col. 715. Paris 1928.

(3) Christus, Manuel d'histoire des religions par J. Huby, c. 749 κ. ἐφ. Paris 1934.

χαστικής ύλης. Ἄλλὰ τὸ χαστικὸν ζεῦ-
γος ἀποφασίζει νὰ ἐξουσιῶσῃ τοὺς θε-
οὺς αὐτοὺς, δι' ὃ καὶ ἡ τερατόμορφος
Τιαματ γεννᾷ ὄφεις καὶ δράκοντας καὶ
ἄλλα τέρατα, τὰ ὅποια καὶ παρατάσσει
κατὰ τῶν θεῶν... Εἰς ὅμως ἐκ τῶν θε-
ῶν, ὁ Μαρδοὺκ διχοτομεῖ τὴν Τιαματ
καὶ ἀπὸ τὸ ἥμισυ σώμα της κἀνει τὸν
οὐρανόν, σῶμα στερεὸν ὑπεράνω τῆς
γῆς. ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἐγκαθίστα τὸν
ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας.
Ἄλλὰ καὶ οἱ θεοὶ μάχονται μεταξύ των.
Ἔνας ἐκ τῶν ἡττημένων θεῶν σφαγιά-
ζεται καὶ ἀπὸ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἀναμυχθὲν
πρὸς τὴν ἕλην ἔκαμαν οἱ ἄλλοι θεοὶ τοὺς
ἀνθρώπους. Ἡ κατὰ τὸν Βηροσσόν:

(Τὸν Βῆλον)... κελεύσαι ἐνὶ τῶν
[θεῶν τὴν
κεφαλὴν ἀφελόντι ἑαυτοῦ τῷ ἄ-
[πορρίνεντι αἵματι
φρυῶσαι τὴν γῆν
καὶ διαπλάσαι ἀνθρώπους
καὶ θηρία τὰ δυνάμενα τὸν αἶρα
[φέρειν(*)].

Ἡ δὲ γῆ κατασκευάζεται ἀπὸ τὸν
Μαρδοὺκ ἐκ μίγματος καλαμῶν καὶ κό-
νους, ἢ κατὰ Euphates Elis ἐπὶ τῆς ὑπαρ-
χούσης ἤδη γῆς, ὁ ἴδιος θεὸς δημιουργεῖ
τὰ φυτὰ... Ἐννοεῖται αὐτὰ εἶναι ἀ-
νάμικτα πρὸς πλῆθος ἄλλο μῦθον, περὶ
διπτέρων καὶ τετραπτέρων ἀνθρώπων,
περὶ ἀνθρωπομορφων ταύρων καὶ ἰχθύ-
ων. περὶ τετραπομορφων κυνῶν κλπ.

Μὲ βάσιν αὐτὰς καὶ ὄλλας παρομοίας

(4) Εὐσεβίου Χρονικόν, Migne 19. 111
καὶ παρὰ Γ. Συγκέλλου. Χρονογραφία σ.
53. Ἐκδόσις Βόννης MDCCCXXIX.

παραδόσεις, αἱ ὅπῃαι ἐλάχιστα διαφέ-
ρουν ἐξ ἀπόψεως ἀνθέσεως καὶ ποιό-
τητος ἀπὸ τοὺς κοσμογονικοὺς μῦθους
ἄλλων λαῶν, ἐπεχείρησαν τὸ ἀτυχὲς τόλ-
μημα οἱ ἀσσυριολόγοι Delitzsch, Ten-
sen, Zimmern, Radan, Ph. Berger καὶ
ἄλλοι, νὰ παρουσιάσουν τὸν Μωϋσαῖα
καὶ γενικώτερον τὴν Π. Διαθήκην, ὡς
ἀντιλοῦσαν πολλὰς τῶν διδασκαλιῶν τῆς
ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντας ἀνατολικούς
λαούς.

Οὗτος δὲ ὄλαι αἱ μέχρι σήμερον προ-
πάθειαι νὰ παρασταθῇ ἡ μωσαϊκὴ κο-
σμογονία ἢ ὡς μῦθος ἢ ὡς ἀλήθεια μὲν
ἀλλὰ καρπὸς ἐφεύνης βάσει τῶν εἰς τὰς
ἱστορικὰς καὶ θετικὰς ἐπιστήμας κρα-
τουσῶν μεθόδων, ἐνανάγησαν. Καὶ πα-
ραμένουν αἱ κοσμογονικαὶ ἀλήθειαι τοῦ
Μωϋσαῖου διὰ μὲν τοὺς ὑλιστὰς καὶ ὁρ-
θολογιστὰς βαρὺ αἰνίγμα, διὰ δὲ τοὺς
πιστοὺς ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψις. Ἐπι-
γραμματικώτατα δὲ ὁ Auprère ἔθεσε τὸ
δίλημμα: εἴ ὁ Μωϋσῆς εἶχε μίαν κόσον
βαθεῖαν εἰς τὰς ἐπιστήμας παιδεύσων,
ὅσην παρέχει ὁ αἰὼν μας, ἢ ἦτο θεό-
πνευστος. Ἀπολειομένης ἐκ τῶν προ-
γμάτων τῆς πρώτης προτάσεως, κατ' ἀ-
νάγκην ἀληθεύει ἢ δευτέρα.

Ἐνῶ λοιπὸν σήμερον κανεὶς δὲν δύ-
ναι νὰ ἀμφισβητήσῃ σοβαρῶς τὴν σύμ-
πτωσιν—εἰς τὰς γενικὰς τοῦλάχιστον
γραμματῆς—τῆς γεωλογίας πρὸς τὴν
Ἐξαήμερον, ὑπάρχουν ἐν τούτοις με-
ρικὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια προβάλλει
κτυπητὴ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν διαφο-
ρά. Τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς δι-
αφορᾶς αὐτῆς πρέπει νὰ ἴδωμεν εἰς προ-
σεχῆς ἄρθρον.

Η ΣΕΙΡΑ ΜΟΥ....

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ἐξαιρετικά ἐπικίνδυνη τοποθεσία: Ἐνα μικρὸ ψηλωματάκι, μιὰ «ἐξορση τοῦ ἐβάφοις» ὅπως τὴ λέν οἱ στρατιωτικοί, καμμιά διακοσαριά μέτρα μπρὸς ἀπ' τὰ ἐχθρικά χαρακώματα στὸ Ἀλβανικὸ μέτωπο. Ἀνηφοράκι στρωτό, χωρὶς «φρύδι», σὰ νὰ κυμάτισε κεῖ δὴ τὸ κορμὶ τῆς γῆς ἀπ' τὴν ἀνάσα τῆς.

Ὁ τόπος ὅλος πέρα ὡς πέρα γυαλί—πουθενὰ κάτι πού νὰ σὲ κρύβῃ.—Κι' ὁμως μόνον ἀπὸ κεῖ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰδῇ τί γινόταν μέσα στὸ ἐχθρικό χαρακώμα...

Ἐδῶ, ὁ ὑπολοχαγὸς πού μᾶς μιλάγε σταμάτησε γιὰ λίγα. Καθισμένος κι' αὐτὸς χάμα, ὅπως ἐμεῖς, κάτι πήρε στὸ χέρι, ἴσως ἓνα πετραδάκι, καὶ τῶπαζε. Ἦστερα ἔφερε τὴν παλάμη στὸ πηγούνι κι' ἦ ματιά του λὲς καὶ ζήταγε νὰ τρυπήσῃ τὴ γῆς.

Ἦταν μιὰ γῆς μαυροπράσινη—τὸ σκοτάδι ζυμωνόταν ὀλοένα μέσα στὴ λάσπη τῆς. Καὶ καθὼς ἔπαφε ἡ φωνή, ἡ κρυερὴ χωματίλα μᾶς ἐτύλιξε τὸν καθένα σὲ ὑγρά σφώτιστα κελιά. Ἀλαργέφαμε ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο.

Ἄλλὰ ἡ φωνὴ ξαναρχίζει: Πρὶν ἀκόμη χαράξῃ, ἔπρεπε κάποιος νὰ σουρῆθ' ὡς τὸ ψηλωματάκι καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ ὅλη μέρα ἀκίνητος, περιμένοντας νάρθῃ πάλι τὸ σκοτάδι γιὰ νὰ γυρίσῃ.

Μιὰ ἰδέα θάταν νὰ κουβαλήσῃ ἴσαμε τὴ θέση του ὁ ἴδιος ὁ παρατηρητὴς ἓνα προκάλυμμα, ἓνα θάμνο λόγου χάρι ἢ ὅτι ἄλλοι. Ἄλλ' αὐτὸ θὰ μεγάλωνε τὸν κίνδυνον. Ὅτι νὰ ξεφύτρωνε μὲ μιὰς σ' ἐκείνη τὴν ἀλόεσια καὶ γυμνὴ ἔκταση, θὰ τραβοῦσε ἀμέσως τὴν προσοχὴ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰ πυρὰ του. Ὁ παρατηρητὴς λοιπὸν μόνον στὴν ἀκίνησιν του μπορούσε νὰ ὑπολογίσει. Μὰ ἐπειδὴ δὲν ἦταν καθόλου σίγουρος ὅτι θὰ γλύτωνε, ἔπρεπε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νὰ γράψῃ καὶ ν' ἀφήσῃ στὴν τσέπη του ἓνα σημείωμα γιὰ ὅσα θὰ ἐβλεπε στὸ ἐχθρικό χαρακώμα: Ἄν δὲν ἐγύριζε τὴν ἄλλη νύχτα, θὰ πήγαιναν ἄλλοι, νὰ βροῦνε καὶ νὰ πάρουν τὸ σημείωμα.

Σὲ τέτοιες περιστάσεις, ὅταν χρειάζεται κάποιος γιὰ ξεχωριστὰ ἐπικίνδυνη ὑπηρεσία, στὸ στρατὸ τὶς περισσότερες φορὲς ζητᾶνε νὰ πάῃ ὅποιος θέλει. Ἄλλὰ ἐμεῖς στὴ διμοιρία μας τάχαμε κανονίσει ἄλλοιῶς. Πρὶν ἔρθουμε στὸ Μέτωπο, εἴχαμε ζήσει ὅλοι μαζί γιὰ καιρὸ σὲ κάποια φυλάκια, πάνω σ' ἓνα θεώρατο ξερόβραχο πού κάτω τοῦ ἄφριζε ἀδιάκοπα ἀγρία θάλασσα. Παιδιά τῆς ἴδιας ἡλικίας ὅλοι, εἴχαμε γνωριστῇ κι' ἀγαπηθῆκαμε μεταξὺ μας σὰν ἀδελφία. Τὴν πρώτη φορὰ λοιπὸν πού μᾶς ἐρώτησαν ποῖος ἠθέλε νὰ πάῃ νὰ παλαίψῃ μονάχος του μὲ τὸ Χάρο, ὅλοι σηκώσαμε τὰ χέρια.

Εἶχα κάμει κι' ἐγὼ τὸ ἴδιο, ἄχι ἀπὸ φευτοφιλότιμο, ἀλλὰ γιατί ἐνοιῶθα πὼς κι' ἡ δική μου ζήση δὲν ἄξιζε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄλλων παιδιῶν. Δὲν μ' ἄρεσε ὁμως αὐτὸς ὁ τρόπος, νὰ ζητᾶῖ μόνος του καθένας τὸν μεγάλο κίνδυνον. Εἶχε κάποια προπέτεια αὐτό, ἀπαίριστῃ μὲ τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ὁ διμοιρίτης μας, ἀξωματικός μὲ φρόνηση καὶ μὲ καρδιά, μᾶς ἤξαιρε ὅλους καλὰ καὶ μᾶς ἀγαποῦσε. Εἶπα λοιπὸν πὼς θάταν καλύτερο νὰ ὀρίζῃ ἐκεῖνος κάθε φορὰ τὸν πιὸ κατάλληλον. Στὴν ἀρχὴ ἀρνήθηκε ν' ἀναλάβῃ αὐτὸ τὸ ρόλον, ἀργότερα ὁμως, βλέποντας πὼς κανένας δὲν ὑποχωροῦσε, ἀναγκάστηκε νὰ δεχθῇ.

Ἔτσι εἶχε τακτοποιηθῇ κι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Δὲν προκαλοῦσαμε πιά τὸ θάνατον, αἰτε χωριζόμεστε—ἄλλοι περισσότερο παλληκάρια κι' ἄλλοι λιγώτερο. Ὅλοι τὸ ἴδιο, εἴχαμε μέσα μας μιὰν ἡσυχία, δίχως φωνῆς ἀλλὰ σίγουρη καὶ σταθερὴ, ἀπόφαση νὰ σηκώσουμε ἀπάνω μας τ' ὅποιο χρέος.

Ξέροντας πὼς ὁ ὑπολοχαγὸς θὰ ὀριζε μονάχος του ὅποιον ἔκανε πιὸ κατάλληλον, δὲν ἐνοιῶθα καμμιά ταραχή—κι' ὡς περιμένα κάθε φορὰ πὼς θάταν ἡ σειρά μου. Ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα πού πήγα στὴν στρατιώτικη, εἶχα πῆ πὼς δὲν θὰ διάλεγα ἐγὼ τὸ ρόλον μου. Θάφηναι τὰ πράγματα νὰ τραδι-

ξουν τὸ δρόμο τους καὶ δὲν θ' ἀνακατευόμουν σὲ κάτι ποῦ μόνο ὁ Θεὸς ἔπρεπε νὰ τὸ ὀρίξη.

Ἔτσι χωρὶς σπουδαία συγκίνηση εἶδα τὸν ὑπολοχαγὸ νὰ γυρίζη ξαφνικά κατὰ τὸ μέρος μου—δὲν μ' εἶχε κυττάξει οὔτε μιά φορά ὡς ἐκείνη τῆ στιγμή—καὶ νὰ λήη πὼς ἐγὼ θάπρεπε νὰ ξεκινήσω γιὰ τὸ πρωτότυπο αὐτὸ παρατηρητήριο, αὔριο πρὶν χαράξη.

Τὰ καυμένα τὰ παιδιά μούδειξαν καὶ κείνο τὸ βράδυ τὴν ἀγάπη τους μὲ τρόπο συγκινητικό. Ἄλλος πήρε τὴ βάρδια μου, γιὰ νὰ κοιμηθῶ ἡσυχος, ἄλλος μοῦ ἴστωσε στὸ καλύτερο μέρος, μοῦ φέραν ὅ,τι εἶχαν φαγώσιμο καὶ μοῦ κράταγαν ὀλοένα συντροφιά. Ἔνας ἀνθυπολοχαγὸς πρωτοστατοῦσε. Γελοῦσαν ὄλοι, μιλάγαν ὀλοένα, λὲς καὶ φοβόντουσαν μὴ μείνουμε σιωπηλοί, καὶ μιά στιγμή ἔστω. Καὶ καταλάβαινα πὼς ὄλο αὐτὸ τὸ κέφι ἦταν ψεύτικο, τόκαναν γιὰ μένα.

Μὰ καλὰ βρὲ παιδιά, εἶπα χαμογελώντας, τόσο λίγο μὲ πιστεύετε;

—Γιατί; ξαφνιάστηκαν ὄλοι.

—Γιατί ξέρετε τίς ἰδέες μου πάνω σ' αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἐνὶ θὰ πήρατε στὰ σοβαρὰ ὅσα σὰς εἶπα. Ἄλλοιὼς δὲν θὰ μοῦ κάνατε τώρα τὴν... παρηγοριά.

Αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ τὰ ποῦμε πάλι ἕνα χεράκι. Κι' ὅταν ἀργότερα ὄλοι ἔφευγαν γιὰ νὰ μ' ἀφήσουν νὰ κοιμηθῶ, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς περῶντας δίπλα μου μούπε χαμηλόφωνα:

—Καυμένε Κώστα... Καλὰ, ἐσὺ δὲ χρειάζεσαι παρηγοριά. Ἀλλὰ μὰς ρώτησες κι' ἐμὰς;

Ἦτανε σκοτάδι, δὲν τὸν ἔβλεπα καθόλου. Κάτι ὀμως λαμπύριζε κεί δὰ μπροστά μου—οἱ κόρες τῶν ματιῶν του, μιά ψυχῆ.

Βρήκα τὸ χέρι του ποῦ ζητοῦσε τὸ δικό μου.

—Μὰ κι' ὁ θάνατος ἀκόμα γίνεται παρηγορὴ μέσα σὲ τόσην ἀγάπη...

Ὅταν μὲ ξύπνησε ὁ σκοπὸς, ἦτανε νύχτα. Ἡ ἐλπίδα τῆς αὐγῆς κοιμόταν ἀκόμα βαθεῖα.

Στὸ χαράκωμα, ἀπὸ κει ποῦ θάβγαινα, μὲ περιέμενε ὁ ὑπολοχαγός.

—Μιά ποῦ δὲν θὰ πάρης μαζί σου τουφέκι, κανονικὸ εἶναι νὰ σοῦ δώσω ἕνα περίστροφο. Πάρε αὐτό, ἂν τὸ θέλεις. Ἀλλὰ θὰ συχαίνομαι τὸν ἑαυτὸ μου ἂν σὲ κορόιδεω αὐτὴ τὴν ὥρα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι λοι-

πὸν πὼς σὲ τέτοιες περιστάσεις τὸ δίνουνε μόνο γιὰ νὰ παῖνουν οἱ ἄνδρες τὸ κουράγιο του. Δὲν πρόκειται νὰ σοῦ χρησιμῆσι τίποτα.

—Ἄς λείπη τότε τὸ φορτίο του, γέλασα.

—Γελάς, καυμένε Κώστα... ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ γελάσω. Συμπάθησέ με ποῦ τὰ κάνω θάλασσα ἀπόψε... Ἐπρεπε νὰ σοῦ δίνω θάρρος. Ἀλλὰ ποῦ; Τὸ χειρότερο εἶναι ποῦ ἐνὶ θὰ βρίσκεσαι σὲ τέτοιο κίνδυνο, δὲν θὰ μπορῶ νὰ πάρω τὴ διμοιρία καὶ νάρθω νὰ πεθάνουμε μαζί. Σὲ στέλνω τώρα δίχως τουφέκι, σὰν τὸ πρόβατο στὴ σφαγῆ.

—Τὸν προτιμῶ πάρα πολὺ αὐτὸ τὸ ρόλο, κύριε Λοχαγέ. Πραγματικὰ σὰς εὐχαριστῶ.

—Τόκαμα γιατί ἐσὺ εἶσαι ὁ πιὸ κατάλληλος. Ὅποιοι ἄλλο κι' ἂν ὄριζα, βάτανε φόβος νὰ χάσῃ τὸ μυαλό του. Ἄλλο πράγμα ἢ μάχη. Ἐκεῖ σὲ μεθαίει ἡ ὄρμη, ἡ φωτιά. Ἀλλὰ ἐδὼ εἶναι σὰ νὰ βάζεις τὸ κεφάλι στὸ στόμα τοῦ λιονταριοῦ καὶ νὰ περιμένεις ὄρες, μὲ τὸ φόβο πὼς ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή θὰ κλείσουν γύρω ἀπ' τὸ λαιμό σου οἱ μασσέλες του.

—Σὰς θυμίζω αὐτὰ ποῦ τόσες φορές τάχουμε πῆ. Οὔτε μιά τρίχα ἀπ' τὸ κεφάλι μου δὲν κινδυνεύει, ἂν δὲν εἶναι θελημα Θεοῦ.

Ἐδειξα καὶ κύτταξα κατὰ πάνω. Ἄνοιχτός πέρα γιὰ πέρα ὁ οὐρανός, ἀπειρη ἔκταση. Ἔνας ἀέρας ἀπλῆς καὶ λευτεριάς μπήκε ἀπ' τὰ μάτια μου καὶ πλημμύρισε σ' ὄλο μου τὸ κορμί. Ἡ σκέπη τοῦ Θεοῦ ἀγρυπνη καὶ παντοδύναμη. Τὴν παίρνω μαζί μου καθὼς ἀφίνω τώρα τὸ χαράκωμα.

Ἐδὼ καὶ τρεῖς ὄρες βρίσκομαι πεταμένος ἐδὼ πάνω, μπροστὰ στὸ ἐχθρικό χαράκωμα—μιά σκισιά σὰν κακὸ ξεδοντιάρικο στόμα. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, μόλις ἐχάραξε, ἔκαμα τίς παρατηρήσεις μου—ἀληθινὰ ἀξίζει τὸν κόπο ἢ ἐπιχείρηση—τίς ἔγραψα, ταχτοποίησα τὸ σημεῖωμα σὲ μιά κατάλληλη θέση κι' ἔτσι ἡσύχασα. Τώρα δὲν ἔχω παρὰ νὰ περιμένω νὰ νυχτώσῃ.

Σύννεφα κυλῶνε χαμηλά. Ἐρμηιά μυρίζει ὁ κρῦος ἀέρας. Θὰ μπορούσες νὰ ξεχάσῃς τὸν πόλεμο, νὰ φανταστῆς πὼς βρίσκεσαι εἰρηνικὰ ξαπλωμένος καὶ χαίρεσαι τὴν ἱερότητα τῆς μοναξιάς τῆς μεγάλης Φύσης. Ἀλλὰ οἱ φωνῆς τῶν πολυβόλων, ἐκεῖ δὰ μπροστὰ, δὲν σ' ἀφίνουν.

Κάθε τόσο κάποιος ἐκεῖ πέρα σηκώνεται, κάτι κάνει, περπατάει, μιλάει, γυρί-

ζει πίσω. Κάθε μιὰ ἀπ’ αὐτὲς τὶς κινήσεις μπορεῖ νὰ βάλῃ μπροστά κάποιο πολυβόλο. Τότε ἐκεῖ κάτω θ’ ἀρχίσῃ νὰ δουλεύῃ μιὰ μηχανή πού γαζώνει. Κι’ ἀμέσως ἐδῶ τριγύρω θὰ χορεύουν ἀπὸ θυμωμένους βιτσιπὲς τὰ χάρματα, θὰ πετάξῃ μικρὲς ἀστραπὲς ἢ σκληρὴ πέτρα.

Λοιπόν,... ἐγὼ γλεντάω ἐδῶ πέρα ἀπὸ τὸ πρῶ! Γλεντάω μὲ τὴν ἀπόλυτῃ ἡσυχία πού αἰσθάνομαι, ξαπλωμένος ἐδῶ δά, ἀκάλυπτος κάτω ἀπ’ τὴ μύτη τοῦ ἐχθροῦ, μπροστά στὸ θάνατο, σ’ ἓνα θάνατο πανίσχυρο, ὠπλισμένο μ’ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ φονικά ἐργαλεῖα.

Δὲν εἶναι ἀπὸ παλληκαριά, εἶναι πού ἐγὼ ξέρω. Ξέρω πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ μηχανὲς τοῦ θανάτου εἶναι ἀνίκανες νὰ μοῦ κάμουν τὸ παραμικρό, ἂν δὲν τοὺς δώσῃ τὸ δικαίωμα τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ.

‘Α, τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ! Βέβαια, κι’ ἔνας ἄλλος στὴ θέση μου μπορεῖ νὰ σκεπτόταν πὼς δὲν θὰ πάθαινε τίποτα ἂν δὲν ἦταν τυχερὸ του, ἂν δὲν ἦταν γρ α μ ε ν ο νὰ τὸ πάθῃ. Καὶ μπορεῖ ν᾿ ἀλεγε: «τὶ σχέδιο τοῦ Θεοῦ—τί τυχερο!» Ὅμως αὐτὰ τὰ δυὸ σὲ τίποτα δὲ μοιάζουν.

Τὸ «τυχερὸ» εἶναι κάτι πού σὲ κρῶνει. ‘Αν πᾶνε καλὰ τὰ πράματα, δὲν τὸ χαίρεσαι—πὼς νὰ χαρῆς γιὰ κάτι πού ἔγινε στὰ κουτουροῦ καὶ πού κινδυνεύει ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή ν’ ἀναποδογυριστῇ; ‘Αν πάλι πᾶνε ἄσχημα, θὰ νοιώσῃς τὴ δυστυχία σου ἀκόμη πιὸ μαύρη, καθὼς θὰ συλλογιζέσαι πὼς τὸ χτύπημα δὲν ἔχει αἰτία, λόγο, ἢ σκοπό. Δὲν μπορεῖ τότε νὰ τὸ χωρέσῃ ὁ νους σου, κι’ ἔτσι ταραξίει τὰ μέσα σου, τ’ ἀνακατεύει καὶ τὰ θεσηκῶναι ὁλόενα. Εἶναι πιὸ φοβερὸς ἓνας ἐχθρὸς πού δὲν ἔχει πρόσωπο, μορφή.

Αὐτὴ τὴ στιγμή, θὰ κοιτεύῃ μεσημέρι, ἄρχισε ἀπὸ πέρα τὸ πυροβολικὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ξοφικὰ, βιαστικά. Οἱ βολὲς πέφτουνε σκορπιστές, ἄλλες τριγύρω στὰ δικά μας χαρακτηρισμὰ κι’ ἄλλες πολὺ μακρύτερα, σὰ νὰ ψάχνουν. Οἱ περισσότερες σκῶναι πολὺ πίσω. Γιατὶ ἄρα γε; Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω. ‘Αλλ’ ἄς εἶναι, δὲν μοῦ χρειάζεται. Λοιπόν, τί λέγαμε; ‘Α, ναί! Γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ.

Πρῶτα-πρῶτα, σὺ εἶναι κάτι γνωστὸ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, γνωστὸ ἀπὸ τότε πού ἀρχισες νὰ τὸ παρακολουθῆς στὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς σου. Κι’ ἀκόμα εἶναι καὶ θερμὸ, ζωντανό. Πάλλεται ἀπὸ σκοπό, ἀπὸ σοφία. Κι’ ἄχ—κωχλάζει ἀπὸ τὴ φλόγα τῆς ἀγά-

πης γιὰ σένα!

Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχει βλάψῃ τὴ συνεισνόηση ἢ ἔννοια πού ἔδιναν συνηθῶς στὴν πίστη, παρασταίνοντας τὴν σὰν κάτι πού δὲν ἔχει ἀπόδειξη. ‘Ετσι ἔμενε στοὺς ἀπέξω ἀνεξήγητο τί φέρνει στὴν πίστη, κι’ οἱ Χριστιανοὶ παρουσιάζονταν σὰν ὀλέτελα ξένα κι’ ἀκατανόητα πλάσματα πού δὲν ἔχουν ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν φύση καὶ τὴν λογικὴ ἀπόδειξη τους.

Ὅμως δὲν εἶναι καθόλου ἔτσι. ‘Η πραγματικὴ πίστη θεμελιώνεται σ’ ἀποδείξεις ἀτράνταχτες. Τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, λόγου χάρι, τὸ σχέδιό Του γιὰ τὸν καθένα, τὴν προσπάθεια τῆς ἀγάπης Του νὰ μᾶς ἀνεβάσῃ σὲ προσωπικότητες μὲ γνώση καὶ βίωση τῆς ‘Αλήθειας, μπορεῖ καθένας νὰ τὰ παρακολουθῆσῃ στὸν ἑαυτὸ του καὶ νὰ μαζέψῃ, σωρὸ, τίς ἀποδείξεις. Καὶ θὰ μᾶς πῇ πὼς δὲν βρίσκει ἀπόδειξη, μόνο ὅποιος γιὰ νὰ τὴν πιστέψῃ ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ τὴν ἰδῇ νὰ κἀνν περιπάτο στὸ δρόμο!

Πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια, ἴσαμε τώρα, παρακολούθησα τὴ θεικὴ ἀγάπη νὰ μοῦ βᾶξῃ τὸ καθημερινὸ μου μάθημα, ὅπως ἓνας καλὸς δάσκαλος στὸ σκολιάρπουλο. ‘Εχω καταλάβῃ ἀπόλυτα πὼς οἱ δυσκολίες, οἱ κίνδυνοι κι’ οἱ κάθε λογῆς περιπέτειες πού τύχαινε στὴ ζωῇ μου μήκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ μὲ μάθουν νὰ τίς ξεπερνῶ μὲ τὴν ἀρετὴ. ‘Εχω θαυμάσει ἀμέτρητες φορὲς τὴ σοφίαν τους τοποθέτησῃ, κάποια ἐξοχή, ὑπερκόσμια, μαεστρία στὴ διαχείρισή τους. Μὰ πιὸ πολὺ ἔχω συγκινηθῇ, ἔχω ἀναγαλλιάσει, ἔχω ἐνθουσιαστῇ ἀπὸ τὴν ὑπομονητικὴ, τὴ μακρόθυμη, τὴν πέρα ἀπὸ κάθε του ἀγάπῃ πού μαρτύραγαν. Μέσα τους ἡ ἀγάπη ἦταν ὅπως τὸ αἶμα στὴ ζωντανὴ σάρκα.

Πὼς ὕστερ’ ἀπ’ αὐτὰ νὰ φοβηθῆς; ‘Ακούς ἀπ’ ὀλοτρόγυρα τίς ἄγριες σκουιζὲς τοῦ κινδύνου καὶ καθὼς βλέπεις ν’ ἀνεβάινῃ ἀπὸ μέσα σου ἡ εἰρήνη, γλεντᾷ τὴ χάρὰ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῆς λυτρωμένης ἀπὸ τόσες καὶ τόσες μάταιες τρομάρες.

‘Απὸ ὦρα πιὰ δὲν ξεχώριζα τίποτα ἀπὸ ἐχθρικό χαρακῶμα. ‘Εμενα στὴ θέση μου μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ σκοτεινιάσῃ καλὰ καὶ νὰ μορῶσα νὰ κινηθῶ. Μὲ τὴ συλλογὴ δὲν κατάλαβα τὴν ὦρα, οὔτε τὴν ἀνησυχία πού σὲ κυριεύει στὸ τέλος κάθε περιπέτειας. ‘Ετσι μ’ ὄλη μου τὴν ἡσυχία εὐχάριστησα τὸν Θεό, ξαπλωμένος ἀκόμα ἐκεῖ δά χαίρω, γιὰ τὸ θαῦμα ποῦκαμε νὰ μὲ γλυτώσῃ—κάθε στιγμή κι’ ἀπὸ ‘να θαῦμα—κι’ ὕστε-

ρα άρχισα σιγά-σιγά νά σούρικμαι πρὸς τὰ πίσω.

Εἶναι μιὰ δουλειὰ πού θέλει ἀφάνταστη ὑπομονή. Νευριάζεις καὶ ζητᾷς νὰ κινηθῆς γρήγορα. Κι' ὁμως ἕνας ἐλάχιστος θόρυθος μιᾶς στιγμῆς μπορεῖ νὰ καταστρέψῃ κάτι πού χιλιάδες στιγμὲς μάτωσαν γιὰ νὰ τὸ σταλώσουν. Ἄλλ' αὐτὰ πού συλλογιόμουν ἦτανε σὰν φάρμακο γιὰ τὴ νευρικότητα τῆς σάρκας:

—Λοιπόν, πού λές, ἡ πίστη δὲν σημαίνει βεβαιότητα πὼς θὰ γλυτώσης τὸν ὀποιο κίνδυνο καὶ θὰ ζήσης, ἀλλὰ σιγουριά πὼς ὅτι γίνῃ θάνατι σέ καλὸ, δοσμένο ἀπὸ πατρικὸ χέρι. Νά, τώρα δά μπορεῖ μέ μιᾶς νὰ μέ λούσῃ ἡ σκοτεινὴ ἀστραψιὰ τοῦ θανάτου. Ἄλλὰ ὄχι τῆς δυστυχίας.

Μοῦρχειται στὸ νοῦ πόσο ἀκατανόητη θά-ναι γιὰ τὸν διπλανό μου τούτη ἐδῶ ἡ κουδέντα. Μά μπορεῖ νὰ μὴν ἔχῃ ἄδικο. Ἴσως νὰ φταίμε ἐμεῖς πού δὲν τοῦ δώσαμε νὰ καταλάβῃ. Μερικοὶ νομίζουν πὼς οἱ Χριστιανοὶ παθαίνουνε μιὰν ἀλλαγὴ στὴ διανοητικὴ τους κατάσταση, πὼς ἡ πίστη τοὺς τυφλώνει ἢ τοῦλάχιστο τοὺς μεθάει. Ἔνα εἶδος τρέλλας ὁ «μυστικισμός», ὁ «φανατισμός», ἢ ὅπως ἀλλοιῶς θὰ τὸ εἰποῦν.

Λοιπόν, πόσο ἀστείες κουδέντες εἶναι δὲ αὐτὰ! Τώρα δά, πού ἀντικρίζω ἀκόμη τὸ θάνατο δίχως καμμιάν ἀγωνία, τάχω τετρακόσια ὅπως κι' ἐσεῖς. Δὲν ἔχω μπροστά μου καμμιά ψευδαῖσθηση. Δὲν φεύγει μάλιστα οὔτε στιγμὴ ἀπὸ τὸ νοῦ μου τὸ δοκρυσμένο πρόσωπο μιᾶς νέας γυναίκας καθὼς τὴν τριγυρίζουν μέ τὰ γελαστά μου-τρᾶκια τους τρία παιδάκια. Κι' ὁλοένα ἀκούω στ' αὐτιά μου τὴν τελευταία κουδέντα τῆς δευτέρης κορούλας μου, τὴ βραδυὰ πού πῆγα νὰ τοὺς ἀποχαιρετήσω: «Μπαμπάκο, τὰ κοριτσάκια—τοὺς μπαμπάδες τους γιατί τοὺς παίρνουν στρατιῶτες;...»

Κι' ὕστερα λένε μερικοὶ πὼς οἱ Χριστιανοὶ, ἂν δὲν καταλαβαίνουν τόσο δυνατὰ τὴν πίκρα τοῦ θανάτου, εἶναι γιατί ἡ πίστη τοὺς βγάζει ἔξω ἀπ' τὴ ζωὴ, πρὶν ἀκόμη πεθάνουν! Μπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ὁ Χριστιανὸς βάζει κάτω ἀπ' τὸ μαχαίρι τοῦ θανάτου μιὰ σάρκα ἀκόμα πιὸ τρυφερὴ καὶ πιὸ θερμὴ. Ἄλλος εἶναι ὁ λόγος πού μποροῦν νὰ ξεπερνᾶνε τὴν κρούδα τους:

Εἶναι φοβερὸ νὰ φεύγῃς δίχως ἐλπίδα γυρισμοῦ, ὅταν δὲν ἔχῃς ἀκόμα προλάβει νὰ κάμῃς τίποτα, σχετικὰ μέ κάποιο προορισμὸ πού ἡ εὐθύνη του σὲ βαρβαίνει, ὅσο πιὸ πεισματικὰ τὸν ἀρνεῖσαι. Αὐτὴ εἶναι ἡ

πιὸ βαθεῖα πίκρα. Φεύγεις πεινασμένος, φεύγεις καὶ τὰ μάτια σου εἶναι ὁλοένα γυρισμένα πρὸς τὰ πίσω, ἡ ψυχὴ σου κολλημένη στὸν τόπο πού ἀφίνει χωρίς ἐλπίδα νὰ ξαναπατήσῃ ποτὲ τὸ πόδι σου ἐκεῖ. Πάει. Κάτι σπουδαῖο, πολὺ σπουδαῖο εἶχε νὰ κάμῃς, ὁμως ἀφηρησ ἀσκεφτα τὸν καιρὸ νὰ περάσῃ. Αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο μαρτζί.

Ἐνῶ, ἂν ἐπρόλαβες, πόσο χορτασμένη καὶ ἡρεμὴ νοιώθεις μέσα σου τὴν ψυχὴ. Ἔχει χαθῆ τότε γιὰ σένα τὸ κεντρί τοῦ θανάτου.

Νά, γι' αὐτὸ γυρίζω τώρα ἔτσι γαλην-μένος στὸ χαράκωμα.

ΠΕΤΡΟΣ ΚΛΩΝΑΡΗΣ

ΑΝΟΔΟΣ

Πῆρ' ἀπ' τὸ Γολγοθᾶ
ὄγκας ἤλιος:
χρυσὸ τὸ λάμπος.

Χωρὶς φραγμοὺς:
παραπατάματα ὀριζόντων·
τῆς ζωῆς
ἀπέκρυντος ἀπλώνεται ὁ κάμπος.

—Μπορεῖ νὰ πᾶσαι στὴν πορεία σου,
μπορεῖ
στὴν πτώση
νὰ πληγώσεις τὸ κορμί σου.
Πόνος
δριμύ
μπορεῖ νὰ νοιώσεις
καὶ νὰ ματωθεῖς:
Ὅμως ἐὰν θὰ σηκωθείς
καὶ θὰ γερᾷ
ὑπερᾶ
θ' ἀπλώσεις.

Ὡ τῆς ἀνοδοῦ πρὸς τὸ φῶς ἡ ὄρα
γαλήνη
θὰ γεμίσει
τὴν καρδιά σου,
καὶ μύρια τῆς Ἀγάπης δῶρα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Ένα ενδιαφέρον μήνυμα του Γερμανού διανοουμένου Reinhold Schneider προωρισμένο για τη γερμανική νεολαία, δημοσιεύεται στις στήλες της γαλλικής έπιθεώρησης Cahiers du Mouvement Nouveau. Ο Schneider είναι ένας από τους καλύτερους σύγχρονους γερμανούς συγγραφείς και ένας από τους ανθρώπους εκείνους που στην περίοδο της κυριαρχίας του ναζισμού μπόρεσαν χάρις στο χριστιανικό πνεύμα που τους ενέπνευε, να χαρίζουν μερικές ακτίνες φωτός. Μετά άβρα, τις νοβέλλες του, τα σονέτα του, ένισχυε, παρηγορούσε, έδειχνε το δρόμο σε όσους ήθελαν την αλήθεια.

Απειθονόμενος σήμερα στη νεολαία ο Schneider την καλεί να δη με σωστό βλέμμα την τραγική πραγματικότητα που είναι ύποχρεωμένη σήμερα να αντιμετωπίσει. Να κατανοήσει, ότι αυτή ακριβώς η φαινομενικά άπελτιστική κατάσταση, μπορεί να γίνει γιαλόκληρο το γερμανικό λαό, μια μεγάλη ιστορική πράξη, αν βελήση να την δεχθή θαρρετά με ανδρισμό, όμολογώντας χωρίς περιστροφές και έπιφυλάξεις τα σφάλματα του παρελθόντος, και αν άποδυθή, με προύπόθεση την αναγνώριση αυτή, σε άγώνες για την άπόκτηση πνευματικών αξιών.

Και ό άγώνες για την κατάκτηση πνευματικών αξιών δέν μπορεί να είναι άλλος από τη στροφή προς την χριστιανική αλήθεια. «Η πνευματικές φόρμες που είχαν για δεμέλιο τους τη Βαιμάρη και την Καϊνξβέργη έκλονίστηκαν για πάντα». Δέν μείνει παρά η όμολογία της έλευθερίας που βρίσκεται μονάχα στο Χριστό. Βέβαια μια τέτοια προσπάθεια θα περάση από στιγμές άγονίας και θα άπαιτήση άφάνταστο ήρωισμό. Μα η πραγματικότητα, γράφει ο Schneider δέν μπορεί να άφιση καμμία άμφιβολία, ότι πρόκειται για τη μοναδική διέξοδο από το σημερινό χάος.

*

Ο γαλλικός τύπος άσχολεύεται κατά

τους τελευταίους μήνας με τη φυσιογνωμία ενός μάρτυρος Χριστιανού διανοουμένου, του μεγάλου Γάλλου ποιητή Max Jacob που πέθανε το 1944 στο στρατόπεδο του Drancy άφου συνελήφθη από την Γκεσταπό. Σε πολλές έφημερίδες και περιοδικά δημοσιεύονται ποιήματα, από τα έργα του Jacob καθώς και ανέκδοτες έπιστολές του, που μέσα τους διαγράφονται η χιουμοριστική διάθεση άπέναντι στον έαυτά μας, άνακατεμμένη με τη πραγματική άγωνία και τη σκέψη του θανάτου. Μα πιδ πολύ άκόμα μέσα στους τόσους δυνατούς στίχους βλέπει κανείς να καθρεφτίζεται η ζωή της ψυχής του ποιητή, που ό ίδιος την παρομοιάζει με τη ζωή του άσώτου, άφου γυρίζει στον πατέρα. Άπό το 1909 η ζωή του Max Jacob ήταν το «πέρασμα του τούνελ που τον χώριζε άπ' τον ούρανο» μια ζωή, όλοένα και μεγαλύτερης γλυκύτητας, όλοένα και πιδ άγιος. Άπό την ποίηση περνάει στην προσευχή, και από την άγωνία στη γαλήνη. Κι αυτή η νίκη του διαγράφεται τόσο καθαρά στην περιγραφή του γιατρού που τον περιποιήθηκε τις τελευταίες του στιγμές.

Θά ήταν εύτύχημα να μπορούσαν οι συγκλονιστικοί στίχοι του Max Jacob να δοθούν στον Έλληικό λαό, που οι διανοούμενοι του κατορθωσαν να στερήσουν από κάθε ζωντανή ποίηση.

*

«Τό δράμα του άθέου ούμανισμού», είναι ό τίτλος ενός καινούριου βιβλίου του Γάλλου Henri de Lubac που σχολιάζεται στην γαλλική έφημερίδα Arts. Το βιβλίο αυτό, καθώς παρατηρεί ό σχολιαστής άρθρογράφος, είναι από εκείνα που, ξεπνώνοντας την πνευματική άνησυχία του άναγνώστη, τον σπρώχνουν άνίκητα στον δρόμο, που ό συγγραφέας τους άνοίγει.

Όλόκληρη η τραγωδία της σημερινής έποχής αναλύεται με έξαιρετική διαύγεια πνεύματος και η προσπάθεια του συγγραφέως είναι να εισδήση στα βαθύτατα αίτια που την προκάλεσαν, για να διατυπώσει έτσι τη θέση του, που είναι περίπου η

ακόλουθη: Πάει πάνω κάτω ένας αιώνας τώρα, που η Ευρώπη, χωρίς τόν πνευματικό προσανατολισμό μιάς πολύ σημαντικής μερίδας των διανοουμένων της, παρασύρθηκε, όχι απλώς σε μιὰ άρνηση, σε έναν «κρίκο» άθεϊσμό, μὰ σε μιὰ μαχητική θέση έχθρική πρὸς τὸ Θεό. Ὀλόκληρη ἡ ζωὴ ὀργανώθηκε καὶ ὅλες οἱ προσπάθειες στράφηκαν γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς ἀνθρωπότητας χωρ-σμένης ἢ καλύτερα ἐπαναστατημένης ἐναντίον τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ εξαφανίζονταν καὶ τὰ τελευταία ἴχνη τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Καὶ βέβαια, αὐτὸ δὲν ἔδωλε ἀσφαλῶς τὸν... Θεό, παρὰ μονάχα τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔβαλαν στὸ μυαλὸ τους ἕνα τέτοιο σχέδιο. Ὁ Νίτσε καὶ ὁ Auguste Comte προβάλλονται, ἀν καὶ χωρίζονται ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον ἀπὸ βασικὲς διαφορῆς, σὰν οἱ χαρακτηριστικοὶ εκπρόσωποι, καὶ πρωτοπόροι τῆς τρελλῆς αὐτῆς ἰδέας, ἐνὼ ὁ Ντοστογιέφσκι μᾶς δείχνει ὅτι, παρ' ὅλο τὸν κατακλυσμὸ τῶν καταστρεπτικῶν ἐμπνεύσεων, τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα δὲν ἔπαψε νὰ σαγηνεύῃ τὶς μεγαλύτερες διάνοιες.

*

Πολλοὺς φόβους ἔχει ὁ σημερινὸς διανοούμενος στὸν κόσμον ποὺ ζῆ καὶ γι' αὐτὸ συχνὰ σήμερα ἀκούει πολλὲς διαμαρτυρίες γιὰ τὸ ἀδέξιο, ὅπου ἔχει φθάσει. Μιὰ τέτοια διαμαρτυρία εἶναι τὸ καινούργιο βιβλίο τοῦ Ἄγγλου γιαιτροῦ Clark Kennedy «The Art of Medicine in Relation to the Progress of Thought».

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ ἱατρικὴ ἔχει κάμει μεγάλας προόδους τὰ τελευταία χρόνια καὶ παίρνει τὴ θέση της σὰν μιὰ ἐπιστῆμη μὲ σπουδαία ἀποστολὴ ἀνάμεσα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν τεχνικὴ προαγωγή τῆς ἱατρικῆς λείπει κατὶ βασικό, κατὶ ποὺ θὰ ἔκανε τὸν ἀνθρώπον νὰ ἀποβλέπη μὲ ἐμπιστοσύνη σ' αὐτήν. Καὶ αὐτὴ τὴν ἔλλειψη φοβάται καὶ γι' αὐτὴν διαμαρτυρεται ὁ Clark-Kennedy. Λείπει τὸ πνεῦμα ποὺ θὰ ἐδυνάμωνε τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστῆμης καὶ θὰ ἔβριε τὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας. Νὰ γιατί φοβάται ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ἐκεῖ ποὺ θάπρεπε νὰ χαίρει.

Ὁ εἰδικὸς ἐπιστῆμων, ἐπηρεασμένος τὶς περισσότερες φορὲς ἀπὸ τὶς ἀρνητικὲς θεωρίες γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, τὴν ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς κλπ., δὲν μπορεῖ νὰ ἐρῆ σὲ ἐσπῆ μὲ τὴν ἀνθρώπιναν προσωπικότη-

τα, τὶς ἀνθρώπινες ἐλπίδες, τοὺς φόβους, τὶς ἀποτυχίες καὶ τὶς ἐπιθυμίες. Ἔτσι ἡ ἐπίσημη ἱατρικὴ καταντᾷ νὰ μὴν ξεύρη τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολὺ φυσικὰ δὲν εἶναι σέ βίση νὰ δώσῃ τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια στοὺς θεράποντες τῆς γιὰ νὰ νιώσουν καὶ νὰ θεραπεύσουν τὸν ἀνθρώπον. Καὶ συνεχίζοντας ὁ Kennedy παραπονεῖται ὅτι ἡ γενικότερη μόρφωση δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἱατρικὴ καὶ εἶναι τραγωδία, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ὅτι ἡ ἱατρικὴ μόρφωση σέρνεται πίσω ἀπὸ ἕναν ἀκατανόητο ὕλισμό, χρωικωπημένο πᾶ στὴν ἐποχὴ μας.

Τὸ β βλίο τοῦ Clark-Kennedy κάνει μιὰ σπουδαία καὶ χρῆσιμη ὁμολογία, ἀλλὰ θὰ χρειασθῆ νὰ ἀνοίξῃ ἄκριη περισσότερο ὁ δρόμος γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ μεγάλα προβλήματα.

*

Κάτω ἀπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ παγκόσμια ἀναστάτωση» ἢ γαλλικὴ ἐφημερίδα Dimanche δημοσιεύει μεταφρασθὴ ἀπὸ μερικὲς διαλεχτῆς σελίδες τοῦ Ortega Y Gasset, στίς ὁποῖες ἀνατίθεται μιὰ χαρακτηριστικὴ πλευρὰ τῆς κρίσεως ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος. «Ἡ ἐπιστῆμη βροίκεται σὲ κίνδυνον» διακηρύσσει ὁ Gasset. «Ἀρκεσάν μόλις εἰκοσι χρόνια, διάστημα καταπληκτικὰ μικρὸ γιὰ ἐξελιξίσεις ποὺ γίνονται στὸ πνευματικὸ πεδίο, γιὰ νὰ ἀνατρέψουν ὁλόκληρον τὸ συγκρότημα πεποιθήσεων ποὺ κυβερνοῦσε τὴν ἀνθρώπινη σκέψη ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνες καὶ μέχρι τὸ 1910 περίπου. Γεματὴ ἀπὸ ἀμετρη, χωρὶς πέδη αἰσιοδοξία ὑπῆρξε ἡ ἀνθρώπινη σκέψη κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆ. Ἡ πίστη σὲ ὁλοκτὸ πᾶ ἔχει τὴ μεγαλὴ δίνωμην νὰ οἶχη φῶς καὶ στὰ μεγαλύτερα μυστήρια τῆς δημιουργίας ἦταν τότε ἀπόλυτη. Γίνονταν δεκτὴ ἀπ' ὅλους ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἐστὶ διαφθωμένος, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ διάφθοση τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως καὶ μάλιστα στὴν καθαρότερη τῆς μορφῆς, τὴ μθηματικὴ σκέψη» ὅπως ἐπίσης ὑπῆρχε ἡ βεβαίωσις ὅτι τὸ μυστήριον ποὺ μᾶς περιβάλλει μπορεῖ νὰ διερευνηθῆ πέρα γιὰ πέρα, μὲ μόνο μιὰ σειρά συλλογισμῶν σφιγτοδεμένων μεταξὺ τους, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι δεμένοι ἀναμεταξὺ τους οἱ συλλογισμοὶ στὴ γεωμετρία. Κι' ὅλα αὐτὰ ἔφεραν κατὰ λογικὴ συνέπεια μιὰ τυφλὴ πίστη στὴν ἐπιστῆμη.

Ἡ πίστη ὅμως αὐτὴ ἔχει σήμερα περάσει ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς ζωντανῆς, στὸ στάδιο τῆς νεκρῆς πίστεως. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ ἐπιστήμων δὲν μπορεῖ πιά νὰ αισθάνεται τὸν ἑαυτό του, ὅπως ἄλλοτε, περιβαλλόμενο ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη καὶ τὸ θαυμάσιό τῆς κοινωνίας καὶ ἐξασφαλισμένο στὸ βάθος τοῦ ἔργαστηρίου του. Στὴ διακρήρυξη τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπιστήμης, σὰν ἑπίσης ἀνθρώπινης ἀξίας, τὸ κοινωνικό σύνολο ἀντιδρᾷ πολὺ διαφορετικὰ ἀπ' ὅ, τι ἀντιδρούσε ἄλλοτε κι' αὐτὸ συμβαίνει ἀκριβῶς στὰ κράτη ἐκεῖνα, πού ἀποτελοῦσαν τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν ἐπιστημονικὴ πρωτοπορεία τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ πρῶμα γίνεται ἀληθινὰ περιέργο, ἂν σκεφθῆ κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ κατάσταση δημιουργήθηκε ἀκριβῶς σὲ μιὰν ἐπαχθ, ὅπου ἡ ἐπιστὴμὴ ἐπραγματοποίησε ἐκεῖνο, πού καὶ ἡ ἀνεύθυνη ἀκόμα φαντασία δὲν κατόρθωσε νὰ ὀνειρευθῆ.

Ἡ ἐξήγησις ὅμως δὲν εἶναι καὶ τόσο δύσκολη μᾶς λέει ὁ Gasset. Ἄπλούστατο, ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος κατόλαβε ὅτι «ἡ φύσις δὲν εἶναι παρὰ ἡ μιὰ διάστασις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ οἱ ὀθιαμβοὶ ἀπέναντί της, δὲν ἀποκλείει καθόλου μιὰν ἥτις σχετικὴ μὲ τὸ σύνολο τῆς ὑπάρξεώς μας». Δὲν χρεωκόπησε ἡ ἐπιστήμη. Ἐκεῖνο πού χρεωκόπησε εἶναι ἡ φουσκωμένη ἱστορία, οἱ μεταρριστικὲς πτήσεις, οἱ ἐξαιρητικὲς ἀξιώσεις, σι' ὄνομα τῆς ἐπιστήμης. Ζητήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἀπὸ τὴ φύσιν της μπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ. Κι' ὅταν μὲ τὴν πρώτη δόνησι τοῦ οικοδομήματος τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ἐπικαλεστήκαμε, ἡ ἀδυναμία της νὰ μᾶς βοηθήσῃ προκάλεσε βαθειὰν ἀπογοήτευσιν, τόσο πειρὸ βαθειὰ, ὅσο πειρὸ παράλογον ἦσαν οἱ ἐλπίδες πού εἶχαν δημιουργηθῆ ἀπὸ τὴς ἀπίθανες κατακτήσεις της. Ἔτσι ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος εἶδε νὰ ξεφεύγῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του τὸ μόνον βᾶθρο στὸ ὅποιο στηρίζε τις προσδοκίας του, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία τῆς πνευματικῆς ἀναστοίσεως, τοῦ πανικού, τοῦ συναισθήματος τῆς πτώσεως στὸ κενό.

Μὰ ὁ Gasset δὲν βρῖσκει τὸν πανικὸ δικαιολογημένο. Ἡ λύσις τῆς κρίσεως εἶναι δυνατὴ καὶ βρῖσκεται στὴν ἀπόρνησι τοῦ «ὀρθολογισμοῦ», καθὼς ἐπίσης στὸ νὰ παύσωμε πιά νὰ ἐρευνώμε ἐκεῖνο πού εἶναι ἀνθρώπινο μὲ ναιουραλιστικὲς μεθόδους.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τὸ περιοδικὸ τοῦτο ἔχει λάβει πολλὰς φορές τὴν εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τίς ἐργασίες τοῦ κ. Σπύρ. Καλλιὰφα καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴ συμφωνία ἢ τὴ διαφωνία του μὲ τίς γνώμας πού ὑποστηρίζονται στὶς ἐργασίες αὐτές. Τὸ καινούργιο τοῦ βιβλίου «Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐξέλιξης» ἔχει τοῦτο τὸ κοινὸ μὲ τίς προηγούμενες ἐργασίες του, ὅτι παρουσιάζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, γιατί κάθε ἄλλο παρὰ κοινοτοπίαις περιέχει. Ἡ κεντρικὴ ἀποψη τοῦ βιβλίου φαίνεται στὸν ὑπότιτλό του: «Πραγματεία κοινωνολογικὴ περὶ ἀναγεννήσεως διὰ τῆς μορφώσεως ἀξίων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἡγέτων». Ὁ σ. θέλει τὴν ἐκπαίδευσιν δημιουργὸ ἡγέτων, γιατί τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ ἐξαρτάται καὶ ἀπὸ τοὺς ἡγέτας του. Αὐτὸ δίνει στὸν σ. ἀφορμὴ νὰ ἀσχοληθῆ—κατὰ τρόπο, μάλιστα, πού χαλάει κάπως τὴν συμμετρίαν τοῦ ἔργου—μὲ τὴν ἔννοια καὶ τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἡγέτου, ὑπογραμμίζοντας πάντοτε πὼς ἡγέτης καὶ ἄνθρωπος μὲ πανεπιστημιακὴ ἐκπαίδευσιν δὲν εἶναι ταυτόσημοι ἔννοιαι, ἴσα-ἴσα καὶ ἡ τάξι τῶν ἀνθρώπων πού δὲν εἶδαν ἀνώτερη ἐκπαίδευσιν, ἡ τάξι τῶν ἐργατῶν, καὶ αὐτὴ δίνει καὶ πρέπει νὰ δῆν φωτισμένους ἡγέτας στὴν κοινωνία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργός, εἴτε ὑπηρετικὸς εἴτε καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου, ἔργο του ἔχει τὴν ὀρθὴ ἐπιλογὴ καὶ διαπαιδαγώγησι τῶν ἡγέτων καὶ πάνω στὸ ἔργο του αὐτὸ διαγράφεται ἡ πορεία πού θὰ πάρῃ ἡ ἐκπαίδευσιν.

Ἐδῶ ὁ σ. ἐξετάζει ζητήματα εἰδικώτερα, ὅπως ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου φοιτήσεως, ἀπὸ πότε τὸ παιδί πρᾶπει νὰ μπαῖνι στὴ μέση ἐκπαίδευσιν κλπ. Δὲν θ' ἀπάσχληθώμε μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Θὰ μείνωμε στὶς βασικὰ ἀπόψεις. Κι' ἐδῶ ὁ κ. Κ. δίνει πολλὰ τὰ καλά στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ ὅστις ἰδιαίτερος νὰ ἐξαρθῆ τὸ κεφάλαιο πού ἐξετάζει τὴν παράδοσιν, σὰν παράγοντα πολιτιστικό. Ἄλλὰ... ὑπάρχει καὶ τὸ ἀλλὰ! Ἐκεῖ πού ὁ ἀναγνώστης περπατᾷ εὐχарιστημένως, ξαφνικὰ σκοιντάβει σὲ κάτι λακκούβας κι' αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐχάριστο. Ὁ σ. δίνει τὴν ἀρνήσιν τῆς ἀρνήσεως, μὰ δὲν ζῆ τὴν θέσιν, πού δίνει ἡ ὀλοφυχὴ ἀποδοχὴ τῆς πίστεως. Ἀκόμα πρέπει νὰ πεισθῆ ὁ κ. Κ. πὼς κάτι «καμπάνες», σὰν ἐκείνῃ τῆς σελ.

68 γιὰ τὴ «φαιρισαϊκῆ» καταπολέμησι τοῦ ὕλισμου (κατ' ἀντίθεσιν, φυσικά, πρὸς τὸν τελωμικὸ δίκῳ του τρόπῳ) δὲν ἀποτελοῦν καθόλου ἐνεργητικὰ γιὰ τὸ βιβλίον του. Ὁ κ. Κ. πρέπει νὰ πάρῃ ἐξεκάσθηρ θέσιν—θέσιν πού, ὡς τώρα, δὲν θέλησε νὰ πάρῃ—πρὸς στήν πνευματικὴ δημιουργίαν τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς. Καὶ ἡ δημιουργία αὕτη δὲν ἀρκεῖται σὲ μερικές «ἰδεαλιστικὰς» φόρμουλας. Δὲν θέλει μόνο «ἀλήθειες»· θέλει τὴν Ἀλήθειαν. Δὲν θέλει «συντηρητικὸς»· θέλει πιστοῦς.

Β. Πλ.

*
Ἔχω μπροστά μου μιὰ σειρά ἀπὸ βιβλιοθήκας πού ἔχουν ἐκδοθῆ στὴν Κωνσταντινούπολιν· δείχνουν μιὰ χριστιανικὴ προσπάθεια πού καταβάλλεται ἐκεῖ, προστάθεια πού δίνει χαρὰ καὶ ἐλπίδα σὲ κάθε ἕνα πού ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν παγκόσμια ἐξάπλωσι τῆς χριστιανικῆς Ἀναγεννήσεως. Ἔτσι ἔχομε τρία βιβλιοθήκας, γραμμῆνα ἀπὸ τὸν κ. Ι. Γ. Παναγιωτίδην, καθηγητὴν στὴ Χάλκη. Εἶναι καὶ τὰ τρία παραινέσεις γιὰ τοὺς νέους: «Νέοι μορφώσατε χαρακτῆρα» (Σταμπούλ 1942). «Ὁ Νεανικὸς Φῶρος» (1942). «Γνωθὶ σαυτὸν» (1943). Ἀπὸ τοὺς τίτλους ἴσως νομίσῃ κανένας, ὅτι πρόκειται γιὰ ἠθικά ἀναγνώσματα τοῦ γνωστοῦ παλαιοῦ, δασκαλιστικοῦ κάπως τύπου. Κάθε ἄλλο, ὅμως! Εἶναι καὶ τὰ τρία γεμάτα ζωῆ, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ στὶς σελίδες τοὺς ἀναδίνεται ὁ παλμὸς τῆς ἀληθινῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Σὲ γλώσσα ζωτανῆ (μου ἀρέσουν καὶ κάτι Κωνσταντινουπολίτικα πού συναντᾷ κανεὶς «θὰ σὲ δώσω», «θὰ σὲ δεῖξω» κλπ.) μὲ γνήσιον χριστιανικὸν ρεαλισμὸ πού δὲν ἀφίνει χώρον γιὰ καμμίαν ἀνεδαφικότητα, μὲ τὴν χριστιανικὴ πίστιν πού ζετηθεῖ σὲ κάθε γραμμῆ.

Θὰ ἤθελα ἰδιαιτέρως νὰ ὑπογραμμίσω ἕνα μεγάλο προσὸν τῶν βιβλίων αὐτῶν: Τὴν ἀφάνειαν ἀπὸ ἀνέκδοτα πού, ὄχι μόνο δίνουν δύναμιν στὴν ἐκβῆσιν τῶν ἀπόψεων καὶ ἐνδιαφέρων ξεχωριστό, μὰ ἔχουν καὶ αὐτοτελεῖ ἀξία, γιὰτὶ καθὼς εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ὄλην ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, δίνουν στὸν ἀναγνώστη τὴν εὐκαιρίαν, χωρὶς νὰ καταλάβῃ καλὰ-καλὰ πῶς, νὰ γνωρισθῆ μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ τὰ εὐγενέστερα πνεύματα τῆς ἀβρωπώποτης.

Τὰ βιβλία αὐτὰ πρέπει νὰ διαβασθῶν. Ὁ συγγραφεὺς τοὺς, πού δὲν εἶναι, ἄλλως τε, μόνο ἀπὸ αὐτὰ γνωστός, προσφέρει μὲ τὴν ἐκδόσιν τοὺς μιὰ πολὺτιμῆ—ὅσο κι' ἂν εἶναι μικρὴ στὸ σχῆμα—συμβό-

λῆ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννησιν πού μᾶς χρειάζεται.

Ἔχομε καὶ ἄλλα τεύχη, γραμμῆνα ἀπὸ τὸν Ἀρχιμανδρ. κ. Ἀλέξανδρον Κωνσταντῶν. Οἱ τίτλοι τοὺς δείχνουν, πῶς ἀξίζει νὰ τὰ προσέξωμε. Νὰ δυὸ ἀπὸ αὐτά: «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» (Ἰσταμπούλ 1943) καὶ «Παυλικαὶ νομθεσίαι» (1944). Εἶναι ἐκδόσεις (καὶ πολὺ καλοτυπωμένες) τῆς κοινότητος Φερικιοῦ. Τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ τεύχη αὐτὰ εἶναι μιὰ σύντομη βιογραφία τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου, γραμμῆνη, βέβαια, γιὰ τὸ πολὺ κοινόν, χωρὶς ὅμως νὰ θυμίσῃ καθόλου τίς γνωστές ἐκκλησιαστικὰς φυλλάδες πού κατακλύζουσι τὴν χαρταγορὰ μας. Ἰσα ἴσα εἶναι βιογραφία συστηματικὴ, ιστοκομμενταρισμένη, ὑπεύβουη. Συνέχεια ἐρχεται τὸ «Παυλικαὶ νομθεσίαι», μιὰ σειρά ἀπὸ μικρὰς μελέτες, σὲ χριστιανικὰ θέματα, βασισμένες στὴ διδασκαλίαν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἐπειτα ἐρχονται ἄλλες βιογραφίαι σὲ ξεχωριστὰ τεύχη. Ὅλα καλογραμμῆνα—γιὰ τὴ γλωσσικὴ ὁμαλότηταν στὶς «νομθεσίαις» θὰ εἶχε μόνο κανεὶς κάποια ἐπιφύλαξιν. Ὅλα γεμάτα νόημα. Καὶ ὅλα εὐπρόσδεκτα. Πολὺ εὐπρόσδεκτα, σάν σημάδια ζωῆς πνευματικῆς πού ὑπάρχει στὸν τόπον ὅπου ἔγινε ἡ ἐκδόσιν τῶν.

Β. Πλ.

*
Ὁ κ. Λ. Ι. Βρανούσης δημοσιεύει, σ' ἕνα μικρὸν τεύχος μὲ τὸν τίτλον «Νεανικὸὶ στίχοι τοῦ Κ. Κρυστάλλη», μερικά πρωτόλεια τοῦ ποιητῆ. Ὅπως ὁ κ. Β. παρατηρεῖ, τὸ γνωστὸ καὶ παλαιὸν χριστιανικὸν περιοδικὸν «Ἀνάπλασις» ἦταν τὸ πρῶτον περιοδικὸν πού δημοσιεύεισε τὰ ποιητικὰ πρωτόλεια τοῦ Κρυστάλλη· ἡ ἀρθρογραφία τοῦ περιοδικοῦ ἔδωκε πολλὰς φορές ἀφορμὴν στὴν ποιητικὴ παραγωγήν τοῦ νεαροῦ τότε ποιητῆ. Ὁ κ. Βρ. μᾶς ἐμφανίζει ἀγνωστα ὡς τώρα πρῶτα ποιήματα τοῦ Κρυστάλλη σὲ μιάν ἐπιμελημένη καὶ πολὺ ἀξιοπρόσεχτη ἐκδόσιν.

Β. Πλ.

*
Ἦτο πολὺ καλὴ ἡ σκέψιν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς «Culture Française» εἰς τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν νὰ προβῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἰς τὴν ἐκδόσιν σειράς κειμένων κατ' ἐκλογὴν ἀπὸ ἔργα διακεκριμένων γάλλων σοφῶν. Ἔτσι εἰς τὸ Κάϊρον τὸ 1944, μεταξὺ ἄλλων, ἐξεδόθη μικρὸν τεύχος μὲ ἀποσπάσματα ἀπὸ δημοσιεύματα τῶν νεωτέρων γάλλων ἐπιστημόνων: Η. Poinscaré, Μ. καὶ L. De Broglie καὶ L. Lapicque.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γίνεται λόγος περὶ τῆς κρίσεως ποὺ σημειώθη εἰς τὴν ἐπιστήμην κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα καὶ ἀναφέρονται γινώμει ἐπ' αὐτοῦ σοφῶν τῶν περασμένων αἰώνων καὶ ἄλλων ποὺ σήμερον εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν. Ἀκολούθως, ἀφοῦ ἐν συντομίᾳ ἐκτίθενται τὰ τοῦ βίου τῶν προσαναφερθέντων ἐπιστημόνων καὶ ἀκαδημαϊκῶν, καταχωροῦνται κεφάλαια ἀπὸ ἔργα τῶν σχετικὰ μὲ τοὺς σημερινούς προσανατολισμούς ποὺ σημειώνονται εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ὁ *H. Poincaré* ὁμιλεῖ π. χ. περὶ τῆς φύσεως τοῦ μαθηματικοῦ συλλογισμοῦ, ὁ φυσικὸς *Maurice de Broglie* περὶ μερικῶν ἀπόψεων τῶν νεωτέρων θεωριῶν τῆς Φυσικῆς, ὁ ἐπίσης φυσικὸς *Louis de Broglie* γράφει περὶ τῆς θεωρίας τῶν Κβάντα καὶ ὁ ἱατρός *Louis Lericque* περὶ τοῦ συγχρόνου προσανατολισμοῦ εἰς τὴν Φυσιολογίαν.

Οἱ ἀναγνώσται τῶν «Ἀκτιῶν» θὰ ἔχουν διαβάσει ἀρκετὰ ἐπάνω εἰς τὰ θέματα ποὺ θίγονται ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς γάλλους ἐπιστήμονας καὶ ἡ μελέτη αὐτῆ θὰ τοὺς προσφέρει ἀρκετὰς γνώσεις ποὺ χρειάζονται διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ γενικώτερον προσανατολισμὸν καθενὸς ποὺ θέλει νὰ λέγεται καὶ νὰ εἶναι πραγματικὰ μορφωμένος.

Καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως: Τὸ τεῦχος αὐτὸ ἔχει ἐκδοθῆ εἰς τὴν σειράν: *Collection des textes Philosophiques* καὶ ὁμως ὅλοι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει, εἶναι ἐκπρόσωποι τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν! Ἄλλ' ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μας οἱ «εἰδικοί» μᾶς εἶπαν, καὶ μᾶς λέγουν μερικοὶ ἀκόμη καὶ τώρα, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες δὲν ἀναμιγνύονται μὲ τὴν Φιλοσοφίαν καὶ δὲν ὁμιλοῦν διὰ μεταφυσικὰ ζητήματα. Καὶ δυστυχῶς πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς πιστευόμεν.

Σέργιος Παῦλος

*

Τὸ βιβλίον «Θεὸς καὶ ἀνθρώπινη πρόοδος» (*God and Human Progress*), τοῦ *Dros John Hadham* ποὺ ἔχει κυκλοφορήσει στὴ σειρά τῶν *Penguin special*, πρέπει νὰ τὸ παρουσιάσωμε στὴ στήλη αὐτῆ.

Τὸ θέμα τοῦ βιβλίου θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ μᾶλλον κοινωνικοπολιτικόν. Ἐξετάζοντας τὴ μέχρι τοῦδε πορεία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, θέλει νὰ ἰδῇ τί πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπ' τῆ σημερινῆ κατάστασιν.

Οἱ γενικὲς διαπιστώσεις, ποὺ κάνει ὁ σ., εἶναι πολὺ ἐπιτυχημένες. Εὐθὺς στὴν πρῶ-

τῆ γραμμῆ τοῦ βιβλίου διαβάσει κανεὶς, ὅτι «εἶναι αὐθόουσα ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀξίας, ποὺ ἔχει γιὰ τὸ ἔθνος ἡ ζωντανὴ πίστις» ὅτι «τὸ πρόβλημα μας εἶναι ἐν μέρει πολιτικὸ καὶ ἐν μέρει θρησκευτικόν» καὶ ὅτι «ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ πίστη, ποὺ οἱ ἄνθρωποι θὰ τὴν ἀγκυλοιάσουν μὲ τὴ θέλησίν τους, γιὰτὶ δίνει νόημα στὴ ζωὴ τους καὶ δύναμιν νὰ τὴ ζήσουν» (σελ. 8). Τὴν κατάστασιν τὴν θεωρεῖ ἄρμη γιὰ ν' ἀρχίσῃ ἕνας καινούργιος αἰῶνας καὶ νομίζει, πῶς δὲν απαιτεῖται «παρὰ μόνον ἡ σπιθαμὴ τῆς πίστεώς μας γιὰ νὰ κυριεύσῃ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ μας καὶ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ σὲ μεγαλύτερα κατορθώματα» (σελ. 9).

Ἐκεῖ ὁμως, ὅπου δὲν κατορθώνει ὁ σ. νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν ἀναγνώστη του, εἶναι στὸ ὑπόλοιπον τοῦ βιβλίου του, ὅπου προσπαθεῖ νὰ διαγράψῃ τὰ μέτρα ἐκεῖνα, ποὺ χρειάζονται γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ὁ κόσμος ὅ, τι τοῦ λείπει. Ὁ ἀναγνώστης βρῖσκειται ἐμπρὸς σὲ μιὰ «πίστιν» χλιαρῆ, ἀμυγνῆ, δηλητηριασμένη ἀπ' τὸν ὀρθολογισμὸν τοῦ περασμένου αἰῶνος, μιὰ πίστη, ποὺ μοιάζει μᾶλλον μὲ κοκτέιλ, ἀπὸ διάφορες πεποιθήσεις. Ὅταν ὁ σ. νομίζει, πῶς ἡ νέα πίστις θὰ προέρχεται ἐξ ἴσου ἀπ' τὴν Κίνα, τὴς Ἰνδίας, τὸν Ἰσλαμισμό, τὴν Ἀφρικὴ, τὸν Χριστιανισμό κλπ. (σελ. 66), σημαίνει, ὅτι δὲν πιστεύει σὲ τίποτε, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἔχει ξεκαθαρίσει σὲ τί πιστεύει. Ἐνα τῆτοιο μίγμα δὲν εἶναι πίστις καὶ μάλιστα ζωτικῆ, ἀλλὰ ἕνα ἀνεδαφικὸν πράγμα, ποὺ δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ προσφέρει τίποτε στὸν σημερινὸ ἄνθρωπον. Καὶ ὁμως ἂν ὁ σ. προσπαθοῦσε νὰ προχωρήσῃ κάπως βαθύτερα στὴν κριτικὴ τῶν αἰτίων, ποὺ ὠδήγησαν στὸ σημερινὸ χάος, θὰ εἶχε προσφέρει κάτι σπουδαῖο στὴ σημερινῆ ἐποχῆ. Θὰ ἔδειχνε, ὅτι ἡ σημερινῆ μας κατάστασις ὀφείλεται ὄχι στὸ ὅτι ξεπεράσαμε τὸν Χριστιανισμό, (ἀπὸ ποῦ κι' ὡς ποῦ) ἀλλὰ στὸ ὅτι γυρισάμε πάλι πίσω, βγάζοντας τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὴ ζωὴ μας. Καὶ ἀφοῦ τὰ πράγματα φωνάζουν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῆ ἔφερε τόσα κακά, γιὰτὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ σκεφθοῦμε, ὅτι ὁ μόνος τρόπος θεραπείας εἶναι νὰ διαμορφώσωμε πάλι τὴ ζωὴ μας, μὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ μας, σύμφωνα μὲ τὴ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία; Ἄλλὰ γιὰ νὰ τὸ κάνομε αὐτὸ πρέπει νὰ τὴν ξέρωμε τὴ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία καὶ γιὰ νὰ τὴν ξέρωμε πρέπει νὰ γίνῃ υπεύθυνη καὶ μελετημένη ἐργασία. Γιατὶ θὰ ὁμολογήσωμε πῶς δὲν συντελεῖ βέβαια στὸν πολιτισμὸν νὰ καλοῦμε τοὺς ἄλλους νὰ ἐντρυφήσουν σὲ ἀνεύ-

θυνοὺς εἰκασίαις, σὺν κ' αὐτῆς ποῦ παρουσιάζει ὁ Hadham, ὅταν προσπαθῆ νὰ δώσῃ τῇ «θέσῃ» του.

Ἐρ. Ὀλυμπιάς

Ἐλήφθησαν εἰς τὰ γραφεῖά μας τὰ κάτωθι βιβλία:

1) Νέινου Μαγγιόρακου «Τὸ ξεκίνημα τῆς νέκρας» Ἀθήναι 1946. 2) Ἀνδρέου Φουτρόκη «Κοινωνικαὶ σκέψεις» Ἀθήναι 1945. 3) Ν. Σκληροῦ «Πρῶτες μελέτες» Πάτραι 1946. 4) Γ. Μέγα «Ἀνατολικὴ Ρουμελία» Ἀθήναι 1945. 5) Ἀλ. Αἰδαδέου «Βούλγαροι καὶ Βουλγαρισμοί» Ἀθήναι 1945. 6) Ἀ. Χαρουδοπούλου «Οἱ Ἕλληνας, οἱ Βούλγαροι καὶ ἡ Βαλκανικὴ συνεννόησις» Ἀθήναι 1945. 7) Σπ. Μαρινάτου. «Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὡς συνάρτησις οἰκονομικῆς διαξόδου» Ἀθήναι 1946. 8) Ἀ. Κεραμοπούλου «Οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ βόρειοι γείτονες» Ἀθήναι 1945. 9) Δ. Σανάλατου «Τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν» Ἀθήναι 1945. 10) Κ. Π. Γιαννάρου «Τὸ τριαδικὸν σύστημα διακυβερνήσεως τοῦ κόσμου» Ἀθήναι 1946. 11) Τακίθου Γ'δ «Ὁ πόθος Του» Ἀθήναι 1945.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Εἰς τὸν ἑμίλον φοιτητῶν ποῦ μᾶς ἔγραψε τόσο θερμὰ χριστιανικὰ λόγια ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν χαρὰν μας διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν (ἀληθινὰ πνευματικὴν καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε εἰδους πολιτικὴν) ποῦ δείχνει τὸ γράμμα τους. Τοὺς εὐχαριστοῦμεν θερμότατα.

Σ. Ρέναν Ι. Χ. Ἀνδρίτσικιαν. Σὰς εὐχαριστοῦμεν καὶ εὐχόμεθα νὰ συνεχίσετε ἐστί. Τὰ ποιήματα διεβιβάσθησαν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν.—κ. Ἀνδρ. Γιατα. Ἐνταῦθα εὐχαριστοῦμεν. Συνεχίσατε τὴν μελέτην (καὶ τῶν προηγουμένων τόμων, ἂν ἠμπορεῖτε) διὰ νὰ μῆτε μέσα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ὁλῆς προσπάθειας. Τότε θὰ ἴδῃτε πῶς

θὰ δινηθῆτε καὶ αἰεὶ νὰ συμβάλατε.—Κάποιον» Στὰς οἰδ. Πολὺ ὄρατα! Αὐτὸ ποῦ ζητεῖται φαίνεται διὰ τὴν ὁλοκαίρι.—δ. Π. Σακελλ. Ἐνταῦθα. Πολὺ καλὴ ἡ ἀπόφασις. Ἐμπρὸς λοιπόν, εἰς τὴν ἀντέλασιν!—Ἐνα φοιτητὴν τῆς Χ. Φ. Ε. εὐχαριστοῦμεν. Θὰ χρησιμοποιηθῆ.—κ. Νικ. Ζαφ. Ἀύγαριαν Ἰστορίας. Ἐχει καμμίαν σχέσιν ἢ διάλεξις, τῆς ὁποίας τὸ καίμενον μᾶς στέλλεται, μὲ μίαν ἄλλην, παρὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος εἰς σελ. 112 τοῦ τεύχους Μαρτίου; Ὅπωςδήποτε ἡ μελέτη σας θὰ ἀντικαθάρῃ μᾶλλον κανὲν εἰδικὸν φιλοσοφικὸν περιοδικόν.—κ. Γ. Σχιν. Ἐνταῦθα. Ὡς πρὸς τὸ γλωσσικόν, ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ ἡ γραμμὴ τῶν «Ακτίνων». Τὰς σκέψεις σας ὡς πρὸς τὴν ἀλυσθεσίαν τῆς βουλῆσεως θύσαμεν ὅπ' ὄψιν τῶν εἰδικῶν συνεργατῶν μας.—κ. Ν. Ταγόπ. Ἐνταῦθα. Πολὺ λυποῦμεθα, διότι πληθώρα εἰδικῆς ὕλης ποῦ ἴτο ἀνάγκη νὰ προτιμηθῆ, δὲν ἐπέτρεψε νὰ δημοσιεύσωμεν τὴν ἐπιστολὴν σας, διὰ τὴν ὁποίαν σὰς εὐχαριστοῦμεν. Ἰσως εὐραθῆ εὐκαιρία νὰ τὴν χρησιμοποιήσωμεν, ἂν τὸ θέμα γίνῃ πάλιν κατὰ κάποιον τρόπον ἐπίκαιρον.—κ. Π. Γρηγ. Πρέβεζαν. Μὲ τὸ γενικὸν συμπέρασμα «τῆς ἐπιστολῆς» σας συμφωνοῦμεν πλήρως. Κατὰ τὰ λοιπὰ, ὅμως, ἐπήρατε τὸ ζήτημα ὄχι ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν του ἀποψίν. Ἐνομίσατε διὰ τὰ ἄρθρα μας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἴσων ἐπιθέσει κατὰ τῶν... διδασκάλων. Ἢμπορεῖτε νὰ μᾶς εἰπῆτε, ποῦ ἄλλο, ἀπὸ μὴ ἐκπαιδευτικῆς πλευρᾶς, ἔχει γραφῆ διὰ τὴν ἀναγνωρίσιν τοῦ ἔργου τῶν διδασκάλων μας, διὰ τὴν γραφεῖται εἰς σελ. 217 τοῦ παρασέμου τόμου;

Ἐπνευθμιζομεν, διὰ τὴν λογοτεχνικὴν ὕλην (ποιήματα, διηγήματα) ποῦ μᾶς στέλλεται πρὸς δημοσιεύσιν, παραπέμπεται εἰς εἰδικὴν ἐπιτροπὴν.

Ποιήματα καὶ διηγήματα κατὰλληλα διὰ τὴν παιδικὴν ἢ λυκείαν δὲν δημοσιεύονται εἰς τὰς «Ακτίνες». Κρατοῦνται, ὅμως, διότι ἴσως δοθῆ προσηχρῆ ἄλλη κατὰλληλος εὐκαιρία πρὸς δημοσιεύσιν των.

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτου 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35 023.—Τυπῶνον, ἐπιστολαὶ καὶ χρηματικὰ ἐμβόσματα: Δ. Γ. Σταμάτης.—Προστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομητῶν 176.—Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἀπαιτρεφονται.